

280.390

I.

2

AZ

P

280390

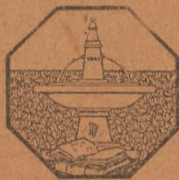
2566
TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRI KÖZLEMÉNYEK

I.

AZ ÚJ NEMZETKÖZI JOG

(A BÉKE JOGA)

ÍRTA:
IRK ALBERT
egyetemi tanár

BUDAPEST 1923
PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK)
NEMZETI KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK KIADÁSA

Diplomáciai kézikönyvek.

Magyarország függetlenségének elismerése szükségessé tette azt, hogy a külügyi képzés szempontjából nélkülözhetetlen segédkönyvek a magyar ifjúságnak és a művelt közönségnek rendelkezésükre bocsátassanak.

Ezt a hézagpótló munkát vállalta el a *Magyar Külügyi Társaság*, mikor a kiadó áldozatkészségével, a jelen sorozat megindítását lehetővé tette.

Bevezető kötetként *Irk Albert* egyetemi tanárnak a békeszerződéseken nyugvó *Uj Nemzetközi Joga* kerül a nyilvánosság elé, az egyetemi hallgatóság és az érdeklődő nagyközönség rendelkezésére.

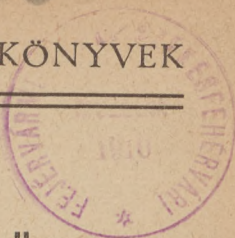
További kötetekként tervbe van véve a *Duna nemzetközi joga* (*Hajnal Henrik* dr.), a *diplomáciai történelem kézikönyve* (*Horváth Jenő* dr.), a *diplomáciai ügyvitel* és a *külpolitika nagy kérdéseinek szakszerű ismertetése*.

Magyar Külügyi Társaság.

0176
DIPLOMÁCIAI KÉZIKÖNYVEK

I.

79
1923

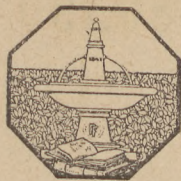
AZ ÚJ NEMZETKÖZI JOG

(A BÉKE JOGA)

IRTA:

IRK ALBERT

egyetemi tanár.

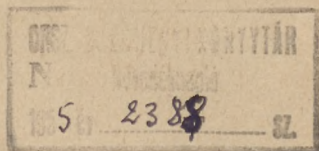
BUDAPEST, 1922

PFEIFER FERDINÁND (ZFIDLER TESTVÉREK)

NEMZETI KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK KIADÁSA

280390

Fővárosi nyomda rt.

sér
kö
kül
ny
sze
ner
hog
jog
köz
nem
zeth
hián
meg
jog
zets
így
neh
kelés
állap

ELŐSZÓ.

A világháború előtti nemzetközi jog fejlődésének csak gyermekkorát élte.

Az államoknak szervezetlen nemzetközi jogközössége, a nemzetközi szabályok szankciónélkülisége, a nemzetközi önségély korlátlan érvényesülése, a nemzetközi viszályok elintézésére szervezett állandó nemzetközi bíróság hiánya, a nemzetközi jognak olyan fogyatkozásai voltak, hogy indokolt volt a kérdés: létezik-e nemzetközi jog nemzetközi anarchia mellett, van-e nemzetközi jogszabály szervezett nemzetközi hatalom és nemzetközi szankciók nélkül, lehetséges-e nemzetközi jogrend kötelező nemzetközi bíraskodás hiányában?

A világháború állami és egyéni katasztrofális megpróbáltatásainak hatása alatt a nemzetközi jog fejlődésének új fázisához jutott.

Ránk nézve, magyarokra bármennyire is végzetlenül szomorúak a párisi békeszerződések s így ezen szubjektív szempont bárhogyan is megnehezíti a bennök foglalt jogelvek objektív értékelését, az elfogulatlan kritikának mégis meg kell állapítania, hogy azok a nemzetközi jogot csak

részben fejlesztik tovább, részben azonban teljesen új nemzetközi jogelveknek adnak életet. Ugy, hogy rövidség okából a két hágai egyezményrel fejlődésében lezárult nemzetközi jogot: régi nemzetközi jognak, a párisi békeszerződések életbelépte óta érvényben levő, fejlődésének első fázisához érkezett nemzetközi jogot: új nemzetközi jognak nevezhetjük.

Sajnosan nélkülözi minden érdeklődő, de különösen a jogász ifjúság, hogy hiányzik a végbement változás tisztázása, az új nemzetközi jog általános tanainak a megállapítása. Az irodalom ma úgyszólván kimerül a békeszerződésekben foglalt megállapítások gazdasági, politikai hatásainak kutatásával, a háttér diplomáciai történeti megvilágításával, de nincs kellő figyelemmel igazán nemzetközi jogi vonatkozásaira, a bennök levő jogtételek és jogelvek jogászai tisztázására.

Kedves kötelességemnek teszek tehát akkor eleget, mikor a nemzetközi jog rövid összefoglalását közrebocsátom. Különös sulyt fektettem, még ily szűk keretek között is, a nemzetközi jog új kérdéseinek érintésére, hogy addig is, míg a Külügyi Társaság megbízásából készülő, rendszeres Nemzetközi Közjogom megjelenhetik, a tanuló ifjúság azokkal megismerkedhessék, a szakkritika pedig a felvetődött új problémák nemzetközi jogi tisztázásának útját egyengesse.

Budapest, 1922 pünkösdi hava.

ne
zö
ver
res
nem
pai
zöss
getr
fok
kiala
értél
sulás
pai á
amer
lamo
az eu
Ugy
annyi

BEVEZETÉS.

A nemzetközi jog fogalma, felosztása és története.

Az államok közötti viszony természete a régi nemzetközi jogban. A régi nemzetközi jog jogközössége, a népek családja (famille des nations) szuverén államok szabad társulásából keletkezett.

Minthogy pedig ez kezdetben az európai keresztény szuverén államok asszociációja volt, a nemzetközi jogot hosszú időn keresztül az „európai koncert“-be, a „keresztény kultúr- vagy jogközösség“-be tartozó államok jogaként halljuk emlegetni.

De az államok közötti nemzetközi forgalom fokozatos kifejlődése, a nemzetközi világgazdaság kialakulása, az ideális kultur- és reális gazdasági értékek kicserélésének szükséglete az államok társulási folyamatát továbbfejleszté. Így a nem európai államok közül legelőbb (1873-ban) az észak-amerikai Egyesült-Államok, a nem-keresztény államok közül pedig (1856-ban) Törökország lép be az európai keresztény államok jogközösségébe. Ugy hogy az, a háború előtt, 21 európai és ugyanannyi amerikai, Japánnal együtt tehát összesen:

43 államot foglalt magában és az abba való belépés a többi államok előtt is „nyitva” volt.

A nemzetközi jogközösség éppen azért, mert szuverén államok szabad társulásából keletkezett, nem ismert semmi organizációt. Abban minden állam megőrizte elvileg a maga szuverénitását, egyetlen állam sem ismert el maga felett érvényesülő magasabb akaratot.

Az államok közötti eme laza kapcsolat addig állott fenn, amíg az államok, és elsősorban a nagyhatalmak, érdekei egymással szembe nem kerültek. Így szakítják meg ismételten a nemzetközi béke uralmát véres nemzetközi konfliktusok és bomlik fel a nemzetközi jogközösség, mikor a szervezetlen közület nagyhatalmi tagjai fegyverekre bízzák a köztük támadt nemzetközi viszály elintézését.

Éppen azért, mert az államok jogközössége nélkülözött minden szervezettséget, mert annak fenn vagy fenn nem maradása az államok szuverén akaratelhatározásától függött, az államok közötti viszony, amint a nemzetközi jog írói egyhangúan elismerik, anarchisztikus természetű volt.

A jogrend előfeltétele az objektív jog által való megkötöttség.

Primitív társadalmak rendezetlenségét, anarchiáját akkor váltja fel a társadalmi konszolidáltság, a társas rend, mikor az egyének korlátlan

szabadságát egy rendező felsőbb akarat a felismert közös társadalmi célok megvalósítására szabályozza, megköti. És fejlett államok akkor sülyednek vissza az állami rend magaslatáról az anarchia mélységébe, mikor a legfőbb hatalom összefogó ereje megszűnván, elemeire bomlik, vagyis egyes társadalmi osztályok vagy az egyének maguk válnak szuverénekké.

Minden államnak szuverén akaratelhatározási képessége más államokkal szemben természetesen csakis nemzetközi anarchiához s nem nemzetközi jogrendhez vezethetett.

A nemzetközi jog fogalma. Nemzetközi jog alatt ezen jogközösségen belül levő államok egymásközi viszonyaira vonatkozó szabályok összességét értjük.

A nemzetközi jogot a külföldi irodalomban még ma is sokan előszeretettel: a nemzetek jogának (így a franciában *droit des gens*-nak, az angolban *law of nations*-nek, a németben *Völkerrecht*-nek sth.) nevezik. Ezen, a római jog *jus gentium*-ra emlékeztető, de azzal semmiféle rokonságban nem álló terminológiának kétségkívül természetjogi eredete van. Ugy, hogy a *jus naturale* iránnyal szembehelyezkedő, a pozitív nemzetközi irányt képviselő Zouchäus már a 17. században a *jus inter gentes* fogalmi megjelölést ajánlja.

Az újkori demokrácia népszuverénitása el-

méleti alapja ama régebbi elnevezésnek látszik kedvezni, mint a párisi békeszerződésekben életre-hívott legújabb államszövetségnek: a Nemzetek Szövetségének hivatalos elnevezése is mutatja. A fejlődés iránya kétségkívül abban mutatkozik, hogy az államok egymásközti viszonyainak szabályozásába minél hathatósabb beleszólása legyen az államok politikailag jogosult népének, de ma még távol vagyunk attól, hogy ezek szabályozóiul magukat a népeket tekinthetnők. Miért is, ha az államok egymásközti viszonyaira vonatkozó szabályok megjelölésére, a fogalmat fedő helyes terminológiát akarunk használni, az államközi jog vagy maradvá a régi magyar terminologia mellett, nemzetközi jog elnevezést kell megtartanunk.

A nemzetközi jog éppen úgy, mint a nemzeti jog, két nagy ágra oszlik: nemzetközi közjogra és nemzetközi magánjogra.

Nemzetközi jog alatt közönségesen a nemzetközi közjogot szokásos érteni, vagyis az államok egymásközti viszonylataiban az állami felségjogok gyakorlására vonatkozó szabályok összességét.

De az államok fizikai vagy jogi személyei idegen állam jogi szférájába is kerülhetnek (pl., ha magyar honos külföldivel vagy magyar honossal külföldön köt házasságot; magyar szerző művét külföldön adják elő vagy külföldiét nálunk stb.), amikor megoldásra vár, hogy a felmerülő jogkérdést melyik állam joga szabályozza. A nemzet-

közi magánjog tehát a különböző államok idegen jogkörnyezetbe jutó személyeinek jogviszonyai mikénti elbírálására vonatkozó jogelveket tartalmazza. Ennek keretén belül megkülönböztethető még a nemzetközi perjog, melynek tárgya nemzetközi viszonylatokban a magánjogból eredő jogok védelme és érvényesítése. Mint a nemzetközi jog külön ága határolható el: a nemzetközi büntetőjog, mely a büntetőjog és eljárás nemzetközi vonatkozású jogelveit tartalmazza.

A nemzetközi közjog anyaga, aszerint, amint az államok nemzetközi békés viszonyaira vagy egymásközi viszályaira vonatkozik, két részre tagolódik s így szokásos a béke és háború nemzetközi jogát megkülönböztetni.

A jog eszméjével kiegyenlíthetetlen ellenmondásban van: a háború jogilag szabályozottságáról, a háború nemzetközi jogáról beszélni.

Amiként az államon belől a jog uralmának izmosodásával az önségély fokozatos elsorvadása ment végbe, aként kell az államközi életben is a nemzetközi jog uralomra jutásával annak visszaszorulnia.

„A nemzetközi jog minden további előhaldásának iránya és végső célja — írja Nippold — magától értetően csakis minden körülmények között a jogállapot fenntartása, tehát az önségély-

nek, a háborúnak idővel teljes kiküszöbölése lehet. Mert végső sorban a nemzetközi jog sem törekszik másra, mint az államok és népek életében / a jog feltétlen uralmára“.*

A nemzetközi jog forrásai. Mint minden jog, úgy a nemzetközi jog is jogi meggyőződésből fakad. E jogi meggyőződés vagy írott jogszabályokban vagy hasonló körülmények között ismétlődő hasonló eljárásban, vagyis szokásjogban nyilvánul meg.

A nemzetközi jognak eszerint írott jogi és szokásjogi forrásai vannak.

A szokásjogban megnyilvánuló jogi meggyőződést különböző tényekből ismerhetjük meg. Így az államoknak békében és háborúban egymással szemben követett eljárásából, a nemzetközi viszonyokra vonatkozó államnyilatkozatokból, a nemzetközi bíróságok ítéleteiből, az egyes államok törvényhozásából és judikaturájából, ha több más állam törvényhozásában és judikaturájában hasonló jogi meggyőződés tükröződik vissza stb.

Az írott jogforrások közül a legjelentősebbek az államok nemzetközi szerződésai (mint az 1815-iki bécsi konferencia aktája, az 1856-iki párisi tengerjogi deklaráció, az 1864-iki genfi kon-

* Nippold: Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkrieg. 1917. 100. l.

venció, az 1899. és 1907. évi hágai konferencia aktái, az 1919—1920. évi békeszerződések).*

A nemzetközi szabályok két nagy csoportba osztályozhatók. Az egyikbe azok tartoznak, melyek általános érvényűek, vagyis az összes államokra nézve kötelező erejűek. A másik pedig egyes államok megállapodásait foglalja magában, melyek tehát csak ezen államokra kötelező erejűek. Az előbbi csoportba tartozó szabályok együtt: az egyetemes, az utóbbiak a partikuláris nemzetközi jogot alkotják.

A megkülönböztetés azonban nem minőségi, amennyiben minden partikuláris nemzetközi jog egyetemessé válhatik a többi állam hozzájárulásával (így vált egyetemes jogforrássá pl. a párisi tengerjogi deklaráció vagy Belgium semlegesítését kimondó szerződés stb.), aminthogy a nemzetközi jog fejlődési iránya is a partikuláris jognak generális joggá válásában jelentkezik. Ezen fejlődési

* A nemzetközi szerződésgyűjtemények közül különösen kiemelendők a következők: Albin: *Les grandes traités politiques*, 1912. (1815-től napjainkig a legfontosabb nemzetközi politikai szerződéseknek magyarázó jegyzetekkel ellátott gyűjteménye). A Martens alapította: *Recueil des traités*, 16 k.-ben (felöleli 1761-től a szerződéses anyagot). Több kiegészítést nyert, így legutóbb *Nouveau recueil général c. alatt Strupp: Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts*. 1910—16. — Magyar nyelven Horváth: *Nemzetközi szerződések*. (1921. I. 1809—1815; II. 1815—1848; III. 1848—1871.) Ugyane munkálat I. r. 4—17 l.-ain a nemzetközi szerződés-gyűjtemények kimerítő bibliográfiája.

iránnyal ellentétes tehát bizonyos hatalmi csoportok (így panamerikai, vagy közép európai) külön nemzetközi jogokról beszélni.*

A nemzetközi jog kodifikációja, bár az arra irányuló mozgalom Bentham, majd utóbb Mancini propagandájától kiindulólág olyan kiváló írók, mint egy Bluntschli (*Das moderne Völkerrecht als Rechtsbuch dargestellt* 1868), Dudley Field (*Outlines of an International Code* 1872), Fiore (*Il diritto internazionale codificato* 1915) részéről nyert értékes tudományos támogatást, még ma is messze van a megvalósulás állapotától. De különösen az Interparlamentáris Unió, az Institut de Droit International és az International Law Association részéről az utolsó pár évtizedben kifejtett nagyszabású tevékenység a feladat megoldását sokban megkönnyíti.

Nem tartoznak a nemzetközi jog forrásai közé, mint azt régebben tartották: a természet-jog, a jog- és morálfilozófia és a politika. Minél fejletlenebb azonban a jog valamely ága, annál nagyobb jelentőséghez jut annak továbbfejlesztése szempontjából a vele foglalkozó tudomány. Így a nemzetközi jog új fejlődésére döntő kihatásúak a múlt század közepe óta új életre kelt ma-

* Alvarez: *La conférence de juristes des Rio de Janeiro et la codification du droit international américain* 1913. Liszt: *Vom Staatenverband zur Völkergemeinschaft*. 1917.

gán és hivatalos, egyéni és társulati nemzetközi jogi kutatások. Ezen utóbbiak csoportjából különösen kiemelendő: a norvég Nobel-intézet (alapult 1904-ben, székhelye Krisztiánia), mely a nemzetközi jog intenzivebb művelésének előmozdításával is a népek békéjét szolgálja; az Institut de Droit International (alapult 1873-ban, székhelye Genf), feladata: a nemzetközi jog továbbfejlesztése és a nemzetközi jogi kodex megalkotásának előkészítése; az angol International Law Association (alapult 1873-ban, székhelye London) célja: a nemzetközi jog és kodifikációjának reformja; az Institut American de Droit International (1915 óta) ugyanazon célkitűzéssel. Nálunk a Külügyi Társaság (alapult 1920-ban, Budapest székhellyel), melynek feladata: „A külügyek iránti érdek ébrentartása és azoknak a tanulmányoknak szervezése és irányítása, amelyek szükségesek arra, hogy a magyar intelligenciának hivatott része ennek a tárgynak tudományos alapjaival megismerkedhessék“. Külön nemzetközi jogi osztályában pedig a nemzetközi jog tudományos fejlesztését tartja szem előtt.

I. RÉSZ

ELSŐ FEJEZET.

A nemzetközi hatalom.

I. A nemzetközi jog normáinak természete.

Amíg a nemzetközi jogirodalom az államok egymásközti viszonyainak értékelésénél kénytelen elismerni, hogy az államközi organizáció hiányában az államok közötti nemzetközi jogrend hiányzik, addig a nemzetközi konszolidáló erővel nem bíró, a nemzetközi jogrend létesítésére nem képes nemzetközi normákról nem hajlandó elismerni, hogy azok nem jogi normák, nem jogszabályok. Csökönys szívóssággal igenli azoknak jogi jellegét, még akkor is, ha nemzetközi jogszabály és nemzetközi anarchia *contradictio in adjecto*.

Ezen szabályoknak, ezen rendező elveknek nemzetközi szabályokként való elnevezése a mindennapi szóhasználatban meghonosodott és a tudományban is meggyökeresedett. Az elnevezés kétségkívül azon természetjogi felfogásból ered, mely az államok közötti viszonyra applikáltan, azt hirdette, hogy az államok változó pozitív jo-

gai felett van egy örökérvényű, változatlan, az emberi ész által felismerhető jog, melyet az államoknak háborúban és békében követni természeti kötelességük. Minthogy az államon belől az állam alattvalóira nézve érvényes természetjog szabályai: jogszabályok, azaz természetjogi szabályok, aként az államok egymás közötti viszonyaira érvényes szabályok is jogszabályok. A természetjogi felfogás letüntével nem tűnt el a jogi terminológia s valahogyan a nemzetközi jogtudomány presztizs-kérdése is lett* ezen normák jogi jellege mellett még akkor is kitartani, mikor a különböző norma-fajok tudományos elemzése annyira előrehaladt, hogy a normák nagy kategóriáján belől a jogi normák természete tisztázva lön.

A régi nemzetközi jog szabályait nevezzük az észszerűség (Lasson), a világpolgári morál (Marton) parancsainak, vagy a konvencionális szabályok egy válfajának (Somló) avagy egyszerűen internacionális szabályoknak (Westlake) — a lényegen nem változtat. De a jog fogalmán esik sérelem, ha azokat szigorúan tudományos értelemben s nem a mindennapi meghonosodott, de helytelen szóhasználat szerint nevezzük: jogszabályoknak.**

* Somló: Juristische Grundlehre. 1917. 170. l.

** Minthogy e kérdés a jog fogalma centralis problémájának kiágazása, annak kifejtése nem a nemzetközi jog, hanem a jogfilozófia feladata. Miért is ré-

A régi nemzetközi jog szabályai nem voltak jogi normák, mert a nemzetközi jog mögött hiányzott az a nemzetközi jogi hatalom, melytől ezen normák jogi erejüket nyerhették volna, mely azokat szervezett szankcióval jogi imperativumokká, jogi parancsokká emelhetné volna.

Kérdéses tehát, hogy milyen akarat érvényesült a régi nemzetközi jog uralma alatt a nemzetközi viszonyok szabályozásánál?

A régi nemzetközi jog alaptétele szerint a nemzetközi jogközösségen belől az államhatalom felett nincs más hatalom, a nemzetközi normákban minden állam saját akarata realizálódik.

Eme, a nemzetközi jogérettel nem számoló doktrinával szemben azonban a valóság az, amit különben már a háború előtti angol-amerikai nemzetközi jogi felfogás is mindinkább kezd kidomborítani, hogy az államok közti viszonyok jogi szabályozásánál bizonyos hatalmi csoportok, ne-

szünkről, a rendelkezésünkre álló keretekkel számolva, csakis álláspontunk leszögezésére szorítkozunk.

A vonatkozó irodalomból l. Heilborn: Grundbegriffe und Geschichte des Völkerrechts. Stier-Somlo: Handbuch des Völkerrechts I. k. 1. r. 1912. Westlake: International Law. 1910. I. 6. s. köv. l. Baty: International Law. 1909. 26 s. köv. l. Lammasch: Das Völkerrecht nach dem Krieg. 1917. 61. s. köv. l. Bekker: Deutsche Juristenzeitung XVII. k. 17. l. Marton: A nemzetközi jog jogi ságának kérdéséhez, 1916. Somló: Juristische Grundlehre. 1917. 153. s. köv. l. Zitelmann: Der Krieg und das Völkerrecht. 1916.

vezetesen a vezető nagyhatalmak akarata jut érvényre. Így már Oppenheim* utal arra, hogy egy új államnak a nemzetközi jogközösségbe való felvételéhez elegendő az államok túlnyomó többségének elismerése, s egyes államok ellenkező magatartása teljesen közömbös. Még élesebben mutat erre reá Lawrence, mikor sorra véve a múlt század nagy nemzetközi eseményeit, kitünteti, hogy azok rendezésénél mindig a vezető nagyhatalmak akarata érvényesült, melyhez akarva, nem akarva a többi államok is alkalmazkodtak. Amerikában az Egyesült-Államoknak jut ehhez hasonló szerep. Lawrence álláspontjának igazolására a következő kiemelkedő dátumokat említi: 1832-ben a görög királyság létesítését a nagyhatalmak hosszús tanácskozása előzte meg. Törökországot a nagyhatalmak bizonyos területekről való lemondásra kényszerítik, Görögországnak javára. 1863-ban s utána a két állam területére és politikai viszonyaira vonatkozó rendezés, 1876-tól 1881-ig Görögországnak bizonyos török fenhatóság alatt álló területrészek megszerzésére vonatkozólag előadott kérése különböző konferenciákon és kongresszusokon nyer megvitatást, míg Törökország újabb területek átadására kényszerül. 1886-ban pedig,

* Oppenheim: International Law. 1910. 15. l.

** Lawrence: The Principles of International Law. 1905. 242. s. köv. l.

mikor a nagyhatalmak akarata ellenére Görögország előkészületeket tesz Törökország ellen fegyveres térhódításra, a nagyhatalmak blokáddal állják ennek útját. A belga királyság létesülése is a nagyhatalmak műve. Az 1856-iki párisi békét a nagyhatalmak hozták létre. Az 1878-iki berlini kongresszus revideálja a sanstefánói békét. A nagyhatalmak 1856-ban Törökországot felveszik az államok nemzetközi jogközösségébe és 1867-ben Olaszországot a nagyhatalmak sorába. Luxemburgot semlegesítik, Szerbia, Románia, Montenegro önállóságát elismerik. És Lawrence ezen adataihoz hozzáadhatjuk a legújabb és legszomorúbb emlékű párisi békeszerződéseket, melyekben az öt győztes nagyhatalom kizárólagos akarat-érvényesülése foglaltatik.

A nemzetközi tények doktrinamentes reális értékelésével tehát meg kell állapítani, hogy a valóságban a régi nemzetközi jog uralma alatt is érvényesült egy nemzetközi akarat. A vezető nagyhatalmak szuverén akaratából tevődött össze a döntő, szervezetlen nemzetközi hatalom. A népszövetségben a vezető nagyhatalmak eddig tényleges nemzetközi hatalma jogi alapon bizonyos szervezettséget nyer. Igaz ugyan, hogy a Nemzetek Szövetsége ma még nem az összes hatalmak, sőt nem is a volt összes nagyhatalmak egyenlő jogok és kötelességek alapján

nyugvó nemzetközi organizációja; de ma már, az amerikai Egyesült Államok, Németország és Oroszország kivételével, magában egyesíti az összes nagyhatalmakat és számottevő közép- és kisállamokat, számszerint mintegy 51-et és minden bizonnyal rövid időn belül tagjai sorában lesznek a ma még belőle kizárt államok is, úgy, hogy az államok nemzetközi életének rendezésében egy egészen új alapon nyugvó nemzetközi hatalom nyert létet.

A nagyhatalmak eddigi szervezetlen nemzetközi hatalma helyén a Nemzetek Szövetségében képviselt tagállamok és itt is elsősorban, a benne lévő nagyhatalmak szuverén hatalmából összetevődő szervezett nemzetközi hatalom jelenik meg. Úgy, hogy az új nemzetközi jog normái a Nemzetek Szövetségének tagállamaira nézve immár jogi jellegűek, nemzetközi jogszabályok, mert megvan a nemzetközi hatalom, mely ezen szabályokat jogi erőre emelheti.

De a Nemzetek Szövetsége mindaddig, míg az összes független államokat magában nem egyesíti, csak partikularis nemzetközi jogot alkothat. A Szövetségen kívül levőkre a maga alkotta nemzetközi normák kényszerszabályok, melyek jogiakká csak akkor válhatnak, ha a nemzetközi jogegyenlőség alapján ezek is tagjai lesznek.

II. Az államközi organizáció.

Népszövetségi mozgalmak.

A régi nemzetközi jog szervezetlén nemzetközi jogközösség helyébe a Nemzetek Szövetségével az államok bizonyos organizációja lépett.*

Az új államközi organizáció gyökerei azokban a messze múltba visszanyúló népszövetségi mozgalmakban ágaznak szét, melyek az államok közötti érintkezés megszervezésével a nemzetközi konfliktusok eliminálására és ezzel a tartós béke biztosítására törekedtek.**

Ha a népszövetségi mozgalmak történeti múltját vizsgáljuk (I. a Dubois-féle tervezetet a XIV. század elejéről, a Marini—Podjebrád-félét a XVI. századból, a IV. Henrik—Sully-félét a XVII. századból, a Saint-Pierre-ét a XVIII. szá-

* Az államközi organizációra vonatkozóan I. Hill: *Völkerorganisation und der moderne Staat*. 1911. Jitta: *Die Neugestaltung des internationalen Rechts*. 1916. Lammasch: *Der Friedensverband der Staaten*. 1919. Liszt: *Vom Völkerbund zur Staatengemeinschaft*. Nippold: *Die Gestaltung des Völkerrechts nach dem Weltkrieg*. 1917. Giesswein: *Soziologische und geschichtsphilosophische Bemerkungen zur Organisation der zwischenstaatlichen Beziehungen*. 1920. Hobson: *Towards internat. government*. 1916. Erich: *Probleme der internat. Organisation* 1914.

** A népszövetség múltjáról szóló irodalomból I. különösen Ter Meulen: *Der Gedanke der internationalen Organisation*, 1917. Redslob: *Das Problem des Völkerrechts*, 1917. Fried: *Handbuch der Friedensbewegungen*, I—II. 1911—13; magyar nyelven Balanyi: *A népszövetség eszméje a múltban*. *Kath. Sz.* 34. k. VII—IX. sz.

zadból vagy a Kant tervezetét ugyanezen század-
ból), úgy a következő eredményekre jutunk:

1) A népszövetségi mozgalmak célja az álla-
mok közti anarchisztikus állapot súlyos követke-
ményeiként jelentkező háborúk lehető kiküszöbö-
lése. Ezt indokolja az a folyton visszatérő körül-
mény, hogy a mozgalom újult erővel való megin-
dulása vészes háborúk idejével esik egybe. Az,
hogy azután eme szükséglethez más: vallási-,
ethikai, általános emberbaráti-, sajátos politikai
stb. motivumok is társulnak, csak természetes.

Az állami lét immár előttünk elég tisztán álló
kialakulási folyamatából látható, e fejlődés egyre
arra tendál, hogy nagyobb és nagyobb társas kö-
zületeknek adjon létet. Az egyén, illetve család
gazdasági izoláltságát szükségképen követi az ab-
ból való kilépés és több családnak egy törzsbe
tömörülése. A létérti harcból kinövő törzsközi
háborúskodások ismét a nemzetiségek, majd nem-
zetek kialakulását idézik elő, s ezen integrálódási
folyamat során eljutottunk az állami lét fokáig.
De a fejlődés törvényét ismeri félre s az államok
között az utolsó félévszázad alatt kibontakozásnak
indult államközi organizáció természetére nincs
tekintettel, aki azt hiszi, hogy a fejlődés itt lezá-
rul. Az integrálódási folyamat az általános ten-
dencia, mit az időközi szétesési folyamatok hát-
rálthatnak, de fel nem tartoztatnak. Végő-
sorban az imperialisztikus törekvések is e cél

szolgálatába szegődnek, de amint a világhatalmi törekvésekből láthajuk, más államok vagy államtestek bekebelezésével ingoványra jutnak, hogy helyt adjanak újabb törekvéseknek. Hogy meddig fognak még tartani eme, milliók vérébe és milliárdok pusztulásába kerülő meddő próbálkozások, ki tudná megjósolni? Annyi azonban már valóság, hogy az államok már sehogy sem tudnak kitérni az intenzívebb államközi organizáció elől. Nem tudnak, még ha akarnak sem. Még ha az államközi Kanti jogtisztelet, a morál parancsa, a közel jövőben emberhez méltó fokban nem is erősödik meg, mert az államok, egyre fokozódó egymásrautaltsága egyre intenzívebb állami organizációt von maga után. S itt az emberi nem fejlődésében még mindig hinni merő, mert e hit nélkül az életet céltalannak találó „naiv utópisták“, tényekre hivatkozhatnak, mikor a XIX. század második fele óta létesült Nemzetközi Uniók államközi szervezetére és ezen szervezeten belől végzett gazdag munkásságára mutatnak reá. Ezek az Uniók nem utópisztikus tervezgetésekkel foglalkoztak, hanem egy intenzív nemzetközi gazdasági és kulturális együttműködés szolgálatában állottak, minek eredményét csak az kicsinyelheti le, ki azokat egyáltalán nem ismeri. Ezekben az Uniókban már a népek szövetsége jelentkezik bizonyos tökéletlen formában: a közös államközi

összműködés megvalósítására meghatározott kulturális és gazdasági területen.

2) A népszövetségi idea fokozatos fejlődésének visszanyomozásából látható, hogy az igazi népszövetség szabad államok szövetsége, mely mindazon államokat magában egyesíti, melyek ezen szervezetbe belépni óhajtanak, — és pedig eleinte mint az abban résztvenni kívánó keresztény fejedelmek, illetve államok szervezete konstruáltatik meg. Később (Penn agitációja óta, 1693-tól) mindinkább, mint az abban egyesülni óhajtó független államok szövetsége. Nyilvánvalóvá válván, hogy csak akkor beszélhetni államok ligájáról, népek szövetségéről, ha az abban való tömörülésre valamennyi állam előtt nyitva áll az út. — Ellenkező esetben csak bizonyos államok szövetsége létesülhet, mi, amint azt már Bentham kifejezte, újabb háborúkat szül, de meg nem gátol.*

3) A népszövetség egyik legfőbb szerve a vitás ügyek elintézésére hivatott nemzetközi bíróság. A népszövetségi pacifista mozgalmakban az a gondolat, hogy a népszövetség célja a tartós béke, a nemzetközi állandó bíróság nélkül nem valósítható meg, bár lassan tör magának utat, mégis annak felcsillanását már igen korán megtaláljuk. Így pl. a keresztény fejedelmek között

* Bentham: Principles of International Law. 1789.

felmerülő viszályok elintézésére már a Dubois tervezetében megtalálható a nemzetközi bíróság ideája, persze még csak a bírói hatalom gyakorlására hivatott, világiakból és egyháziakból álló zsinat alakjában. Vagy a Marini—Podjebrád-félében: a szövetségi törvényszék van hivatva a szövetségi tagok, illetőleg idegen államok közötti viszályok békés elintézésére, még pedig az előbbieik között kötelező formában. Ugyancsak ott kísért Saint-Pierre tervezetében, mikor a viszályban álló hatalmak ügyüket a szövetséges hatalmak döntése alá tartoznak bocsátani. De a XIX. század sajátos jogi és szellemi tényezőinek kellett adva lenniök az eszme teljes kialakulásához, vagyis azon belátáshoz, hogy a népszövetség ideálja a tartós béke, az állandó nemzetközi bíróság nélkül meg nem valósítható.*

III. A Nemzetek Szövetsége.

A Nemzetek Szövetségének egyességokmányát a békeszerződés első 26. cikkelye foglalja magában.**

* L. különösen Magyary Géza: Nemzetközi bíráskodás. 191. 35. s köv. l.

** A Nemzetek Szövetségére vonatkozó gazdag irodalomból l. Auer: Das Pariser Völkerbundabkommen. 1920. Lammasch: Der Völkerbund zur Wahrung des Friedens. 1919. Lansing: Die Versailler Friedens-Verhandlungen, 1921. Milhaud: La société des nations. 1917. Schücking—Wehberg: Die Satzung des Völkerbundes.

Célja. A nemzetek szövetségének célját az egyességokmány bevezetésében: a nemzetek együttműködésének előmozdításában és a nemzetközi béke és biztonság megvalósításában állapítja meg. Egyúttal fölemlíti az annak elérésére vezető utakat is mint a szövetség közelebbi céljait. Ilyenek: a háború elkerülésére kötelezettségvállalás; nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetések fentartása; a nemzetközi jog szabályainak zsinórmértékül való elismerése; egymásközi érintkezésben az igazság uralma és a szerződéses kötelezettségek lelkiismeretes tiszteletbentartása.

Szervezete. A Nemzetek Szövetsége kétféle tagságot ismer: eredetit és olyan tagságot, amely az abba való felvétel kérésével szerezhető meg.

A Nemzetek Szövetségének eredeti tagjai az egyességokmány függelékében megnevezett államok (pl. Északamerikai Egyesült Államok, Belgium, Britt birodalom, Franciaország stb.), másodszor ugyancsak eredeti tagjai: „az ugyanott megjelölt más államok közül is azok, amelyek jelen egyességokmányhoz fentartás nélkül csatlakoznak“. A csatlakozás az egyességokmány életbeléptétől számított két hónapon belül a titkársághoz benyújtott nyilatkozattal valósul meg (ilyen állam pl. az argentinai köztársaság, Dánia, Nor-

1921. Smuts: The League of Nations. 1918. Zorn: Der Völkerbund. 1919. Irk: A Nemzetek Szövetsége. 1921. u. i. bibliográfia.

végország, Svájc stb.). A fent megjelölt államok mellett a Nemzetek Szövetségéből ki vannak jelenleg zárva az összes többi államok (így tehát elsősorban az entente volt ellenfelei, mint Németország, Törökország, Ausztria, Magyarország és Bulgária azonban immár felvétettek).*

Ezen utóbbi, a Nemzetek Szövetségéből eredetileg kizárt államok szintén a szövetség tagjaivá válhatnak a következő feltételek mellett. Szükséges először a közgyűlésnek kétharmad szótöbbséggel hozott határozata, másodsor a felvételét kérőnek hathatós biztosítékot kell nyújtania abbéli őszinte szándékáról, hogy nemzetközi kötelezettségeit teljesíteni fogja, s harmadsor elfogadja azokat a szabályokat, amelyeket szárazföldi, úgyszintén légi hadereje és hadi felszerelésére nézve a szövetség jónak lát megállapítani.

Az egyességokmány ezen rendelkezése az igazi népszövetségi idea meghamisítása: amikor egyfelől ezen egyetemes államközi feladatok megvalósítására hivatott nemzetközi organizációban eredeti tagokat és a szövetségből kizárt államokat ismer, s amikor másfelől ezen utóbbi, felvételüket kérő államokra felvételükkor olyan súlyos terheket ró, amelyek a szövetségen belől állami létük teljes megbénulását vonják maguk után.

* Lutter: Egyes államok felvétele a Népszövetségbe. Külügyi Szemle. 1921. I—II. U. ö.: A Nemzetek Szövetsége Tanácsának ülései 1920-ban. Kül. Szemle. 1922. IV.

A szövetségből való kilépés és kizárás. A szövetség bármely tagja két évi előzetes felmondás után kiléphet a szövetségből, feltéve, hogy a kilépés időpontjáig teljesítette valamennyi nemzetközi kötelezettségét. Ha valamelyik tag bármely szövetségi kötelezettséget megsért, a szövetségből kizárható, ugyancsak kizárást von maga után, ha valamely állam a szövetségi szabályzatra vonatkozólag elhatározott módosításhoz nem járul hozzá.

A Nemzetek Szövetségének szervei. A Nemzetek Szövetségének négy főszerve van. Ezek: a Nemzetek Szövetségének Közgyűlése, a Tanács, a mellettük működő állandó Titkárság és az Állandó Nemzetközi Bíróság.

A Közgyűlés a szövetség tagjainak képviselőiből áll. A Közgyűlés a maga ülésein minden ügygel foglalkozik, amely a szövetség működésének körébe esik, vagy a világbékét érinti. A Közgyűlés meghatározott időközökben és ha a körülmények megkívánják, más időpontokban is, vagy a szövetség székhelyén, vagy más kijelölt helyen ül össze. A Közgyűlés ülésein a szövetség minden tagjának egy szavazata van.

A Nemzetek Szövetségének másik s egyúttal legfontosabb szerve: a Tanács. Áll: a szövetséges és társult főhatalmak képviselőiből, továbbá a szövetség más négy tagjának képviselőiből. Ezen utóbbiakat a közgyűlés időről-időre jelöli ki.

A Tanács magát ki is egészítheti, illetve fel-emelheti azoknak a szövetségi tagoknak a számát, melyeknek a Közgyűlés a Tanácsban képviselői jogot ad. A Tanács, amint azt a körülmények megkívánják, de évenként legalább egyszer ül össze. A Tanács hatásköre a közgyűléssel szószerinti fogalmazásban van meghatározva, vagyis a maga ülésén minden ügyel foglalkozhatik, mely a Szövetség működésének hatáskörébe esik, vagy a világbékét érinti. Ha a Tanács a szövetség tanácsában nem képviselt valamelyik tagjának érdekeit különösen érintő ügyet tárgyal, úgy az illetőt meg kell hívni. A tanácsülésen a szövetség minden tagjának, amelynek ott képviselője van, csak egy szavazata lehet. Érvényes határozatot úgy a Közgyűlés, mint a Tanács a képviselt szövetségi tagok egyhangú hozzájárulásával hoz, kivéve az eljárási kérdéseket és azon eseteket, mikor az egységokmány más intézkedést tartalmaz.

A Tanács ezen szerve kiépítése az igazi népszövetségi idea lényegének teljes meghamisítását jelenti, mert a) a győztes nagyhatalmak feltétlen akaratervényesülését biztosítja, s minthogy b) nemcsak végrehajtó, de határozó szerv is, egy új formájú nemzetközi oligarchiát terem.

A Nemzetek Szövetségének harmadik organuma az állandó Titkárság. All a főtitkárból,

titkárból és a segédszemélyzetből. A főtitkárt a Tanács a Közgyűlés többségének hozzájárulásával nevezi ki. Résztvesz a Közgyűlés és a Tanács ülésein anélkül, hogy ott szavazati jogot gyakorolhatna.

A Nemzetek Szövetségének negyedik főorganuma az Állandó Nemzetközi Bíróság. (I. a „Nemzetközi hatalom tagozódása“ című fejezetet, 40. l.).

A Szövetség székhelye Genf. A Szövetség tagjainak képviselői és hivatalnokai a Szövetség ügyeinek ellátása alatt ugyanazokat a kiváltságokat, mentességeket élvezik, melyeket eddig csak a diplomáciai személyek élveztek. Tehát megilletik őket a területenkívüliség (exterritorialitás) s az abból eredő kiváltságok (I. a 148. s köv. l-on).

A Nemzetek Szövetségének feladatai: 1. A fegyverkezés korlátozása. Hogy a tartós béke biztosításának egyik leghathatósabb eszköze a fegyverkezés legalacsonyabb fokig való csökkentésében áll, ma már vitán kívül álló igazság. Ezt a legalsóbb fokot az egyességokmány abban látja, „amely az állam biztonságával és nemzetközi kötelezettségeknek közös eljárás útján megvalósítandó kikényszerítésével még összeegyeztethető“. Az erre vonatkozó terveket a Tanács készíti el és pedig: „minden állam földrajzi fekvésének és különös körülményeinek figyelembevételével“. A Tanácsra van bízva javaslatok tétele,

lőszer és hadianyagok magánvállalatok részéről való gyártásának ellenőrzésére, „kellő figyelembevéve azoknak a szövetségi tagoknak szükségleteit is, amelyek a saját biztonságukra szükséges lőszernek és hadianyagnak gyártására maguk nem képesek“. A szövetségre van bízva a fegyver és lőszerkereskedelem legfőbb ellenőrzése olyan országok tekintetében, melyekben az ellenőrzés közérdekből szükséges.

Ezen rendelkezések a lefegyverkezési ideát teljesen meghamisítják, amennyiben e fontos kérdésnek olyan formai szabályozását nyújtják, melyek a győztes hatalmak korlátlan fegyverkezését továbbra is lehetővé teszik. Így a fegyverkezés korlátozásának „állambiztonsági szempont“, „földrajzi fekvés“ és „különös körülmények“ kritériumai a győztes hatalmak korlátlan fegyverkezésének nyitott kapui. A lőszer és hadianyagok magánvállalatok részéről való gyártásának a Tanácsra való bízásával azt valóban fegyver- és lőszerszállítási szövetkezetté fogja sülyeszteni.*

2. Területi épség és politikai függetlenség védelmezésében és tiszteletbentartásában állapítja meg az egyességiokmány a szövetség egyik további feladatát.

Ha a békeszerződés és annak szerves része a népszövetségi egyességiokmány, a jog és igazság

* Zorn: Das Völkerbund. 1919. 36. l.

szilárd alapzatán épült volna fel, úgy a fenti rendelkezés a tartós béke egyik fontos garanciáját képezhetné. Hiszen a nemzetközi békét leghathatósabban az államterületek épségének erőszakos úton való meg nem bolygathatása biztosítja. Éppen ezért a jövőre a nemzetközi jog feladatai közé kell tartoznia, az államterületek nemzetközi védelmének, minden területhódításra irányuló imperialista politikával szemben.

Az egyességokmány 10. cikkében foglalt rendelkezést értékétől azonban teljesen megfosztja azon tény, hogy a párisi békeszerződések nem a világháborúban résztvett államok akaratmegegyezését, hanem a szövetséges és társult hatalmak egyoldalú akaratérvényesülését tartalmazzák.

Éppen ezért az államterületi épség fontos nemzetközi jogi elvének egyességokmányi deklarálása nem céloz mást, mint a szövetséges és társult hatalmak megállapította új államhatárokat lehetőleg örök időkre biztosítani.

3. A háború veszélyének elhárítása. A háború vagy háborúval való fenyegetés a Szövetség közös ügye s ezért kötelessége annak elhárítására minden hathatósnak mutakozó intézkedést megtenni. Ilyen esetben a főtitkár a Szövetség bármely tagjának kérelmére haladéktalanul összehívja a Tanácsot. A Szövetség tagjai a felmerülő „szakadásra vezethető“ vitás ügyeket vagy választott bíróság, vagy a Tanács vizsgálata alá tar-

toznak bocsátani, de semmi esetben sem kezdhetnek háborút előbb, mint három hónappal a bíróság ítélete vagy a tanács jelentése után. A választott bíróság hatáskörébe tartoznak: a) azok az ügyek, melyek a felek nézete szerint választott bírósági döntésnek vethetők alá, b) a választott bírósági döntésre alkalmas esetek, mint valamely szerződés értelmezése, a nemzetközi jog bármely kérdése, bármely ténynek megállapítása, mely, ha bebizonyul, valamely nemzetközi kötelezettség megszegését jelentené, vagy a jóvátétel terjedelme és módja, mely ilyen megszegés esetében teljesítendő volna. Minden, a szövetséges tagok között szakadásra vezethető vitás eset, mely nem esik választott bírósági eljárás alá, a Tanács hatáskörébe tartozik. Az egyességokmány eme fellelte homályos rendelkezéseivel szemben, a jogintézmény fejlődésére helyezkedő interpretációt elfogadva, meg kell állapítanunk: „vannak a felek megegyező nézetétől — függő és vannak a felek megegyező nézetétől független, vagyis abszolút arbitrabilis ügyek. Az előbbieken a választott bírászkodás alternative kötelező vagyis a fél köteles az ügyet vagy a választott bíróság vagy pedig a Tanács elé terjeszteni. Az utóbbiakban a választott bírászkodás absolute kötelező, semmiféle választásnak helye nincs“.*

* Magyary: i. m. 285. l.

A Tanács vizsgálati eljárása a következő. Elegendő, ha a vitás esetet a felek egyike bejelenteti a főtítkárnak. A felek az ügy állását az ügyre vonatkozó minden bizonyítékkal és okirattal a legrövidebb idő alatt a főtítkárral közlik, s a Tanács ezeket nyilvánosságra hozza azonnal. A Tanács a megejtett vizsgálat alapján háromféle intézkedést tehet: a) Ha a vitás esetet sikerül békésen elintézni, a vonatkozó tényállást a szükséges magyarázatokkal és az elintézés módjával együtt nyilvánosságra hozza oly mértékben, amint azt célravezetőnek tartja. b) Ha a vitás eset békés elintézése nem sikerül, akkor a Tanács egyhangú vagy többségi határozat alapján nyilvánosságra hozza jelentését, melyben közli a vitás eset tényállását és azokat az indítványokat, amelyeket az eset megoldására nézve méltányosnak és megfelelőeknek talál. c) Aszerint, amint a Tanács jelentését a tagok egyhangúlag (nem számítva a vitában álló felek szavazatát) elfogadták, kötelezik magukat, hogy egyik olyan fél ellen sem viselnek háborút, mely az ajánlott megoldást elfogadja. Ha pedig a jelentés egyhangú elfogadtatása nem sikerül, a Szövetség tagjai akként cselekedhetnek, „amint azt a jog- és igazság érdekében szükségesnek látják“. A Tanács minden esetet a Közgyűlés elé terjeszthet, s ha a felek bármelyike a vitás esetnek a Tanács elé kerülésétől számított 14 napon belül kívánja — kell terjesztenie.

Az egyességokmány fenti rendelkezéseiben a nemzetközi viszályok békés elintezésének egyik régi módjával: a közvetítéssel (mediatio) találko-zunk. Csak, míg az eddig fakultatív jellegű volt, a hágai egyezmény szerint kizárólag jó tanácsi jellegű, addig az új nemzetközi jogban immár kö-telező erejű (l. bővebben 210. s köv. l.-on).

4. Nemzetközi szociálpolitikai feladatok. A nemzetközi jog háború előtti fejlődésében ott ész-lelünk számottevő előhaladást, hol az államok szociális és gazdasági érdekszolidaritásának erős falanxán megtörték az államok önző imperializ-tikus törekvései. Igy a Nemzetek Szövetsége a há-ború előtti kulturális-szociális-gazdasági és em-berbaráti általános egyezményekben lefektetett alapelveket lényeges továbbfejlesztésükben ma-gáévá teszi s a különböző közigazgatási szerveze-teket központi igazgatása alatt tömöríti.

A nagy nemzetközi munkaprogramm főbb pontjai a következők:

A szövetség tagjai a) arra törekesznek, hogy férfiak, asszonyok és gyermekek részére méltányos és emberies munkafeltételeket bizto-sítsanak és ebből a célból szükséges nemzetközi szervezeteket létesítsenek; b) kötelezik magukat, hogy az igazgatásuk alá bocsátott területek ben-szülött lakosságával szemben igazságos bánás-módról gondoskodni fognak; c) megbízzák a szövetséget a fegyver- és lőszerkereskedelem leg-

főbb ellenőrzésével oly országok tekintetében, amelyekben az ellenőrzés közérdekből szükséges; d) megteszik a szükséges intézkedést, hogy a közlekedés és az átmenő forgalom szabadságát, valamint az egyenlő elbánást a szövetség valamennyi tagjának kereskedelme számára biztosítsák. Ebben a vonatkozásban az 1914—1918. évi háború következtében elpusztult vidékek különös szükségleteit figyelembe kell venni; e) arra törekeshetnek, hogy nemzetközi szabályokat fogantossanak a betegségek elhárítására és legyőzésére (23. cikk).

A Nemzetek Szövetségének megváltoztatása.

A népszövetségi szabályokra vonatkozó módosítások csak akkor lépnek életbe, ha a szövetségnek azon tagjai, melyeknek képviselői a Tanácsot alkotják s a Szövetség azon tagjainak többsége, amelyeknek képviselői a Közgyűlést alkotják, ezeket a módosításokat megerősítették. A népszövetségi alkotmány minden módosítása tehát meg van nehezítve. A beteg organizmusnak egy új egészségesszel való kicserélését ezért a közfelfogás gyökeres átalakulásától várhatjuk csak, attól a már derengeni kezdő jobb belátástól, amely számol azokkal a nagy kultúrértékekkel, az emberiség azon nagy vívmányaival, melyeknek amennyire védelmezője az igazi nemzetek szövetsége, éppannyira veszélyeztetője a lényegéből kiforgatott, meghamisított Nemzetek Szövetsége.

IV. A Nemzetek Szövetségének jogi természete.

Az államok közötti laza kapcsolatot a régi nemzetközi jog uralma alatt a közös érdekek felismerésén alapuló s azok megvédését szolgáló szerződéseken, a nemzetközi kulturális és gazdasági célokat szolgáló Uniókon kívül, a jogi szankciót nélkülöző általános nemzetközi normák tartották fenn. És az államok közötti időközi fegyverszünet „a nemzetközi béke“, e laza kapcsolatban addig fenn is állott, amíg a vezető nagyhatalmak érdekei össze nem ütköztek. Amint láttuk, a messze multa visszanyúló népszövetségi mozgalmak az államok eme szervezetlen viszonyának megszervezését tűzték ki célul, mikor az államok szövetségének megteremtésével, az államok közti viszályok igazságos elintézésével a tartós béke biztosítását írják zászlójukra.

Ha a történelem folyamán megjelent népszövetségi tervezeteket tanulmányozzuk, azt látjuk, hogy a szövetségi alkotmányok felépítésénél két koncepció jelentkezik. Az egyik a világállami konstrukciója, vagyis eszerint a népszövetség supra-nationalis jellegű. Abban megszűnnek a tagállamok külön állami szuverénitásai. A tagállamokból szerveződő civitas maxima, a részállamok külön szuverénitásából előálló szuperszuverénitását: a nemzetközi törvényhozói, bírói és végrehajtói szervekkel gyakorolja. A másik koncepció

szerint pedig a szövetségben résztvevő államok szuverenitása érintetlen marad. Nem ismer el semmi olyan bensőbb államközi organizációt, mely a tagállamok szuverenitásának feladását vagy korlátozását áldozatul kívánná, sem olyan nemzetközi szerveket, amelyek a szuverén államhatalom funkcióit megkötnék.

Kérdés, melyik irányt követi a Nemzetek Szövetségéről szóló egyességokmány?

A Nemzetek Szövetsége, amint láthattuk, nem a népek szövetsége, hanem bizonyos államok kooperációjának biztosítására hivatott szervezet, meghatározott államok szövetsége.

Kérdéses tehát, hogy a Nemzetek Szövetségében valóban államszövetség vagy valamely más ismert államkapcsolat nyert-e létet?

Államszövetség alatt, az uralkodó politikai doktrinát tartva szem előtt, tudvalevően az államok olyan kapcsolatát értjük, melyben minden állam megőrzi a maga állami szuverenitását. A rész-államhatalmak nem olvadnak egybe, egy állami főhatalomba. A szövetség tehát nem állam kifelé, nem az államszövetség jogalany, hanem annak tagjai s mindenik szuverén hatalommal járhat el, hatalmuk gyakorlásában kizáróan a szövetség közös célja korlátolja. Eppen ezért az államszövetségnek nincs törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalma. Mivel az államszövetségnek nincsen imperiuma a tagjai felett, ezért nincs is

szervezett ereje akaratának kikényszerítésére. Az ellenkező szövetséges taggal szemben a többi tagok csak a nemzetközi jog biztosította eszközöket vehetik igénybe. Szövetségi határozatok végrehajtásának nincs semmi biztos garanciája. „A szövetségi végrehajtás, — írja Jellinek — mint minden nemzetközi jogi eszköz, állandóan a szövetséges tagok különös erőviszonyától függ. Így a német szövetségben a szövetségi végrehajtás a nagy államokkal szemben üres szó volt és a szövetségi határozatok végrehajtása valóságban saját akaratuktól függött“.*

A másik koncepció a nemzetközi állam, a civitas maxima típusa. Ezen államkapcsolatban a kapcsolat megszűnik, amennyiben a különböző államok külön állami léte egy új személyi létben feloldódik. A nemzetközi állam akarat a legfőbb akarat.

Mely kategóriába osztható tehát a Nemzetek Szövetsége? Az államszövetség, amint láttuk, lényegében nem más mint a háború előtti államközi szervezetlen közösség. A politikai írók az államszövetségben lévő államok közti kapcsolat jelzésére rendszerint a „nemzetközi viszony“ kifejezést is használják. A Nemzetek Szövetsége ezzel szemben már olyan szerveket ismer, melyek a nemzetközi végrehajtás, ügyintézés célját szol-

* Jellinek: Allgemeine Staatslehre. 1905. 745 l.

gálják, melyek továbbá, ha ma még, a hatáskörök teljes el nem különítése és ezen funkciók teljes szervei ki nem építése tolytán, a nemzetközi akaratelhatározás rendszeres kiképzésére nem is alkalmasak, de annak előmozdítására hivatottak. (Tanács, Közgyűlés). Továbbá a nemzetközi kötelezettségek kikényszerítésének szervezett végrehajtásáról is gondoskodik. Végül a nemzetközi vitás ügyek elbírálására állandó nemzetközi bíróságot tartalmaz.

Tehát olyan szervek, részben olyan szervei lehetőségek, melyek az abban résztvevő államokat szorosabb, egymástól függőbb kapcsolatba hozzák, mint az államszövetség formája.

De éppen olyan kevésbé lehet azt állítani, hogy a Nemzetek Szövetségében nemzetközi állam áll előttünk. Annyi kétségtelenül valóság, hogy abban minden állam szuverénitása lényeges korlátozásnak van alávetve, illetve bizonyos irányban az állami szuverénjogkör fel is van függesztve, de mindez még korántsem olyan természetű, hogy az állami külön szuverénitások teljes absorpciójával egy új szupersuverénitás állott volna elő. Az állami részhatalmakból elsősorban is nem tevődött össze egy olyan nemzetközi hatalom, mely a maga akaratának kiképzésére megfelelő szervvel (nemzetközi- vagy világparlament) rendelkezne. Ismételjük, ezek olyan tények, melyeknek kellő figyelembe nem vételével elhamar-

kodott lenne a Nemzetek Szövetségében, mint azt egyesek teszik, államfeletti lényt tekinteni.

A Nemzetek Szövetsége tehát mai tökéletlen kialakulásában sem államszövetség, sem nemzetközi állam, hanem átmenet a kettő között. De közelebb áll ez utóbbi szervezetéhez, mint az elsőéhez.*

V. A nemzetközi hatalom tagozódása.

Ami áll az államban, az államhatalom szervei elkülönülésére, ugyanaz áll a nemzetközi organizációban a nemzetközi hatalomra nézve, vagyis a különböző nemzetközi funkciók külön szervekre bízása nemcsak a nemzetközi funkciók jobb ellátásának, de egy alkotmányos nemzetközi organizációnak is előfeltétele.

Ugyanazon tendenciából eredően, mikor a

* A Nemzetek Szövetsége jellegének megítélésén terén igen eltérők a felfogások. Különösen érdekes ebből a szempontból az amerikai és svájci parlamentekben lefolyt politikai vita. (L. erről Irk: Az államközi organizáció és a világállam konstrukciója c. értekezését.) Felfogásunkkal szemben a Nemzetek Szövetségében míg Schücking—Wehberg államszövetséget látnak (Die Sitzung des Völkerbundes, 1921.), addig Harding s vele az amerikai szenátus többsége egy „super-power” megtestesülését (La Société des Nations, 1921. No. 1—2.), amely felfogást újabban Kelsen jog-logikailag támaszt alá (Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts 1920.). Magyary a népszövetség jellegének higgadt értékelésével, abban egy teljesen új államközi kapcsolat megjelenését szemléli: „A népszövetség lé-

Nemzetek Szövetsége keretén belül nem nyert a nemzetközi hatalom teljesen tiszta kialakulást, nem ment végbe annak szervei tagozódása sem. Amint láttuk, a Nemzetek Szövetségének mindenható szerve: a Tanács, mely egyidejűleg akarat- és végrehajtó szerv is. Ugy, hogy ezen szervei tagozódatlanság következtében a Nemzetek Szövetségében nemzetközi autokrácia testesül meg.

Egy alkotmányos nemzetközi organizációban a nemzetközi hatalom ágakra oszlásának ezért a következő irányban kell végbemennie.

1. Nemzetközi akarat-kiképzés külön szervere bízandó. Ezen organum a nemzetközi parlament vagy világparlament volna. Hatáskörébe tartoznék az általános érvényű nemzetközi jogszabályok alkotása, az államközi organizáció alkotmányának módosítása, a szövetségi háztartás megállapítása, s új szervek kreálása.

nyeges ismertetőjeleit — írja — a következő két tételben foglalhatjuk össze. A népszövetség egy felette belső világorganizáció. És ez mint uralmi organizáció alakult ki, amely hozzá imperialisztikusba csúcsosodik ki.“ (9. l.) — Majd: „A népszövetség a maga uralmi kialakulása következtében egy állam feletti világorganizáció, amely a világ államai felé és nem mellé van rendelve. De azért még kerántsem államfeletti lény. A népszövetség leginkább, mint az államok teljesen újfajtájú kapcsolata fogható fel, melynek hasonlóiát a múltban nem találhatjuk“. (Die internationale Schiedsgerichtbarkeit im Völkerbunde 1922. 16. l.). L. még Lernaude: La Société des Nations. 1920. Kraus: Vom Wesen des Völkerbundes 1920. Milhaud: Nie wieder 1919. és Thadden: Völkerrecht und Völkerbund 1920.

A Nemzetközi parlament gondolata ma még sokak előtt utópisztikusnak tetszik, már pedig egy alkotmányos államközi szervezet létesülhetésének elengedhetlen előfeltétele. De hogy a világparlament különben sem annyira utópisztikus, mutatja az Interparlamentáris Unió példája, mint a nemzetközi parlament igazi előhírnöke. Az Interparlamentáris Unió alapszabályainak első cikkelye, amint megállapítja, a világ összes parlamentjeinek tagjait azon közös célra egyesíti, „hogy saját államaikban, akár a törvényhozás útján, akár nemzetközi szerződések által azon alapelvet ismertessék el, hogy a népek közötti viszályok választott bíróság elé bocsáttassanak, valamint a nemzetközi közjog más kérdései is megtárgyaltassanak“. Az Interparlamentáris Uniónak úgy célkitűzésében, mint szervezetében — amint Fried helyesen megállapítja — azon gondolat rejlett, hogy belőle fokozatosan egy nemzetközi parlament alakuljon ki.* A Nemzetközi parlament életképességét a Interparlamentáris Unió eredményekben gazdag multja igazolja. A berni 1919. évi népszövetségi konferencia a nemzetközi parlament ideáját magáévá tette. Ennek hatása alatt a német hivatalos népszövetségi tervezet

* Paikert: Világbékeegyezmény. 1922. Fried: Handbuch der Friedensbewegung. 1911. I. 133. Harmening: Das Weltparlament 1910. Woolf: International Government. 1916.

szabályozza is. A német népszövetségi tervezet szerint az első világparlament (Weltparlament) a Nemzetek Szövetségébe tartozó államok egyes parlamentjeinek képviselőiből akként alakulna meg, hogy minden parlament saját államának 1,000.000-nyi lakosa után egy képviselőt választana, de úgy, hogy egyetlen parlament sem küldhet be 10-nél több képviselőt. Későbbi megalakítása felett a világparlament döntene a Közgyűlés hozzájárulásával. A berni rezolúció annyiban tér el, hogy a világparlament képviselőinek választását közvetlen a nép kezébe teszi le.

2. A nemzetközi hatalom másik funkciója a nemzetközi bíráskodás. Ennek ma még nem tökéletesen kialakított szerve az Állandó Nemzetközi Bíróság (Cour permanente de justice internationale) és az Állandó Választott Bíróság (Cour permanentes d'arbitrage).

A Nemzetek Szövetségének 14-ik cikke a Tanács kötelességévé tette az Á. N. B.-ra vonatkozó tervezet elkészítését, mely vele el is készült s a szövetség genfi közgyűlése azt 1920. december 13-án tartott ülésén elfogadta.

A bíróság hatásköre tárgyi szempontból kiterjed a felek által eléterjesztett minden nemzetközi jellegű vitás esetre. Tehát a per előfeltétele különös megegyezés, választott bírósági szerződés (compromissum). De bizonyos esetekben enélkül is perelhetők, ha magukat a bíróság hatáskörének

általában alávetik. Ezek az esetek: a) nemzetközi szerződések magyarázata, b) a nemzetközi jog minden kérdése, c) nemzetközi kötelezettségek megsértése és d) nemzetközi kártérítési ügyek.*

Az Állandó Nemzetközi Bíróság tehát jelen hatásköri szervezetében nem feltétlenül kötelező nemzetközi bíróság. Már pedig a nemzetközi jogrend biztonsága a feltétlen kötelező nemzetközi bírászkodás nélkül meg nem valósítható.**

Alanyi szempontból a bíróság hatásköre a Nemzetek Szövetségének tagjaira terjed ki. Nem tagokra csak úgy, ha a Tanács e jogot megadja, illetve, ha külön szerződés e jogot biztosítja. (L. a nemzeti kisebbségek védelmét az Állandó Nemzetközi Bíróság védelme alatt).

A bíróság szervezete. A bíróság 11 rendes és 4 póttagból áll, de felemelhető a rendes bírák száma 15-re, a pótbíráké 6-ra. Határozatait teljesülésben hozza, melyen legalább 9 bíró jelenléte szükséges. A bírák azon nagytekintélyű egyének közül választandók ki, akik a maguk hazája legfőbb bírászkodásához megkívántató jogi képzettséggel bírnak, vagy a nemzetközi jogban különös

* A felsorolt esetekben 1921 szept. 5-ig a szervezeti szabályzatot ratifikáló 28 állam közül mindössze 12 kis-állam (mint Bulgária, Dánia, Svájc stb.) vetette magát általában alá az Á. N. B. hatáskörének. A feltétlen kötelező nemzetközi bíróságért lefolyt hosszas nagy küzdelmek eredménye ide zsugorodott össze.

** Magyar: Az Állandó Nemzetközi Bíróság. Külügyi Szemle. 1921. I—II. 53. l.

tekintélyek. Továbbá ezen személyes előfeltételek mellett tekintettel kell arra lenni, hogy a kiválasztással a bírák: „maguk összességében a civilizáció főformáit és a világ fő jogi rendszereit képviseljék“. A bírák állami hovátartozásuk nélkül választhatók, 9 évre. Elmozdíthatlanok és területenkívüliséget élveznek. Csak az tekinthető megválasztottnak, aki a Közgyűlésen és a Tanácsban többséget kap. A bíróság elnökét a tagok 3 évre választják. Székhelye: Hága.

A bíróság szervezete, amint látható, áttörte az állami egyenjogúság elvét, mert először: a Tanács mai alakjában a nagyhatalmak érdekszerve, s így természetes, hogy a bíróság megalkotásánál saját jelöltjeit fogja támogatni, másodsor pedig: mert a bíráknak a civilizáció főformáit és a világ fő jogrendszerait kell képviselniök, s így ezen a címen bizonyos államok szükségképen fognak képviselőhöz jutni s mások attól elesni. Amint Magyary írja: „Az új nemzetközi bírósági szervezésnek leggyöngébb pontja. Hogy a nemzetközi bíráskodás pártatlan és minden államnak, tehát még a kis államoknak érdekeit is teljesen kielégítő legyen, oly állandó nemzetközi bíróság szervezéséhez kell ragaszkodnunk, melyben minden államnak, tehát még a kis államoknak is képviselőjük legyen. Ez oly lényeges követelmény, melyet semmiféle más szempontnak nem szabad feláldoznunk. Ha az Állandó Nemzetközi Bíróság

az egész világ bírósága akar lenni, akkor kell, hogy az egész világnak szelleme legyen benne, nemcsak a nagy államoké, hanem a kicsinyeké is".*

Az alkalmazandó anyagi jog. A bíróság ítéletének meghozatalánál alkalmazza: a) a nemzetközi szerződéseket, legyenek ezek általánosak vagy különlegesek, b) a nemzetközi szokásjogot, c) a civilizált államok által elismert általános jogelveket, d) a bírói gyakorlatot és a jogtudományt, de csak kiegészítőleg, e) a méltányosságot, az „ex aequo et bono“ elvét, ha a perben álló felek ezt így kívánják.

Peres eljárás. Az eljárás vagy keresettel, vagy a compromissumnak a bírósággal való közlésével kezdődik, attól függően, hogy a fél általában vette-e magát alá a bíróság hatáskörének, vagy nem. Az eljárás írásbeli előkészítő részre és szóbeli tárgyalásra oszlik. A bíróság ítélettel határoz, amely ellen egy, a perújításhoz hasonló, perorvoslatnak (revision) van helye. A perbeavatkozó államokra a hozott ítélet jogerős.

3. A nemzetközi hatalom harmadik ága a végrehajtói hatalom. Hatáskörébe tartoznák: a nemzetközi határozatok végrehajtása, irányítás és ellenőrzés gyakorlása. A Nemzetek Szövetségének egyességokmánya, mert a nemzetközi akaratelhatározás funkciójának megszerve-

* Magyary: A nemzetközi bírászkodás a Nemzetek Szövetségében. Magyar Jogi Szemle 1921. 5. sz. 288. l.

zését, amint láttuk, elmulasztotta, a végrehajtás funkcióját sem szabályozza tisztán. A tulajdonképeni végrehajtói szerv: a Tanács lenne, de az hol határozó, hol intézkedő szerv is.

Az új nemzetközi jog fejlődési iránya a nemzetközi végrehajtói funkció tiszta szervei kiépítését követeli.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetközi jog alanyai.

I. Az államok mint a nemzetközi jog alanyai.

A nemzetközi jog alanyai, vagyis nemzetközi jogok és kötelességek viselői csakis államok lehetnek. Állam alatt azt a jelenleg legmagasabb fejlettségű társadalmat értjük, melyben az emberek bizonyos csoportja állandó területen önálló és független főhatalom alatt magasabb személyi létre egyesült. Az állam fogalmának tehát három alkateleme van: államterület, állami főhatalom és a nép.

Ennek megfelelően nem lehetnek a nemzetközi jog alanyai: az államhatalom gyakorlásának egyes szervei, pl. az uralkodó; vagy egyes nomád törzsek; a forradalmi párt egy államban, míg a régi államhatalom fennáll, vagy gyarmatosító vállalatok, hacsak az államfogalom mindhárom alkatelemét meg nem szerezték (így vált a kongó társaság 1885-ben Kongó-állammá). Nem lehetnek a nemzetközi jog alanyai továbbá: az államterület egyes közjogi, illetve közigazgatási részei és nem az államnak polgárai.

A nemzetközi jog alanyaira vonatkozóan ez ma az uralkodó felfogás. Ezzel szemben egyesek már régebben* azt igyekeztek bizonyítani, hogy az állam alattvalói is lehetnek a nemzetközi jog alanyai. Ezen felfogás újabban ismét erős alátámasztásra talál kiváló írók részéről. Így Kaufmann abból kiindulóan, hogy „a nemzetközi jog, forrására tekintettel, amelyre érvényességét viszszeveti, magasabb az állami joggal szemben“, odakövetkeztet, hogy a nemzetközi objektív szabályok tartalmukkal ma már nem pusztán az államoknak egymásközi jogaira és kötelességeire hanem a különböző államok alattvalóinak jogaira és kötelességeire is vonatkoznak.** Rehm ennek igazolásául hivatkozik az államoknak a blokád- és a hadi dugárú jogára semleges államok polgáraival szemben, mikor egy állam idegen alattvalókkal szemben nemzetközi jogi imperiumot gyakorol.*** Kelsen szerint, minthogy joglogikailag lehetetlen az államszerv és alattvaló fogalmi elkülönítése, nem tartható fenn azon tétel, mely a nemzetközi jog alanyaiul csak az államokat s nem az embereket tekinti. Jogilag, szerinte, az állam,

* Igy különösen Fiore: Trattato di diritto internazionale publico. 1880. Heffter: Das europäische Völkerrecht. 1844. Martens: Völkerrecht. 1883.

** Kaufmann: Die Rechtskraft des internationalen Rechtes und das Verhältnis der Staatsgesetzgebungen und der Staatsorgane zu denselben 1899.

*** Rehm: Unterthanen als Subjekte völkerrechtlicher Pflichten. Zeitschrift. f. Völkerrecht. 1906. 53. l.

vagyis a jogrend organuma csak ember lehet, aki-
nek magatartása az államnak a jogi normák alap-
ján csakis azért számítható be, mert az — bizo-
nyos módon — ezeknek a jogszabályoknak tartal-
maként jelentkezik. „Ha tehát — írja — vala-
mely nemzetközi jogtétel azt a kötelességet álla-
pította meg, hogy azon állam, amely egy másik
ellen háborút akar viselni, az ellenségeskedések
megkezdése előtt formálisan hadat tartozik
üzenni, úgy azzal egy embernek a magatartása
nyert szabályozást, aminek közelebbi meghatá-
rozását az egyes államok jogrendje akként viszi
keresztül, hogy tüzetesen megállapítja, hogy a
háborúizetés joga vagy kötelessége mikor forog
fenn, mikor élhetnek azzal a köztársaság elnöke
vagy a monarchia, mint az illető állam organumai.
Hogyha azonban pl. a blokád-jogra vonatkozó
nemzetközi szabályok, a blokádirozó államot
semleges államalattvalókkal szemben, illetve a
nemzetközi jognak szárazföldi háborúra vonat-
kozó szabályai a háborút viselő államot a polgári
lakossággal szemben jogosítják bizonyos magatar-
tásra, ezzel szükségképpen fordítva is a semleges
vagy ellenséges államok lakóit bizonyos maga-
tartásra kötelezik a blokádot alkalmazó, vagy a
szárazföldi háborút viselő állammal szemben, te-
hát olyan személyek lesznek nemzetközi jogilag
kötelezve, akiket nem lehet immár a szóhaszná-
lat szokásos szűkebb értelmében „államszervek“-

nek nevezni, úgy hogy az az állítás, mintha a nemzetközi jog csak az államokhoz lenne intézve, könnyűszerrel tovább fenn nem tartható“.*

Azon kérdés, hogy a nemzetközi jog alanyai csak államok, vagy az államok polgárai is lehetnek-e, a nemzetközi és nemzeti vagy államjog viszonyában megnyilvánuló elsőbbség eldöntésétől függ.**

Addig, amíg az államok szabad társulásán alapuló jogközösséget fel nem váltja a teljes államközi organizáció, a kérdés alig lehet vitatott. Amíg u. i. az államok egymásközi viszonya de jure a független és önálló államok nemzetközi elismerésén nyugszik, amíg az állami szuverenitást nem abszorbeálja a külön-államhatalmaktól kialakuló egységes nemzetközi hatalom s így az állam fogalma fel nem oldódik a világállaméban, addig csak az államok lehetnek a nemzetközi jog alanyai, csakis az állami akaratkijelentésben megnyilvánuló nemzetközi akaratmegegyezés lehet az állampolgárookra nézve kötelező s csak így lehetnek azok nemzetközi viszonylatokban jogok és köteleességek viselői. Ami pedig arra vonatkozik, hogy a nemzetközi normák, így a hadüzenés

* Kelsen: Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts, 1920.

** L. különösen Triepel: Völkerrecht und Landesrecht. 1899; Binding: Zum Werden und Leben der Staaten. 1920. Nelson: Die Rechtswissenschaft ohne Recht. 1917.

jogának vagy kötelességének címzettje az ember s nem az állam, tarthatatlan, mert az államfő személyében ilyenkor maga az állam perszonifikálódik.*

Nemzetközi jogilag sajátos, s amint a világháború rámutatott, teljesen rendezetlen a pápa nemzetközi helyzete. Jelenleg ez az 1871. évi garanciális törvényen nyugszik, amely a pápa egyházi méltóságának bizonyos garanciákat és prerogatívákat biztosít. Így, mint a törvény 1. §-a kifejezi: A pápa személye szent és sérthetetlen. Az olasz állam földjén exterritorialitást élvez. Ment az olasz államhatalom jurisdictiójától. Az

* Egyesek újabban a Nemzetek Szövetségében is nemzetközi jogalányt tekintenek. Így Schücking-Wehberg azon alapfeltevésekből kiindulván, hogy a Nemzetek Szövetsége államszövetség, felruházzák mindazon jogokkal és kötelességekkel, melyekkel eddig csak államok bírtak. Így szerintök megilletik a diplomáciai kiváltságok csak úgy, amint a külső szuverénítás jogai, nevezetesen: a jus legationum, a jus foederum et tractatum, a jus belli ac pacis vagy a területi felségjogok. Ez utóbbiakra nézve szerintök a Nemzetek Szövetsége pl. — „Genfét, jelenlegi székhelyének városát a népszövetség közvetlen territoriumává tehetné, ha Svájc ezen célra átengedné“. (Die Satzung des Völkerbundes. 1921). Hasonlóan Foignet: Droit international public. 1921. 115. l.

Részünkről e felfogást nem tehetjük magunkévá, mert először a paktum szövege ehez nem nyújt semmi támaszpontot, mit Schücking-Wehberg is kénytelenek elismerni, másodsor pedig, mint más helyen, immár láttuk, a Nemzetek Szövetsége mai kialakulásában sem államszövetség, sem államfeletti állam s az állami lét attributumainak hiányában így nélkülözi a külön nemzetközi jogalanyiságot is.

olasz királyság területén királyi tiszteletjogok illetik meg. Lakásába az olasz állam hivatalnokai csakis az ő engedélyével léphetnek be. Követeket küldhet és fogadhat. A jelzett törvény garantálja továbbá a pápának a katolikus világgal, az olasz államtól független, szabad érintkezését, levelezését, az egyházi pápai hatóságok és tisztviselők szabadságát. Meghatározott birtokrészek (a vatikáni palota lateráni palota és a castel-gondolfoi villa) felett a pápának haszonélvezeti jogot biztosít. Továbbá a pápa részére 3,225.000 franc évi járadékot állapít meg, aminek elfogadását azonban a pápák mindezideig maguktól elhárították.

A pápa nemzetközi jogalanyiségének értékelése terén két vélemény áll szemben. Az egyik, minthogy a pápaság fogalmából hiányzik az államnak két alkateleme: a nép és terület, nem tekinthető nemzetközi jogalanynak. Ennek következményeként utalnak arra, hogy a pápával az egyes államok kötötte szerződések, a konkordátumok nem esnek a nemzetközi jog általános rendelkezései alá, vagy hogy a pápa személye nem tarthat igényt a nemzetközi kongresszusokon való képviselőre. Ezzel szemben a nemzetközi jogi írók nagyobbik fele, tekintettel a múltira, amikor a pápa világi uralmánál fogva teljes szuverénitást élvezett és a szokásra, amelynél fogva Európa katolikus államai a pápa szuverénitásának, a garancia törvényben is biztosított kiváltságait el-

ismerik, a pápa nemzetközi jogalanyiságát hirdeti.*

A pápa nemzetközi jogalanyiságának tisztázása, az új nemzetközi jog legközelebbi feladatai közé tartozik. A világháború bebizonyította a garanciatörvény hatálytalanságát, amikor a központi hatalmak diplomáciai képviselői kénytelenek voltak az ellenséges Olaszország földjéről Svájcba áttenni székhelyüket.

A garanciatörvény tudvalevően olasz állami törvény s nem nemzetközi szerződés; de még nem is a pápa és az olasz állam között létrejött egyezmény, mert az előbbi ennek elismerését mindezideig megtagadta.

Hogy a fejlődés mely irányban fog végbe-menni: a garanciatörvény nemzetköziesítése (világi álláspont), vagy pedig kis területen az egyházállam visszaállítása (egyházi álláspont) irányában, ma még nem lehet előre látni.

Ezen kérdés eldöltével lesz szabályozandó a pápa tagsága a Nemzetek Szövetségében is, amelynek alkotmánya a pápa személyét, magas morális tekintélyének figyelmen kívül hagyásával, abból kizárta.

* Hanuy: A pápa szuverénsége. 1921. Latour: La papauté en droit international. 1893. de Taube: La situation internationale actuelle du Pape. 1908. Cougny: La papauté en droit internationale public. 1906. Olivart: Le pape, les États de l'Église et l'Italie. 1897. Lulvés: Die Stellung des Papsttums im Weltkrieg. 1916.

II. Az összetett államok vagy államkapcsolatok mint a nemzetközi jog alanyai.

A nemzetközi jog alanyai nem pusztán az egyszerű államok lehetnek, hanem az összetett államok is.

A nemzetközi jogéletben a következő államkapcsolatok szerepelnek: a perszónalunió, a reálunió, államszövetség és a szövetséges állam.

1. *Perszónalunió*: az olyan államkapcsolat, amely kizárólag az államfő személyének azonosságán nyugszik. Nemzetközijogilag az unió minden tagja önálló jogalany, amely a többitől függetlenül jár el. Ilyen államkapcsolat volt: Anglia és Hannover között (1837-ig), Belgium és a Kongo-állam között (1908-ig) stb.

2. A *reálunió*-ban egyesült államokat nem pusztán az államfő személye kapcsolja össze, hanem azok az ügyek is, amelyek közös egyetértéssel, közös szervek által intéztetnek el. Az ily államok kifelé egységes jogalanyt képeznek, míg ellenben befelé önálló életet folytatnak. Ilyen államkapcsolat állott fenn Svédország és Norvégia között különválásukig.

3. *Államszövetség* az államok olyan kapcsolata, amely nem szünteti meg az egyes szövettett államok nemzetközi önállóságát, vagyis nem maga az államszövetség a jogalany, hanem annak tagjai. Az államszövetségbe tartozó minden állam

kifelé szuverén s hatalma gyakorlásában csupán az államszövetség közös célja korlátolja. Így a német államszövetségi alkotmány kimondotta: „A szövetség tagjai mindenfajta szövetkezési jogot maguknak fentartanak; de kötelezik magukat, hogy semmiféle olyan szövetségbe nem lépnek, mely a szövetség vagy az egyes szövetséges államok biztonsága ellen irányulna.“ Ilyen államkapcsolat volt a német államszövetség 1866-ig. Jelenleg ilyen nem létezik (l. a 37. s köv. l.).

4. *A szövetséges állam* olyan államkapcsolat, amelynél a szuverénítés a központi hatalomé s nem az egyes államoké, így tehát a nemzetközi jogok alanya maga a szövetséges állam s nem a tagállamok. Mindamellett ily szövetséges államok történelmi kifejlődése folyamán azt látjuk, hogy az egyes államok több-kevesebb nemzetközi önállóságot megtartottak. Így pl. a svájci kantonoknak bizonyos korlátozott, nem politikai természetű szerződéskötési joga, vagy a német birodalmat alkotó egyes szövetséges államoknak aktív és passzív követküldési joga van. Szövetséges államok pl.: a Németbirodalom, 1871 óta; Svájc, 1874 óta, az északamerikai Egyesült Államok 1787 óta.

III. Az államok keletkezése és megszűnése.

Mihelyt az állam fogalmának három alkotóeleme megvalósul, vagyis bizonyos embercsoport

független és önálló főhatalom alatt állandó területen egyesül, állam keletkezik.

Uj államok békés vagy fegyveres úton jöhetnek létre és pedig a következőkép: 1. Valamely lakatlan területnek betelepítése útján, feltéve, hogy a telepítettek önálló állami létre s nem gyarmati életre egyesülnek. Így alakult Liberia köztársaság a felszabadított négerek letelepítésével, amelynek független állami léte 1847-ben nyert elismertetést, vagy 1885-ben a független Kongo-állam. 2. Valamely ú. n. civilizálatlan államnak a nemzetközi jogközösségbe való felvétele által. Ez történhetik kifejezetten, pl. Törökország felvétele az 1856-iki párisi szerződéssel, vagy hallgatólagosan: pl. Japán megjelenésével az első hágai konferencián 1899-ben. 3. Valamely államnak kisebb államokra való felbomlásával, ami történhetik békés megegyezéssel, pl. Svédország és Norvégia szétválása 1905-ben, vagy polgárháború útján, így keletkeztek az északamerikai Egyesült Államok s az önálló Görögország, Belgium, Szerbia és Románia stb. De keletkezhettek új állam több állam egyesüléséből is, mint pl. a Német Birodalom.

Az újonnan keletkezett, vagy a nemzetközi jogközösségbe eddig még nem tartozott államnak, hogy nemzetközi jogok alanya lehessen, a többi hatalmak által el kell ismertetnie (reconnaissance). Ilyen elismerés nélkül bármely állam

csak elszigetelt állami életet folytathat; de nem lehet nemzetközi jogok és kötelességek viselője.

Minden államnak szabad belátásától függ, hogy valamely keletkezett új államot elismerjen-e vagy se. Ugyancsak minden állam szabadon választhatja meg az elismerés időpontját. Így Franciaország az északamerikai Egyesült Államokat 1778-ban, még a háború tartama alatt, ismerte el, míg Anglia, függetlenségének kimondása után csak hat évvel. Az elismerés csakis azon államokat kötelezi, amelyek azt kifejezésre juttatták. Az elismerés kifejezetten vagy hallgatólagosan a nemzetközi viszony megkezdésével, pl. követek küldésével, szerződések kötésével stb. történhetik. Az elismerés azután feltétlen vagy feltételes lehet. Így a hatalmak az 1878. évi berlini kongresszuson Románia, Szerbia és Montenegró független állami létének elismerését a vallásszabadság, az 1885. évi berlini akta Kongo-állam elismerését a kereskedelem szabadságának biztosításához kötötték.

Mihelyt valamely állam alkatelemeinek egyike veszendőbe megy, az állam megszűnik. Ennek több oka lehet. Így, ha az államterület elnéptelenedik: kivándorlás, betegség vagy elemi csapás (pl. földrengés) következtében. Ha valamely állam felbomlik több államra, példa rá a reál-unióban levő Svéd-Norvégország felbomlása az önálló Svédországra és Norvégiára. Megszűnik az állam, ha egy másik bekebelezi; így szűnt meg a régi

Lengyelország, Ausztria, Orosz- és Poroszország részéről történt bekebelezéssel.

IV. Az állami szuverénitás tana a régi nemzetközi jogban.

A régi nemzetközi jog legfőbb alaptétele, hogy azon normák, amelyek a nemzetközi jogközösségbe tartozó államok egymásközti viszonyait szabályozzák, a szuverén államok minden kényszer-től ment akaratnyilvánításait tartalmazzák. Ezért minden nemzetközi szabály kötelező ereje az államok akaratelhatározásában bírja gyökerét, amikor bizonyos államközi viszonylatban önmaguk szabad mozgását önként megkötik. Tehát a nemzetközi jogi normák tiszteletbentartásánál, a nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségek teljesítésekor minden állam saját akaratának s nem más ideglen akaratnak engedelméskedik, mert az ezen államokat magában foglaló népek családja (la famille des nations) független államok szabad társulása, amelyben nincs fölé- és alárendelt, de nincs egy, az egész felett álló összakarát sem. Amint Nippold mondja: „Ha az állam valamely „önkötelezettséget“ vállal, úgy ezt nem szuverénitása dacára teszi, hanem szuverénitása erejével, vagyis éppen saját nemzetközi jogi egyéniségénél fogva. Az államnak nem kell ezeket a szerződéseket megkötnie, de ha

akarja, akkor megteheti, akkor abban senki meg nem akadályozhatja. Ahol cselekszik, ott saját szabad egyénisége folytán cselekszik.“*

Az állami szuverénitás tana, értve alatta (az uralkodó politikai doktrinát tartva szem előtt) az állam szabad akaratelhatározási és cselekvési képességét, amely aszerint, mint befelé alattvalóival, vagy kifelé más államokkal szemben nyilvánul meg: belső vagy államjogi, és külső vagy nemzetközi szuverénításban nyer megkülönböztetést, — amint Liszt mondja —: legélesebben az államok teljes egyenlőjogúságában jut kifejezésre, vagyis abban, hogy: „a nemzetközi jogegyezmények csak azokat az államokat kötik, amelyek megkötni akarják, hogy jogilag tekintve, a legkisebb állam szavazata éppen olyan súlyosan esik latba, mint túlhatalmas szomszédjáé, hogy a kisebbségnek minden majorizálása elvileg ki van zárva“.** Vagy, amint Huber az államok egyenlőségéről szóló tanulmányában tüzetesen kifejti, az állami szuverénitás elvéből származó állami egyenlőség szempontjából az még nem elegendő, hogy a nemzetközi szerződések kötésénél az összes államok jelen legyenek és hogy minden szabály csakis az összes résztvevők beleegyezésével jogérvényes; „hanem, hogy az államok résztvétele

* Nippold: Die Fortbildung des Verfahrens in völkerrechtlichen Streitigkeiten. 1907. 470. s köv. 1.

** Liszt: Das Völkerrecht. 1921. 6. 1.

elvileg egyforma és pedig absolut egyforma legyen, azaz hogy az államoknak semmiféle osztályozása, jogi személyiségük semmi korlátozása ne történjék meg“.* Az államegyenlőség nemzetközi jogelvéből azután szükségképen folyik az is, hogy a nemzetközi szerződések csak akkor általános érvényűek, tehát akkor alkotják az egyetemes nemzetközi jog részét, ha azok egyhangulag jöttek létre. Míg a nem ily módon létesültek csak a partikuláris nemzetközi joghoz tartoznak, s kizárólag a létesítésében részes államokra kötelező erejűek. „Az egyenlőség fogalmában — írja Oppenheim — csak az jut kifejezésre, hogy a nemzetközi közösség minden határozatánál minden államnak, bármilyen nagy és bármilyen politikai jelentősége is van, csak egy s nem több szavazata van, hogy minden állam csak saját beleegyezésével köthető valamely határozathoz és hogy egy állam sem gyakorolhat egy másik felett jurisdic-tiot. Többségi határozatok csak a többség tagjaira kötelezők. Az egyetemes nemzetközi törvénynek egyhangúságon kell nyugodnia.“**

Az állami szuverénitás nemzetközi jogi elismerésének egyik további következménye: az állami önségély feltétlen érvényesülése a nemzetközi jogi normák ellenére is. Vagyis, ha a nem-

* Huber: Die Gleichheit der Staaten. 1919. 112. l.

** Oppenheim: Die Zukunft des Völkerrechts. 1911. 159. s köv. l.

zetközi jogi kötelesség teljesítése az állami létfen-
tartással összeütközésbe kerül, a nemzetközi jog-
szabály e magasabb imperativum előtt meghátrál,
„mert az állam magasabban áll, mint az egyes
jogtétel“, — „a nemzetközi jog van az államokért,
de nem az államok vannak a nemzetközi jogért“*
— juttatja ezt a tételt Jellinek tömören kifeje-
zésre. Ezen tant Kaufmann igyekezett kimélyí-
teni, amikor a jog nagy matériáját két fő kate-
góriába csoportosítja. Szerinte minden jog vagy
„Subordinationsrecht“, vagy „Coordinationsrecht“
(„Individualrecht“), aszerint, amint a rendezésre
váró viszonylatokban egy felső akarat, avagy a
jogi közület tagjainak saját akarata az irányadó.
A jognak ezen utóbbi alakja csakis szuverén sze-
mélyek, tehát az államok között lehetséges. Ezért
a nemzetközi jog: „Individualrecht“. Minden jog
az állam akaratából származik. Az egyénnek nincs
semmiféle, az állami akarattól független alapjoga.
Az egyetlen alapjog: az államnak önfentartási
joga. Ha tehát a nemzetközi jog ezen állami alap-
joggal összeütközésbe kerül, ez utóbbi lévén az
erősebb, az előbbinek ez előtt meg kell hátrálnia.
A nemzetközi szerződések ezért elveszítik azon-
nal kötelező erejüket, míhelyt azok az állam ér-
dekeivel ellenkeznek; ezen alapszik minden „nem-
zetközi szerződésben benfoglalt „clausula rebus

* Jellinek: Allgemeine Staatslehre. 1905. 366. l.

sic stantibus“ jogszerűsége. „A nemzetközi szerződési jognak, amely a szerződő államok érdekein nyugszik, az államok érdekeiben van egy határa, az államoknak azon jogában, hogy államok legyenek s maradjanak mindaddig, amíg lehetséges: az államok önfentartási jogában.“ Éppen ezért: „az önfentartási cselekvés nem jogellenes. Miért is ez az alapjog adja egyedül annak megítélési alapját, hogy egy támadó háború mikor „jogos“, mikor és mennyire igazolt az interventio egy más állam belső ügyeibe, mikor megengedett más államokkal szemben a kényszerrel összekötött preventív rendszabály s minden, a nagy politikában általában felmerülhető ügynek“.*

Az államoknak nemzetközi jogilag elismert szuverénitásából, az állami területi felségjogból szükségképen folyt, hogy minden állam szabadon határozhatott más államokkal létesítendő gazdasági és kereskedelmi összeköttetései felett, szabadon rendezte állampolgárainak más állam alattvalóival való érintkezését, korlátlanul rendelkezett saját területe felett. Maga állapította meg államjogi szuverénitásánál fogva alattvalóira érvényes jogrendjét. „Világos, — írja Levermore — hogy minden állam, amely szuverénitásának teljes birtokában van, a maga alattvalóinak törvényes, vallási és nyelvi jogait és kiváltságait szigorúan belső

* Kaufmann: Das Wesen des Völkerrechts und die clausula rebus sic stantibus. 1911. 150. s köv. 1.

ügyének fogja tartani, amelyet saját belső államjogrendszerével fog megállapítani, menten minden idegen előírástól vagy beavatkozástól.“*

Az állami szuverénitás itt leszögezett nemzetközi jogi doktrinájával szemben hol bátrabb, hol félénkebb hangok immár régen hallhatók. De új átértékelésének követelése különösen a világháború alatt lesz hangossá. „A biztonság Európában — írja Novikow — még mindig igen csekély. Miért van ez? Azért van, mert a kulturállamok a szuverénitás jogáról nem akarnak lemondani. Miben áll tulajdonképen a szuverénitás joga? Abban a szabadságban, hogy bármelyik pillanatban egy szomszédos államra vethesse magát, hogy attól egy részét elszakítsa, vagy hogy egy, érdekeivel ellentétes egyezményre kényszerítse. A szuverénitás a rablásra való jog. A rablás lényege azonban nem változik, hogyha azt egy három millió emberből álló banda követi el, ahelyett, hogy néhány száz emberből álló; mindkét esetben ugyanazon bűntény marad. Végső alapjában a szuverénitás bizonyos fokban egy jognak igénybevételére korlátozódik valamely bűncselekmény elkövetésére. A szuverénitásról lemondani annyit jelent, mint lemondani büntettesnek lenni“.**

* Levermore: Organisation pour une Paix durable. Recueil de rapports sur les differents points du programme minimum. La Haye. 1916. II. 267.

** Novikow: Die Föderation Europas. 1921. 6.

De nemcsak pacifista írónál, hanem a nemzetközi jog művelőinél is megtaláljuk az állami szuverénitás átértékelésének a sürgetését.

Igy Schücking szerint a szuverénitás fogalma még „politikai dogma“, mely sajnosan akadályozza a nemzetközi jog fejlődését. „De — amint írja — a tudomány megállapította, teljesen különböző körülmények között keletkezett és ezért ezen körülményeknek teljes megváltozásával ismét el fog tűnni“.*

Nippold szerint a mai modern állam és a szuverénitás doktrínája nem férnek össze. „Ha a modern államot — írja — abban a mérv szuverénításban gondoljuk el, melyet az egyes teoretikusok rákényszerítenek, bizonyos fokban úgy jelenik meg, mint egy vaspáncélos lovag, de, aki nem a középkorba, hanem az újkorba vetődött — a fegyverzet védelmet nyújt neki — amire egyáltalán nincs szüksége, mely csak munkáiban akadályozza, mit el akar végezni. Boldog, ha azt egy könnyű modern öltözettel cserélheti fel, mellyel nem érzi magát lealacsonyítva és feszélyezve, hanem éppen ellenkezően lehetővé teszi, hogy képességeit kifejthesse. Éppen így van a szuverénitás régi visszaélt fogalmával és a modern állammal: egyszerűen nem illenek egymáshoz“.**

* Schücking: Die Organisation der Welt. 1909. 82. l.

** Nippold: Die Fortbildung. 42. l.

Elfogulatlanul meg kell azonban állapítani, hogy az államok nemzetközi életének fejlődése s az államszuverénitás nemzetközi jogi doktrínája egymást már régen nem fedik, hogy az elmélet megállapította szuverénitás fogalma az államok nemzetközi gyakorlatában már régen nem létezik. A doktrína a még teljesen kezdetleges nemzetközi forgalmi élet korára mutat vissza, vagyis arra az időre, mikor az államok közös gazdasági érdekszférája még nem alakult ki. Az államok közötti kulturális és gazdasági értékkicserélés azon kezdetleges fokán, mikor még az egymásra utaltság szükséglete nem jelentkezik, minden állam önérdékét nézhetette, tehát más államokkal szemben valóban szuverén lehetett. De az államok egyre fejlődő gazdasági és kulturális élete az érdekszálaknak olyan hatalmas hálózatát teremtette meg, hogy nincs állam, mely a többtől elszigetelt, kizáróan magának berendezett életet élhetne. Amint Fried mondja, bizonyos szabályok alakultak ki, bizonyos kötelességek nehezültek lassanként a kulturközület minden tagjára, úgy, hogy az államok szuverénitása egy önálló folyamat útján mindjobban korlátozódott. „Minden egyes államszerződés az állami szuverénitás egy részének feladását jelenti saját előnyéért. De nemcsak szerződésekkel korlátozódik a szuverénitás, hanem bizonyos jogok gyakorlásáról való

hallgatólagos lemondás útján is, mivel a többi államokat ugyanazon lemondásra készíteti“.*

De eltekintve a nemzetközi szerződésektől, a választott bírósági ítéletektől, a nemzetközi hivataloktól, bizonyos jogok hallgatólagos nem gyakorlásától, mint az állami szuverénitás átértékelő tényezőitől, már a régi nemzetközi jog szervezetlen nemzetközi jogközössége az államok szuverénitását tényleg egyre szűkebb és szűkebb korlátok közé szorította. Igaz, hogy elvileg minden állam „saját akaratától“ függött az abba való belépés és elvileg ugyancsak attól a belőle való kiválás, de a gyakorlat mást mutat. Vagyis, amint Liszt írja, az államokat: „minél szorosabban kapcsolják össze a nemzetközi forgalom szálai, annál kevésbé lehetséges az egyes államra nézve a közösségből magát kivonni. A leghatalmasabb állam, ha ma ki akarná jelenteni, hogy az általa kötött szerződéseket nem akarja megtartani, újakat meg nem akar kötni, holnap már tisztában volna afelől, hogy ezen nyilatkozata az öngyilkossággal lenne egyenlő.“**

V. Az állami szuverénitás korlátai.

Az állami szuverénitás ezen inkább tényleges természetű korlátozásai mellett már a régi nem-

* Fried: Handbuch der Friedensbewegung. 1911. I. 107. s. köv. l.

** Liszt: Völkerrecht. 1921. 8. l.

zetközi jog a következő intézményes korlátozásokat ismeri.

1. *A félszuverénítés*, azon nemzetközi jogi korlátozás, melynél az illető államok nemzetközi cselekvőképessége csak befelé nyilvánulhat meg, míg kifelé a fennhatóságot gyakorló állam képviseli. A félszuverén államok interimisztikus formát alkotnak, vagy a teljes szuverénítés kialakulása vagy annak teljes megszűnése felé. Jogi helyzetükre vonatkozó általános érvényű szabályok hiányában az esetről-esetre bírálendő felül.

Félszuverén államok diplomáciai képviselőjét általában a fennhatóságot élvező állam gyakorolja, ugyancsak azt illeti meg a háborúviselés joga is. Míg ellenben gazdasági szerződéskötés terén teljes jogképességűek.

A félszuverén államok között a következő megkülönböztetés tehető.

a) *Hűbér államok*. A félszuverénítés fogalmából még nem következik szükségkép a fennhatóságot gyakorló állam részére nyújtandó fegyveres segítség. Az olyan államot, mely erre kötelezve volt, nevezzük hűbérállamnak, amilyenek voltak függetlenségük eléréseig Törökország fennhatósága alatt: Oláhország, Moldva, Szerbia, Bulgária, Montenegro.

b) *Protektorátus alatti államok*. Az ilyen állam szuverénitását voltaképpen nem adja fel, hanem csak a védelem céljából korlátozza. A védő állam

és a védnökség alatt álló államok közötti jogviszonyra általános érvényű szabályok alig állíthatók fel. Arra nézve a védnökség alapját képező szerződés az irányadó. A nemzetközi protektorátussal nem tévesztendő össze az ú. n. „gyarmati protektorátus“, mely amazzal csak elnevezésében rokon, de attól lényegileg különböző.

Jelenleg a legfőbb protektorátus alatti államok a következők.

Anglia fennhatósága alatt: Borneo szigetének három állama (Észak-Borneo, Sarawak és Brunei), 1888 óta; Zanzibar-szultánság, 1890 óta; a Tonga-szigetek, 1900 óta; a malaji szövetséges állam 1895 óta, és a benszülött indiai hercegek területei. Franciaország fennhatósága alatt: a hátsó indiai Kambodja és Anam királyságok 1863, illetőleg 1874 óta; Tunis 1881 óta; Marokko 1912 óta. Oroszország fennhatósága alatt: Chiwa és Buchara kánságok 1868 óta. Kína fennhatósága alatt: Tibet és Mongolország 1907, illetve 1913 óta.

Törökország fennhatósága alatt állott 1840 óta Egyiptom, bár a tényleges hatalmat felette a legutóbbi időkig Anglia gyakorolta. Míg az elmúlt évben teljes függetlenséget nyert.*

* Az angol kormány, tekintettel arra, hogy a két ország viszonya kölcsönös garanciák alapján addig, míg az egyiptomi kormány meg nem alakul, nem szabályozható, nyilatkozatot bocsátott ki, melynek lényege az, hogy a protektorátus megszűnt és Egyiptom szabadon törekedhetik oly nemzeti intézmények megalkotása felé, amelyek leginkább megfelelnek a nemzet óhájának.

2. *Az állandó semlegesség.* A szervezetlen nemzetközi jogközösség keretén belől az állandó semlegesség nemzetközi jogintézménye kialakulásának történelmi motiváló ereje: a nemzetközi béke biztosításáért, rivális szomszédállamok közti összeütközések megakadályozására eiszigetelő rétegek képzése, úgynevezett „ütköző államok“ (état tampon) létesítése volt.

Igy nyer állandó semlegesítést Svájc: Németország, Francia- és Olaszország közti védősáncos „barrier“-es földrajzi fekvésénél fogva, vagyis, amint azt az 1815. évi novemb. hó 20-i Svájc semlegességét elismerő és garantáló okmány kifejezi: „Svájc semlegessége és sérthetatlensége, nemkülönben minden külső befolyástól való függetlensége Európa belső politikájának valóságos érdekében áll“.

Igy ismerik el a nagyhatalmak Franciaország, Németország és Anglia ellentétes érdekszférájának gyúpontjába eső Belgium állandó semlegesítését 1831-ben, (végleges rendezése 1839-ben), illetve, a fenyegető nemzetközi konfliktus kikerülésére, Luxemburg semlegesítését 1867-ben. Ugyanezen célkitűzés, az ellenkező érdekű, gvarmatosító politikát folytató európai államok fegyveres összetűzésének elhárítása eredményezi Közép-Afrikában a Kongó-állam semlegesítését 1885-ben.

A semlegesítésből kölcsönös jogok és kötelesek származnak. Nevezetesen: a semlegesített

állam támadó háborút nem viselhet, hanem csak védelmi háborút. Nem köthet olyan szerződést, mely háború viselésére kötelezné. Viszont azonban a semlegesítés a többi államokat is kötelezi. Így első sorban a garanciát vállaló hatalmakat. Ezeknek u. i. kötelessége a semlegesített állam függetlenségét és területi integritását, ha kell fegyverrel is, megvédelmezni.

A semlegesség megsértése nemzetközi deliktum, melynek megtorlása a garantáló államok joga és kötelessége. Minthogy az állandó semlegesítéssel nemzetközi jogi viszony keletkezik, az csakis a létesítő államok megegyezésével változtatható meg, illetve szüntethető meg.

Az állandó semlegesség jogintézményébe vett hit a világháború alatt teljesen megingott; de annak életképessége iránt a nemzetközi jogirodalomban már azelőtt is igen számottevő aggályok voltak hallhatók.

A világháború rávilágított, hogy az állandó semlegesség előfeltételeit nélkülöző államok intézményesített semlegességének nemzetközi garanciái a szomszédos államok érdekkellentétei kirobbanásának elszigetelésére nem képesek.

Bár az objektív kritikának ma már meg kell állapítania, hogy Németországnak azon eljárása, mellyel a háború színterét a tartósan semlegesített Belgium és Luxemburg területére vitte át, nemzetközi jog ellenes volt, az is nyilvánvaló, hogy

ha Németország e lépésre magát el nem határozza, úgy Franciaország követte volna el, ugyanazon célkitűzéssel, ugyanezen nemzetközi deliktumot.*

Vagyis, amint Richter már a világháború előtt helyesen látta, a semlegesítés kérdésének értékelő szempontja nem az etikai, hanem a politikai tekintet. Minden állam elsősorban is azt teszi, ami reá nézve a legtöbb előnnyel jár. Amíg tehát bizonyos államok állandó semlegesítése a nagyhatalmak érdekeinek szolgálatában áll, addig azok semlegessége biztosítva van, de mihelyt az ezen érdekekkel szembe kerül, már is megszűnt létezni. A politikai alkotások, ha még azok jogi köpenyben is jelennek meg, a nagyhatalmi érdekek kielégítését fel nem tartóztathatják.**

Az amerikai Homer Lea szerint soha állam a semlegességet annyiszor meg nem sértette, mint a Brit Birodalom: helyesen orientálódó politikai élet-ösztönéből kifolyóan. Így 1801-ben Madeira szigetet elfoglalja, anélkül, hogy a lisszaboni kormányt értesítené, azon helyes hadviselési principiumból kifolyóan, nehogy a franciák kezébe kerüljön. 1807-ben a brit flotta a Keleti-tengerre kiszalad,

* Frank: Die Neutralität Belgiens. 1915. Schulte: die Neutralität Belgiens. 1915. Norden: La Belgique neutre et l'Allemagne. 1915. Fuehr: The neutrality of Belgium. Blocher: Belgische Neutralität und schweizerische Neutralität. 1916.

** Richter: Die Neutralisation der Staaten. 1913. 238. l.

Dániának minden előzetes értesítése nélkül, s az egész dán flottát elfogja, Seeland szigetét pedig blokád alá helyezi. A támadás célja, hogy Dánia megszállását és a dán flotta elfogását Franciaország részéről megakadályozza. „Ha Anglia és más nemzetek a XIX. században — a semlegességet megsértették, úgy azt látjuk, hogy Oroszország és Japán a XX. század elején Kinában és Koreában ugyanezt teszik.“ Ez természetes eredője a népek sorsára döntő kihatású környezeti viszonyoknak. Ezeknek a törvényeknek kérlelhetetlen ereje érvényesül, amelyeknek egyike ekként szól: „Ahol egy fizikailag gyengébb állam akként van két nagyobb hatalom közé ékelve, hogy azok katonai és politikai fejlődésének körébe esik, ott annak függetlensége sohasem más, mint probléma és külön politikai élete rövid.“ Vagyis a történelem ismételtén rámutatott azon természetes folyamatra, amelynek során bizonyos előfeltételek között kis államok a nagyobbak részéről felszívódnak. „Ha a kis államnak olyan területei vannak, amelyek földrajzilag tekintve egy hatalmasabb nemzet részei, úgy az utóbbiaknak terjeszkedése a kis állam felszívódásával kezdődik és pedig a következő feltételek mellett: „1. ha a kis állam stratégiailag úgy fekszik, hogy annak birtoka a nagyobb állam eljövendő háborújában lényeges, 2. ha a kis állam földrajzilag úgy fekszik, hogy függetlensége a nagy államnak gazdasági növekvését

gátolja, 3. ha a kis állam politikai fekvése olyan, hogy felszívása a nagyobb állam politikai terjeszkedési céljaira lényeges, 4. ha mindkét állam népessége fajrokon és egymással népi kapcsolatban áll.“*

Ezen tételek helyességének a világháború egy újabb erős bizonyítéka. A háború folyamán tartós semlegességét csak Svájc tudta megőrizni. Milyen tényezők következtek? Nem a nemzetközi jog garanciáinál, hanem azon természetes előfeltételeknél fogva, amelyek állandó semlegességre predesztináltak.

A háborúnak Belgium és Luxemburg semlegessége tényleges megszüntetését a párisi szerződések jogilag realizálták, amennyiben, amint a trianoni békeszerződés 67. cikkelye kifejezi: „Elismerve azt, hogy azok az 1839. évi szerződések, amelyek a háború előtt Belgium jogi helyzetét meghatározták, a jelenlegi viszonyoknak többé már nem felelnek meg, Magyarország a maga részéről beleegyezik ezeknek a szerződéseknek hatályon kívül helyezésébe, s már most kötelezi magát, hogy elismeri és megtartja mindazokat az egyezményeket, bármilyenek legyenek is azok, amelyeket a szövetséges és társult főhatalmak vagy közülök egyesek Belgium vagy Németalföld kormányával az említett 1839. évi szerződések

* Homer Lea: Des Britishen Reiches Schicksalsstunde. Aus dem Englischen von Reventlow. 1913. 165. l.

helyébe esetleg kötni fognak.“ A következő 69. cikk pedig kimondja, hogy Magyarország: „Luxemburg nagyhercegség semlegességének megszüntetéséhez hozzájárul és már előre elfogadja a szövetséges és társult hatalmaknak a nagyhercegségre vonatkozó összes nemzetközi megállapításait.“

Ugy, hogy jelenleg csak egyetlen tartósan semlegesített állam van, a svájci köztársaság.

A népszövetségi okmány 21. cikke, utalva a népszövetség céljaival össze nem egyeztethető külön kötelezettségekre és megegyezésekre, kimondja, hogy a béke fenntartását biztosító nemzetközi megegyezések érvényessége nincs érintve. Ezen rendelkezésben volt a nyitott út biztosítva Svájc részére, tartós semlegességnek fentartásával, a népszövetségbe való belépésre. A svájci szövetségtanács ezen, az állami szuverénitást annyira érintő, fontos kérdés fölötti döntést magától elhárítva, a nép akaratára bízta. Az 1920. május 16-án megtartott népszavazás 400.000 szavazattal 300.000-el szemben, a belépés mellett döntött.

Kérdéses, hogyan fog Svájc állandó semlegességével beleilleszkedhetni ezen államközi organizációba, hogyan tehet semlegességével eleget azoknak a nemzetközi kötelezettségeknek, melyek tagjaira néheznek?

Az igazi államközi organizációban minden államot egyenlő jogok illetnek, és köteleességek ter-

helnek. De Svájc már ismételten kifejezésre juttatta, hogy ő reá nézve a népszövetségi okmány katonai kollektív sanctioi nem vonatkoznak. Így mint Motta, a svájci köztársaság elnöke 1921.-ben tartott beszédében kifejezte: „Svájc semmi körülmények között nincs jogilag arra kötelezve, hogy idegen csapatok átvonulására beleegyezést adjon. Ez a jog tiszta és precíz, megtámadhatatlan és megdönthetetlen. Svájc mindig megőrzi területe felett szuverén felségjogát.“

Az új nemzetközi jogban az állandó semlegesség intézménye a szervezetlen nemzetközi jogközösségben szigetelő szerepével az érdekellentétek kisülésének lehető kiiktatásával, a nemzetközi béke gondolatának szolgálatára irányult, anélkül azonban, hogy nagy feszültségek esetén az ellentétes erők kirobbanását megakadályozhatta volna.

Az új nemzetközi jog immár részben szervezett népszövetségi közösségében a tartós semlegesség alig juthat szerephez, bármint is igyekeznek egyesek a kettőt kibékíteni.* Hisz a semlegesség éppen ellentéte az államközi organizációnak, lévén az politikai kikapcsolódás, elszigetelő és a népek családjában, emez pedig minél intenzívebb, szervezett együttműködés. A fejlődés irányát tehát abban kell látnunk, hogy az államok

* L. Különösen Hiltv: Die Neutralität der Schweiz in ihrer heutigen Auffassung. 1889; nálunk Faluhelyi: Az örök semlegesség és a világháború. 1919.

jogi szervezetének minden ütköző-államot feleslegessé kell tenni. „Legyen a jog az a tampon, mely az összeütközéseket megakadályozza és minden anyagi tamponaget feleslegessé tesz.“*

3. *Nemzetközi gyámság bizonyos gyarmatok és területek felett.* A párisi békeszerződések a szuverenitás teljesen új, intézményesített korlátozását deklarálják a nemzetközi gyámság létesítésével.

A népszövetségi egyességokmány 22. cikkelye a következő fontos intézkedést tartalmazza: „oly gyarmatokra és területekre nézve, amelyek az el múlt háború következtében megszűntek az őket az előtt kormányzó államok fennhatósága alá tartozni, s amelyekben oly népek laknak, amelyek a mai világ különösen nehéz viszonyai között még nem tudják önmagukat kormányozni, alapelvül mondatik ki, hogy ezeknek a népeknek jóléte és fejlődése a civilizáció szent hivatása, amelynek biztosítékait fel kell venni az egyességokmányba.

Ez alapelv gyakorlati megvalósításának legalkalmasabb módja az, hogy e népek felett való gyámságra megbízást azok a fejlettebb nemzetek nyernek, amelyek segédeszközeiknél, tapasztalataiknál vagy földrajzi helyzetüknél fogva leginkább képesek és hajlandók ennek a felelősségnek vállalására; ezek a nemzetek a gyámságot, mint a szövetség megbízottai, ennek nevében gyakorolnák“.

* Wissen und Leben. 1917. jan. 1. (J'accuse szerzőjétől).

Ezen, a civilizáció „szent hivatása“ nevében tett ünnepélyes deklaráció a nyugati civilizáció egy kimagasló cselekvése volna, melyet egyhangú lelkesedéssel kellene a világ összes népeinek fogadnia, ha az intézkedés tendenciája nem rontaná le annak értékét.

Az intézkedésből ugyanis nyilvánvalóan látható, hogy a civilizáció áldásaiban nem kíván minden gyarmatot kivétel nélkül részesíteni, csak bizonyosokat. Csak a volt német gyarmatokat és a Török Birodalomhoz tartozott területeket.

Az egyességokmány 22. cikke a gyarmati problémát két államra, Németországra és a Török Birodalomra nézve egyidőre kategórikusan elintézte; de nem oldotta meg a tagállamokra és legkevésbé azon gyarmati népekre nézve, melyekről Wilson még 1919. február 14-én azt hirdette, hogy ezen műveletlen és gyámoltalan népek emberi sorsának kérdése a fontos s nem a hatalmak anyagi érdeke. Mert elmulasztotta tisztázni a mandátum alapelveit, a végrehajtást szabályozni s így végső sorban a tartós béke szempontjából annyira fontos egész kérdés a Tanács önkényes eljárására van bízva.*

* Nem csoda ezért, ha a nyitott kérdések egész csoportja kísért már is. L. különösen a német kormánynak a Nemzetek Szövetségéhez intézett 1920. nov. 20-iki jegyzékét a mandátumra vonatkozó szétosztási, adományozási jogra. Sociétés des Nations. Document de l'Assemblée 66.

IV. Az állami szuverénitás tana az új nemzetközi jogban.

Az állami szuverénitás az új nemzetközi jogban lényeges korlátozásokat szenved. Ezen korlátozások részben tényleges, részben jogi természetűek. A tényleges korlátozások a Nemzetek Szövetségében foglalt államközi organizáció természetéből erednek. A jogi korlátozások az egyességokmány rendelkezéseiből.

Az állami szuverénitás jogi korlátozása legszembeötlőbbben a nemzetközi szankciók meghonosításában nyilvánul.

Minthogy a régi nemzetközi jogi felfogás szerint a nemzetközi jogközösségen belül minden állam megőrzi a maga szuverénitását, természetesen elhárít magától minden olyan organizációt, mely a maga akaratát kényszerrel tudná megvalósítani.

Amint Zitelmann még a háború súlyos megpróbáltatásai között is hirdette, miként hiányzott eddig a nemzetközi jogból a nemzetközi szabályok kikényszerítése, akként kell továbbra is hiányoznia, mert minden igazi állam szuverén, s „ha egy jogi kényszerhatalommal felruházott magasabb államorganizációnak lenne alávetve, úgy többé nem volna szuverén állam, hanem egy új állammak a tagja“.*

* Zitelmann: Haben wir noch ein Völkerrecht? 1914. 9. 1.

Mint minden jognak, úgy a nemzetközi jognak is teremtő géniusza a jogi meggyőződés. És ha a háború előtti nemzetközi jogi meggyőződés tiltakozott a nemzetközi normák kényszererőre való emelésével szemben, úgy azt látjuk, hogy a legsúlyosabb megpróbáltatások alatt, melyek valaha egy nemzeteket értek, új nemzetközi jogi felfogás alakult ki.

A régi nemzetközi jog alapjába vetett hit megingott. A nemzetközi normák internacionális morális szankciója nem volt elég erős a nagy teherpróbák kiállására. És ebben az értelemben igazga volt Eltzbachernek, mikor a háború pusztításai közben írta, hogy a régi nemzetközi jog épülete összedőlt.* Összedőlt, mert kicsúszott alóla a nemzetközi bizalom ethikai alapzata.

Mit értünk a nemzetközi jogban szankciók alatt? A nemzetközi kötelességek megsértésének jogi következményeit. A nemzetközi jog által szabályozott azon kényszereszközöket, melyeket a nemzetközi jogközösségbe tartozó államok megfelelő szervezete a nemzetközi jogsértő állammal szemben alkalmaz, s amint már most ezen eszközök gazdasági vagy katonai természetűek, szokásos negatív vagy pozitív szankciókról beszélni.

Bár a háború előtti nemzetközi jogi irodalom

* Eltzbacher: Totes und lebendes Völkerrecht. 1918. 2. l.

tanulmányozása több szempontból érdekes, különösen az a nemzetközi szankciók kérdésének látzszögéből. A nemzetközi szankciók előbb csak elvétve való követelése a háború alatt általánossá lön s támogatói között találkozunk sok olyan jogtudóssal, aki azelőtt éles ellenzője volt.

A francia irodalom mondhatni egyhangulag a szankciók meghonosítását sürgeti a háború utánra. Így Milhaud szerint, ha a nemzetközi jog továbbra is megmarad ama tökéletlenségében, melyben a háború előtt szenvedett, úgy hiába hullott el a sok millió ifjú élet a harctereken. „A nemzetközi jog — írja — eddig tökéletlen jog volt, mert hiányzott belőle a szankció joga, de az óra elérkezett s ezt a szükségletet a szankciók megteremtésére nem lehet tárgyalgatásokkal elintézni, s ugyanezkor eljött a nemzetközi hatalom megteremtésének időpontja is, amely a szankciók alkalmazására hivatott“; olyan szervezett hatalomra van szükség, mely a nemzetközi jog uralmát kis- és nagyhatalmakkal szemben egyformán érvényre tudja juttatni, hogy: „a nemzetközi megállapodások ne lehessenek többé egyetlen nemzet részéről sem, ha az még olyan hatalmas is, papirrongy“. Szükség van ezért egy olyan nemzetközi fegyveres hatalom megszervezésére, mely erejében minden nemzeti fegyveres hatalmat felülmúl.*

* Milhaud: Du droit de la force á la force du droit 1915. 109. l.

Weiss, párisi nemzetközi professzor szerint, mikor a világháború bebizonyította a nemzetközi jog jelenlegi tökéletlenségét, megnyitotta annak új horizontjait is. Idetartozik a nemzetközi szankció meghonosítása is. „A holnap nemzetközi joga, a béke joga nem lehet el szankciók nélkül“.*

Az angol írók közül Dickinson járt elől a szankciók követelése terén. Szerinte a nemzetközi jogrend bizonytalanságát a szankciók hiánya okozván, szükséges végre a szankciókat a nemzetközi jogban megvalósítani. A szankciók közül első helyen állana a nemzetközi bojkott, de szükségképeni támogatója volna a nemzetközi haderő, mely, ha a gazdasági kényszereszközök ereje nem volna elegendő, a szerződészegő államot a fegyverek erejével fogja a nemzetközi kötelezettségek teljesítésére kényszeríteni.**

Az amerikai irodalomból Houston és Holt neveit említhetjük meg. Az előbbi szerint a gazdasági embargó ma, mikor minden egyes állam gazdasági élete annyi szállal kapcsolódik bele a többi gazdasági életébe, egymagában is elegendő. Holt szintén a gazdasági kényszereszközöket helyezi előtérbe, de ha a gazdasági nyomás nem volna elegendő, illetve, ha ezen szankciók alkalmazása államok közti megosztása elháríthatlan nehézségekkel járna, a negatív szankciók mellett a

* Weiss: La paix par le droit. 1916. 65. l.

** Dickinson: After the war. 1915. 26. l.

positívnek is, vagyis a nemzetközi fegyveres erőnek is helyt kell adni.*

Svájci írók közül különösen Nippold foglalkozott a nemzetközi szankció kérdésével behatóan, aki szintén korábbi felfogásával ellentétben a szankciók nemzetközi jogi meghonosítását sürgeti és pedig úgy a negatív, mint a pozitív irányút.

„Bevallom őszintén — írja egy helyen — hogy nem egy könnyen esett ennek szükségességéről magamat meggyőznöm, hisz a nemzetközi jogról való egész eddigi felfogásomnak ellentmond. Ma is részemről szívesebben látnám, hogy a nemzetközi jogéletben ilyen kényszerrendszabályokra tényleg nem lenne szükség. De ez a háború egy nagyon is kemény lecke volt és annyi nézetet teljesen felborított. Miért kellene ennek éppen a nemzetközi jognál másképpen lennie?***

A német íróknál is találkozunk itt-ott visszhanggal, különösen Lammasch*** és Schücking**** hangoztatják a nemzetközi szankciók szükségességét. Sőt Liszt, ki tankönyve korábbi kiadásaiban elegendőnek tartotta a nemzetközi normáknak a nemzetközi jogközösségből eredő kötő kényszer

* Houston: Recueil de rapports, 2. k. 27. l. Holt u. o.: 14. l.

** Nippold: Die Gestaltung der Völkerrechts nach dem Weltkriege. 1917. 34. l.

*** L. különösen Friedensverband der Staaten 1918. c. munkáját.

**** Schücking: Die Organisation der Welt. 1909.

eréjét, már könyve legutolsó kiadásában azt írja, hogy ezen szervezetlen erő komoly esetekben felmondja a szolgálatot. „Ez a kemény tanítás, melyet nekünk a világháború tiszta tudatunkra hozott. Ezzel a jövő nagy problémája meg is van jelölve: a kényszernek a nemzetközi jog rendszerébe való bevitelével.“* Ugyancsak a szankció mellett, mint a háború utáni új, a tartós béke biztosítására hivatott nemzetközi jog legfőbb vívmánya mellett tör lándzsát az olasz Rignano.** A kínai Tscheou-Wei a nemzetek ligájának forradalmi tagját a „l'état rebelle“ gazdasági és politikai szankcióknak fektetné alá, mely utóbbiak addig mennének, hogy az illető állam állami függetlenségének teljes megszűnését vonnák maguk után.***

A nemzetközi szankciókra vonatkozó irodalomból kiemelt ezen pár szemelvény elegendő, hogy rámutassunk azon felfogás-változásra, amely a világháború hatása alatt a legkülönbözőbb államokban a nemzetközi jog tökéletesebb kiépítése iránt kialakult. A jogi meggyőződés változása rendes körülmények között lassú, fokozatos fejlődés eredménye, de sorsdöntő események ezen változást gyors tempóban viszik keresztül. Nyugodtan állíthatjuk ezért, hogy e téren új jogi felfogás érle-

* Liszt: Das Völkerrecht. 1921, 8. l.

** Rignano: Die Kriegsursachen und die Friedensfrage. 1916.

*** Tschéou-Wei: Essai sur l'organisation juridique de la société internationale. 1917. 74. s. köv. 1.

lődött ki, melynek visszhangját megtaláljuk a világháborút viselő államok vezető államférfiai részén is.

A vita voltaképpen nem is a szankciók meghonosításának szükségessége felett, hanem a szankciók milyensége körül mozgott.

Az államszuverénitás védelmezői u. i. a pozitív szankcióktól a szuverénitás teljes megszűnését féltették, s így inkább a negatív szankciók mellett érveltek.

Igy Lansing több ízben tiltakozott Wilsonnál a fegyveres nemzetközi kényszereszközök meghonosítása ellen, ami szerinte az amerikai nemzeti szuverénitással semmiképen össze nem egyeztethető. „Véleményem szerint — írja Wilsonhoz intézett egyik levelében — nem szabad ilyen helyzetbe jutnunk, melyben azon alternatíva elé kerülhetnénk, hogy haderőinket vagy Európába vagy Ázsiába küldjük, vagy szerződéses kötelezettségeinkhez hűtlenné váljunk. Az amerikai alkotmány a kongresszusnak adja meg a jogot a háború megindítására. Véleményem szerint nem ruházható át és semmi szín alatt nem szüntethető meg szerződési úton — ezért semmiféle szerződés, ha még olyan tanácsos is volna, nem írhatja elő az amerikai szárazföldi és tengeri haderő önálló vagy közös alkalmazását egy szerződésteljesítés kikényszerítésére, vagy egy szerződésben foglalt garanciának

biztosítására.“* Ezért ajánlja a népszövetségi alkotmányba, mint az amerikai szuverénitással inkább összeegyeztethető, negatív szankciók felvételét.

A Nemzetek Szövetségéről szóló egyességokmány számolt a szankciók meghonosítására irányuló kívánalmakkal, amikor a negatív és pozitív szankciókat kombinálva alkalmazván, az új nemzetközi jogba bevezeti. Ezzel eldőlt a nemzetközi jog egyik annyit vitatott fontos kérdése. Mert lejátszódhatnak mégolyan világesemények, s ezeknek hatása alatt megváltozhatik mégannyira is a népszövetségi alkotmány; de az egyszer életet nyert nemzetközi szankciók az államok viszonyainak rendezésére hivatott jogrendszerből alig lesznek eltüntethetők.

Az egyességokmány szerint nemzetközi szankciók alkalmazásának esetei a következők: 1. Ha a Szövetség tagja megszegi ama szövetségi köteletségét, hogy a választott bírósági ítéletet híven végrehajtsa (13. cikk, 2. bekezdés); 2. Ha a Szövetség tagja ama szövetségi köteletségének nem tesz eleget, hogy a felmerült szakadásra vezethető vitás ügyet, (a 12., 13. és 14. cikkek szerint) választott bírósági döntés vagy a Tanács vizsgálata alá bocsássa, illetve egyhangúlag elfogadott tanácsjelentés dacára, háborút kezd azon tag ellen,

* Lansing: Die Versailler Friedensverhandlungen. 1921.

mely a tanácsjelentésben ajánlott módot elfogadja, ezt a tagot „ipso facto olyannak kell tekinteni, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi többi tagja ellen“ (16. cikk 2. bek.); 3. A 17. cikk a választott eljárást vagy tanácsi vizsgálat alá bocsátást kiterjeszti azon államokra is, melyek nem tagjai vagy csak egyikük tagja a Szövetségnek, amennyiben arra felszólítást kapnak. Ha az illető államok ezen felszólításnak eleget tesznek, akkor a 12—16. cikkek rendelkezései irányadók azokkal a változtatásokkal, melyeket a Tanács szükségesnek tart. Ha most a felszólított állam a szövetség tagjaira rótt kötelezettségek elvállalását visszautasítja és a Szövetség valamely tagja ellen háborút indít, az ilyen állammal szemben a 16. cikk rendelkezései nyerne alkalmazást. Ha pedig mindkét fél vonakodik a kötelezettségeket elfogadni, a Tanács minden olyan intézkedést és indítványt megtehet, amely az ellenségeskedések megelőzésére és a vita megoldására alkalmas.

Ezekben az esetekben a Szövetség részéről igénybe vehető rendszabályok a következők: 1. A Szövetség tagjai a szövetségszegő állammal minden kereskedelmi és pénzügyi összeköttetést haladéktalanul megszakítanak; 2. Saját állampolgáraik és az illető állam polgárai között minden érintkezést betiltanak. 3. Minden pénzügyi, kereskedelmi vagy személyes összeköttetést megszüntet-

nek a szerződésszegő és minden más állam polgárai között, tekintet nélkül arra, hogy a másik állam a Szövetség tagja-e vagy sem. 4. A Tanács ajánlatot tesz aziránt, hogy a Szövetség tagjai minő szárazföldi, tengeri és légi haderővel járuljanak a szövetségi megállapodások betartásának biztosítására hivatott fegyveres erőkhez. 5. Egymást pénzügyi és gazdasági intézkedésekben támogatják, hogy az ezzel járó veszteségek és hátrányok a legkisebb mértékre csökkenjenek, és kölcsönösen védekeznek a szerződésszegő állam valamelyikükkel szemben alkalmazott intézkedése ellen, és végül 6. Megfelelő intézkedéseket tesznek a szövetségi megállapodások betartásának biztosításában közreműködő haderőnek területükön való átvonulására (16. cikk).

Amint látható, a Nemzetek Szövetségének egyességokmánya a nemzetközi szankciók közül elsősorban a gazdaságiakra gondol — s csak végső esetben a fegyveres beavatkozásra. Vagyis amint Wilson 1919 február 14-én tartott beszédében mondotta: „a fegyveres hatalom ebben a programban a háttérben van, de ott van, s ha a világ morális ereje nem volna elegendő, ugy a fizikai jön alkalmazásba. De csak mint utolsó eszköz, mert egy békeszerződést akarunk megteremtteni, s nem háborús szövetséget.“

Lássuk tehát most közelebbről, hogy a Nemzetek Szövetségének a szankciókra vonatkozó.

előbb ismertetett rendelkezései az államok eddigi szuverén jogkörébe mennyiben nyúlnak bele.

Vizsgáljuk először a pozitív szankciót.

Eddig minden szuverén állam felségjogai közé tartozott a hadüzenés joga, a *ius belli*. A régi nemzetközi jogban ez mint alapjog, jog az önfentartásra nyert külön elismerést. Ezen alapjog tartalma szerint ugyanis minden szuverén államnak jogában állott léte ellen irányuló mindennemű támadást visszaverni, megtorolni, illetve ilyen támadásokat megelőzni. Ebből folyóan határait megerősíthette, tetszésétől függő szárazföldi, tengeri és légi haderőt szervezhetett. Az egyességokmány vonatkozó rendelkezései ezen állami szuverén jogkört felfüggesztették és a *ius belli* jogát a Nemzetek Szövetségére ruházták át.

Az egyességokmány 12. cikkének 1. bekezdése szerint ugyanis: „A Szövetség tagjai megállapodnak abban, hogy a közöttük felmerülő vitás kérdéseket, amelyek szakadásra vezethetnek, vagy választott bíróság, vagy a Tanács vizsgálata alá bocsájtják, és megegyeznek abban, hogy semmi esetben sem kezdenek háborút előbb, mint három hónappal a bíróság ítélete vagy a Tanács jelentése után“.

Amint már láttuk (1. 9. lap) az egyességokmány *expressis verbis* rendelkezésével minden szakadásra vezethető államközi viszály a választott bíróság vagy a Tanács elé van utalva.

Ha az egyességokmány 12. cikkének fenti rendelkezését a következő cikk utolsó bekezdésében foglalt azon intézkedésével vetjük egybe, hogy: „A Szövetség tagjai kötelezik magukat, hogy híven végrehajtják a hozott ítéletet s nem indítanak háborút a Szövetség olyan tagja ellen, mely az ítéletnek aláveti magát. Abban az esetben, ha az ítéletet nem hajtják végre, a Tanács az ítélet érvényesítésére megfelelő intézkedéseket indítványoz, (3. cikk 4. bek.)” — akkor nyilvánvaló, mert a vonatkozó rendelkezésekből kiviláglik, hogy a bírósági ítélet kötelező: a választott bírósági ítélet után semmi szín alatt, tehát három hónap elteltével sem viselhető háború, anélkül, hogy a 16. cikkben körülírt együttes sankciót nem provokálná. Mert nem tételezhető fel, hogy a nemzetek együttműködésének, a nemzetközi béke és biztonság megvalósítására létesült organizációnak egyik főszerve a vitában álló feleknek peres ügyükben a fegyveres elintézését indítványozná.

Vizsgáljuk most azokat a vitás ügyeket, melyek a Tanács elé kerülnek.

Itt két eset lehetséges. És pedig a vitás kérdésben a Tanács határozatát a tagok vagy egyhangulag fogadták el, (nem számítva a vitában álló felek képviselőjének szavazatát), vagy szó többséggel. Az első esetben a Szövetség tagjai kötelezik magukat, hogy egyik olyan fél ellen sem viselnek háborút, amely a jelentésben ajánlott

megoldást elfogadja. A második esetben a vonatkozó rendelkezés következőképpen szól: „a Szövetség tagjai fentartják maguknak azt a jogot, hogy akképen cselekedjenek, amint azt a jog és igazság érdekében szükségesnek látják“ (15. cikk 7. bek.) Bár az egyhangúlag elfogadott tanácsjelentésre vonatkozó egyességokmányi rendelkezés nem eléggé precíz, alig lehet vitatott, hogy az ilyen tanácsjelentés kötelező erejű és az annak ellenére a döntést háború után kereső fél ipso facto a Nemzetek Szövetsége ellen vétőnek tekintendő, amelyre a 16. cikk szankciói nyerne alkalmazást.

A nem egyhangú tanácsjelentésre vonatkozó rendelkezés már nem hagy semmi kétséget fenn aziránt, hogy a jog és igazság érdekében szükséges szabad cselekvés nem lehet más, mint a népszövetségileg biztosított nyitott út az ultima ratiohoz, a háborúhoz.

Az egyességokmány, mint minden rendelkezésében, úgy a nemzetközi szankciók alkalmazása terén is súlyosabb terheket ró a nem tagokra, mint a tagokra. Így 17. cikkében mindjárt kijelenti, hogy ilyen államokra: „12—16. cikkek rendelkezései irányadók, azokkal a változtatásokkal, amelyeket a Tanács szükségesnek tart“. Az egész népszövetségi alkotmány tendenciózus felépítését tartva szem előtt, ezek a változtatások a nemtagokkal szemben csak megszorítóak lehetnek. Ilyen, gondolatban felmerülhető kézenfekvő vál-

toztatás, hogy nemtagokra nézve a nem egyhangú tanácsi jelentésnek is olyan joghatása van, mint a tagokra nézve az egyhangúnak. És valóban, ha a 17. cikk vonatkozó rendelkezéseit figyelmesen vizsgáljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogyha a Szövetség kötelékén kívül lévő állam egyszer felszólítást nyer, hogy a tagokra nézve megállapított kötelezettségeknek magát alávesse, háborút semmi szín alatt anélkül nem indíthat, hogy olyannak ne tekintessék, mintha háborús cselekményt követett volna el a Szövetség valamennyi tagja ellen. Mert: 1. ha a felszólított állam a vitás eset elintézésénél a reája rótt kötelezettségek elvállalását visszautasítja és a Szövetség valamelyik tagja ellen háborút indít, vele szemben a 16. cikkben körülírt kollektív szankció nyer alkalmazást; 2. ha pedig a felszólítás dacára mindkét fél a reájuk rótt kötelezettségek elfogadása elől vonakodik, „a Tanács minden olyan intézkedést és indítványt megtehet, mely az ellenségeskedések megelőzésére és a vita megoldására alkalmas“. (17. cikk 4. bek.).

Mindezen rendelkezésekből látható, hogy a régi nemzetközi jog egyik alapjogának tartalmi átalakulásával, az államok eddigi egyik szuverén elhatározási és cselekvési képessége, a hadüzenés felségjoga *de iure internationali* nem létezik. Mert még a legszűkebb körre korlátozott háborúviselés joga, a „jogos“, „igazságos“ hadviselés is

nem az államok szuverén akaratelhatározásának eredője, hanem a Nemzetek Szövetségének a nemzetközi konfliktus felülbírálata alapján keletkezett akaratelhatározásából folyó következmény. A szuverén államok eddig nélkülözhetetlenek tekintett attribútuma átment a nemzetközi hatalom birtokosára, a Nemzetek Szövetségre, mely ezen hatalmánál fogva rendelkezik de iure a nemzetközi kényszerszabályok, tehát a nemzetközi fegyveres erő alkalmazása felett.

Igy természetesen hiányzik ma már a szuverén államot eddig megilletett hadügyi budgetjog is, mert az csak az előirt keretek között mozoghat, mikor kötelezően elő van írva, a hadsereg katonai erőinek létszáma, mikor meg van állapítva a hadkiegészítés, a katonai kiképzés, a fegyverzet, lőszer és hadianyag mennyisége stb.

Lényegesen korlátozódott az állami szuverén jogkör a Nemzetek Szövetségének nem katonai jellegű szankciói által is. A Nemzetek Szövetsége ugyanis a Szövetség egésze ellen vétkezéssel szemben olyan kötelezettségeket ró a tagállamokra, melyek adott esetre, míg ezen konfliktus el nem intéződik, az állami szuverén életnyilvánulást bizonyos irányban teljesen felfüggesztik.

Láttuk már, hogy minden szuverén állam eddig függetlenül maga szabályozta más államokkal kereskedelmi és pénzügyi összeköttetéseit, állampolgárainak más államokkal való érintkezését és

viszonyait. Az egyességokmány 16. cikke azonban e jogot a Szövetség elleni nemzetközi konfliktus esetére megszünteti, vagyis a Szövetség tagjai kötelezik magukat, hogy: az ilyen állammal minden kereskedelmi és pénzügyi összeköttetést haladéktalanul megszakítanak, saját állampolgáraik és a szerződésszegő állam polgárai között minden érintkezést betiltanak és minden pénzügyi, kereskedelmi vagy személyes összeköttetést megszüntetnek a szerződésszegő és minden más állam polgárai között, tekintet nélkül arra, hogy a másik állam a Szövetség tagja-e vagy sem (16. cikk 1. bekezdés).

De ezen túlmenve, a szövetséges államok területi felségjogának felfüggesztését tartalmazza, mikor az állam terület feletti korlátlan rendelkezést bizonyos körülmények között megszüntetvén, az afelett való rendelkezést maga a Nemzetek Szövetsége veszi át. Míg eddig ugyanis minden állam más államok között folyó háború esetén megőrizhette semlegességét, megtehetette preventív intézkedéseit, hogy területe át ne alakuljon a szomszédos államok között folyó háborúban hadszínterré, így elzárhatta azt idegen haderők átvonulása elől, addig a népszövetségi egyességokmány 16. cikkelye a tagállamokra azon kötelezettséget rójja, mely szerint megfelelő intézkedéseket lesznek kötelesek tenni arra nézve, „hogy az ő területükön átvonulhassanak

bármely szövetségi tagnak oly haderői, amelyek a szövetség megállapodása betartásának biztosításában közreműködnek“.

A Nemzetek Szövetségében foglalt államokra nehezedő kötelezettségek az állami szuverénitás körét nemcsak kifelé, hanem befelé is megszükitik. Nemcsak a nemzetközi, hanem az államjogi szuverénitást is korlátozzák.

De ez természetes is. Folyik a szuverénitás egységes fogalmából, vagyis abból, hogy az államok szuverénitása fajilag akként szét nem darabolható, mintha külön létezhetnék belső és külső szuverénitás. Egyik a másiktól feltételezett. Tovább nem terjedhet köre egyiknek, mint a másiknak. „Amit más államokkal szemben — írja Somló — (egy állam) nem tehet, azt alattvalóinak sem parancsolhatja meg: amire ellenben kötelezve van, azt befelé is meg kell parancsolnia“.*

VII. Az államok alapjogjai.**

A régi nemzetközi jog alapjogai az államszuverénitás-tan immár ismertetett elméleti alapjából vannak levezetve, amely tudvalevően az államközi organizáció elkerülésével, a szervezetlen

* Juristische Grundlehre. 1917. 283. l.

** Az államok alapjogai körül folyó nemzetközi jogi vita, a nemzetközi jog fejlődésének mai fokán, részben elavult, részben pedig céltévesztett. Az természetes,

nemzetközi jogközösségben minden államnak egymástól teljesen független, önálló állami létét biztosítja. Az alapjogok voltaképpen tehát nem mások, mint az állami szuverénitás biztosítékai.

Az államközi organizációból eredően, ezen állami alapjogok az új nemzetközi jogban átértékelődnek.

Igy legelőbb: más lesz ezeknek nemzetközi jogi alapja. Ha az állami lét fel nem olvad a világ-állam fogalmába, az államok szervezett közösségében is szükség lesz az állami függetlenség garanciáira. Az új nemzetközi jog alapjai azonban nem az állami izoláltság célját fogják szolgálni, hanem az együttműködését. Így azok az állam személység elismerésével, az államok együttműködésének legfőbb elveit fogják tartalmazni.

A következő alapjogokat szokásos megkülönböztetni:

1. Jog az önfenntartásra; 2. függetlenségre;
3. az egyenlőjogúságra; 4. a nemzetközi érintkezésre és 5. a tiszteletre.

hogy ma már senki sem tekinti valamelyes természetjogi jus necessariumból eredőknek; de viszont céltévesztett, mikor még ma is sokan azokat a szervezetlen nemzetközi jogközösségből igyekeznek levezetni. L. Jellinek: *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. 1905. Triepel: *Völkerrecht und Landesrecht*. 1899. Pilet: *Recherches sur les droits fondamentaux des États dans l'ordre des rapports internationaux*. 1899. Kelsen: *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*. 1920. Nelson: *Die Rechtswissenschaft ohne Recht*. 1917.

Lássuk ezeket egyenként:

1. Mint minden organizmusnak, az államnak is főéletműködése, létének biztosításában s továbbfejlesztésében merül ki. S amint a szervezet védekezik minden olyan behatás ellen, mely létét fenyegeti, akként áll jogában az államnak is léte ellen irányuló mindennemű támadás ellen védekezni. Így, míg jogában áll a támadást visszaverni, megtorolni, másfelől jogosult ily támadásokat megelőzni. Ebből kifolyóan a régi nemzetközi jog uralma alatt, minden állam határait megerősíthette, szárazföldi és tengeri haderőt szervezhetett. Hogy ezen jogkör az új nemzetközi jogban minő korlátozást szenved, már láttuk (l. a nemzetközi szankciók c. fejezetet).

Az önfenntartás jogából folyik minden állam azon kötelessége, hogy saját területén, idegen állam léte ellen irányuló mozgalmakat meggátoljon, s amennyiben ez nem sikerül, a benne részeseket megbüntesse. Így nemcsak azon állam jár el nemzetközijog ellenesen, mely ily mozgalmakat támogat, hanem az is, mely megtűr (így nálunk a világháború előtti délszláv irredenta, a román dákoromán mozgalmak nemzetközijog ellenesek voltak). Egészen más értékelő szempontot kell használni azonban egy állam létének aláaknázására irányuló mesterséges irredenta mozgalmak és a tradicionális történeti s földrajzi, gazdasági okok-

ból szerveződő természetes irredentizmus nemzetközi jogi megítélésénél.

2. *Jog a függetlenségre.* Értjük alatta az államnak minden idegen betolyástól ment önelhatározási és cselekvési szabadságát úgy kifele, mint befelé. Önálló államok függetlenségének természetes korlátja más államok hasonló függetlenségében adódik.

Nemzetközi jogellenes ezért a beavatkozás (intervenció) vagyis valamely államnak más állam kül- vagy belügyeibe fenyegetéssel való olyatén beleszólás, melynek célja azt valaminek tevésére vagy abbahagyására készíteni. A nemzetközi jog ezen elve csak a XIX. század folyamán nyert elismerést. Korábban a nagyhatalmaknak a kisebb államok ügyeibe való beavatkozása volt éppen a szokásos. Az 1815-ben: Ausztria, Porosz- és Oroszország között létesült Szent Szövetség a fegyveres beavatkozást hívja életre, mikor az európai béke fenntartása érdekében céljának tekinti más államok ügyeibe való beavatkozást. Ezt azután az 1820. évi troppai nyilatkozat expressis verbis deklarálja, mikor kimondja, hogy „a szövetséges kabinetek egyesültek avégből, hogy az európai forradalom veszedelmét fontolóra vegyék, alkalmazni óhajtván a szövetségük elveit és megóvni népeiket és Európát a bűn ragályától. Ebből a célból, ha bármely állam bármely más állam közelségét veszedelmesnek fogja

tartani, először rábeszéléssel, ha szükséges, fegyverrel fognak fellépni“.*

Az intervenció indokolói, így ezek sorában a pentarchia elméleti védelmezője, Kamptz, azzal érvelnek, hogy minden állam létéhez való legfőbb alapjogából következik, védekezése minden olyan hatással szemben, mely azt fenyegeti. Így minden államnak jogában áll, ha a környező államokban az államrend felborul, ha lázadások vagy forradalmak törnek ki, a maga megmentéséért, azoknak elfojtása.

A be nem avatkozás nemzetközi jogi principiuma különös elvi éllel először a Monroe-doktrínában, vagyis James Monroe-nak, az északamerikai Egyesült-Államok volt elnökének 1823. dec. 2-án a washingtoni kongresszushoz intézett üzenetében jut kifejezésre, amely a többek között a következőket tartalmazza: „Az európai hatalmak háborúiban, amelyek az ő belső ügyeik voltak, sohasem vettünk részt, sem azok politikánkat közelebbről nem érdeklik. Csak akkor utasítjuk vissza a sérelmeket, vagy készülünk védelemre, ha jogainkat megtámadják, vagy komolyan fenyegetik. Mi egyik európai hatalom fennálló gyarmataiba és függőségeibe sem avatkozunk és beavatkozni nem fogunk, de bármely európai hatalomnak mindennemű beavatkozását azon kor-

* Herváth: Nemzetközi szerződések. 1921. II. 56. l.

mányok elnyomása vagy sorsuknak bármely más módon való irányítása végett, melyek függetlenségüket kihirdették és megtartották és amelyeknek függetlenségét mi beható vizsgálat után és méltányos elvek alapján elismertük, nem tudnánk másnak minősíteni, mint barátságtalan magatartásnak az Egyesült-Államok iránt“.*

A Monroe-doktrina annyiban a be nem avatkozás nemzetközi jogi elvének klasszikus kifejezője, amennyiben egyfelől kifejezi, hogy az európai államok ügyeibe nem fog beavatkozni, másfelől tiltakozik az ellen, hogy azok Amerika ügyeibe avatkozzanak.**

A Monroe-doktrina szellemével ellentétes az abból kinőtt pánamerikanizmus, az Egyesült-Államoknak Közép- és Délamerika feletti imperializmusa.*** De teljes elfajulását mutatta az európai államok között folyó háborúban a Wilson személyében képviselt amerikai külpolitika, melynek kijelentett célja: fegyveres beavatkozás útján az amerikai alkotmány demokratikus elveinek átültetése volt. Ugy, hogy, ha nem is fogadhatjuk el Liszt azon megállapítását, miszerint: „a Monroe-

* L. teljes szövegét Horváth: i. m. II. 66. s köv. l.

** Hart: The Monroe doctrine 1915. Pohl: Der Monroe-Vorbehalt. 1911. Kraus: Die Monroedoktrin. 1913. Engelhardt: Die Praxis der Monroedoktrin 1916.

*** Frisch: Monroedoktrin und Weltpolitik der Vereinigten Staaten 1917. Sheril: Modernizing the Monroe doctrine. 1916. Barral-Montferrat: De Monroe á Roosevelt. 1905.

doktrina fejlődésének jelen fokán a nemzetközi jognak nem jogtétele, hanem az amerikai világpolitikának a tényleges helyzethez alkalmazott mindenkori vezérfonala;“* de annyi kétségtelen, hogy amennyiben régi nemzetközi jogi polgárjogát vissza akarja nyerni, régi szellemének megfelelő új átértékelésére van szükség.

A *Drago-doktrina*. Angliának, Német- és Olaszországnak 1902-ben, nemzetközi tartozásainak behajtására Venezuela ellen alkalmazott kollektív fegyveres fellépése váltja ki e tan formulázását. Elnevezését Drago argentinai külügyminisztertől nyerte, kinek 1902. dec. 29-én washingtoni követéhez intézett jegyzéke szerint: az államok közjogi adósságainak (public debt) kényszer útján való behajtása nemzetközi jogellenes. Porter amerikai tábornok javaslata alakjában előkészítve kerül a második hágai konferencia elé, melynek 12. konvenciója kimondja, hogy olyan szerződésen alapuló tartozások behajtásánál, amelyeket egy állam kormánya, saját alattvalója érdekében egy más állam kormányánál érvényesít, fegyveres erőhöz nyúlni nem szabad. De ezen elv nem alkalmazandó, ha az adós állam a választott bírósági elintéztést visszautasítja, ha azt válasz nélkül hagyja, ha elfogadja ugyan a választott bírósági javaslatot, de az erre vonatkozó szerződés megkötését

* Liszt: Das Völkerrecht. 1921. 63. l.

megmusítja, illetve, ha a bírósági eljárás befejeztevel a hozott ítéletnek eleget nem tesz.*

A háború előtti utolsó században a beavatkozás mindinkább visszajelodak, anélkül azonban, hogy teljesen eltűnnek.

A legújabb kor történelmében is találunk gazdasági, kulturális és külpolitikai célkitűzéssel a beavatkozásra példákat. Így nem volt más, mint beavatkozás azon nemzetközi pénzügyi bizottságok működése, melyek Görög- és Törökországban, Tuniszban az állami jövedelmeket ellenőrizték. Ugyancsak beavatkozás volt 1894-ben Francia- és Németországnak diplomáciai kollektív fellépése Portugáliával szemben, nemzetközi tartozásai törlesztéséért. Vagy az európai civilizáció jegyében 1906-ban a nagyhatalmak kollektív eljárása Marokkóban, az európaiak védelméért, nemzetközi rendőrség szervezése ügyében.

És napjainkban a legyőzött államokkal szemben a győztes szövetséges és társult hatalmaknak a Szent Szövetség korára emlékeztető külpolitikája a beavatkozás legdurvább megnyilvánulását mutatja.

A nemzetközi jogban a beavatkozást kivételesen a következő esetekben szokták megengedhetőnek tartani:

1. ha szerződés biztosítja valamely államnak

* Moulin: La doctrine de Drago. 1908. Spielhagen: Die Dragodoktrin. 1915. Vivot: La doctrina Drago. 1911.

más állam ügyeibe való beleavatkozását (ilyen szerződése van az Egyesült-Államoknak Kubával és Panamával, 1903 óta); 2. valamely állam jogtalan beavatkozásának a kivédésére (így akadályozta meg Anglia 1826-ban Portugália beavatkozását Spanyolország ügyeibe); s végül 3. amennyiben a nemzetközi jogilag biztosított békés elintézési eszközök kimerültek, jogos önvédelemből az állam léte ellen irányuló támadással szemben.

Vitatott, hogy az intervenció nemzetközi jogilag megengedett-e, ha azt valamely állam maga kéri? Így pl. Oroszországnak a magyar szabadságharcba való beavatkozása jogosult volt-e? Részünkről az ily fajta beavatkozásra való jogot tagadjuk.

Ugyancsak nem képezhet a beavatkozásra jogcímet: „a hatalmi egyensúly biztosításának az érdeke“, „az elnyomott fajrokonok felszabadítása“, „az általános emberi jogok és kultúra megvédése“. Igen érdekes ezen utóbbi szempontból a nagyhatalmaknak az orosz Szovjet-Köztársasággal szemben tanúsított ingadozó állásfoglalása, míg végre az a beavatkozás politikájában nyert kialakulást.

Nincs helye a beavatkozásnak forradalmak esetén sem, mert a forradalom is lehet a jogalkotás egyik tényezője.* Legfeljebb tartós, a nem-

* Amint Bismarck írja: „Wie viele Existenzen gibt es noch in der heutigen politischen Welt, die nicht in

zetközi jogélet biztonságát veszélyeztető polgárháború esetén tehető a kérdés vitathatóvá.

Nem esik a beavatkozás körébe: a jó szolgálatoknak (bons offices) önkéntes felajánlása s a közvetítés, vagyis valamely vitás ügybe, az érdekelt államoknak beleegyezésével, egy harmadik államnak békés beleavatkozása (l. közelebbről 101. l.-on).

A közvetítés és beavatkozás határa már a régi nemzetközi jogközösségen belől, adott esetben, nem volt mindig könnyen megállapítható. Gyakran öltöztették a hatalmak közvetítés, jó barátság jellegű cselekvés alakjába beavatkozásukat (így legutóbb is 1914-ben Japán Németország elleni ultimátumát jótanács alakjában intézi ahhoz).

Még nehezebbé válik a két fogalom elhatárolása az új nemzetközi jogban, a már bizonyos fokban szervezett jogközösség keretén belől, mikor az államok magatartásának kölcsönös éber ellenőrzése szövetségi kötelesség.

Igy a Népszövetség tagjainak kötelessége minden, a nemzetközi békét fenyegető körül-

revolutionären Boden wurzeln? Spanien, Portugal, Brasilien, alle amerikanischen Republiken, Belgien, Holland, die Schweiz, Griechenland, Schweden, das noch heute mit Bewusstsein in der gloriosen Revolution von 1688. fussende England, — und in unserem eigenen staatlichen Leben können wir der Benützung revolutionärer Unterlagen nicht entbehren“. (Gedanken und Erinnerungen. 1905. I. 199. l.).

ményt a Tanács tudomására hozni, ez pedig köteles megfelelően intézkedni. Vagy pl. a kisebbségek védelméről szóló 60. cikk kimondja, hogy a Tanács minden tagjainak megvan a joga, hogy e kötelezettségek bármelyikének bárminemű megsértésére vagy megsértésének veszélyére a Tanács figyelmét felhívja s az oly módon járhat el és oly utasításokat adhat, melyek alkalmasoknak és hathatósaknak mutatkoznak (60. cikk. 2. bek.).

Az államok közötti szervezettség fokozódásával egyre jobban el fog mosódni a közvetítés és beavatkozás határa. Ugyanazon probléma, átvive a nemzetközi jogéletra, mely az államon belől az állami beavatkozás és individualizmus antitézisének egy szintézisbe illesztésére irányul. Amiként ez utóbbiban a minél jobban biztosított polgári szabadságjogok teszik lehetővé az individualizmus megmaradását az egyre növekvő állami beavatkozás folyamatával szemben, aként a szervezett nemzetközi jogközösségen belől az állami individualizmus garanciáját a minél tökéletesebben kiépített állami egyenlőjogúság képezheti.

3. *Az államok egyenlőjogúsága.* Az állami szuverénitás fogalmából következik, amint láttuk, hogy az államok a nemzetközi jogközösségen belül egyenjogú felek, tekintet nélkül területi nagyságukra, politikai vagy gazdasági súlyukra.* Amint

* Huber: Die Gleichheit der Staaten. 1919. Schücking: Staatenverband der Haager Konferenzen.

Summer mondja, az állami egyenlőjoguság elve a nemzetközi jognak olyan alaptétele, mint az állampolgári egyenlőjoguság elve az államon belül.*

Ezen elvi alapot azokban már igen korán átörökölt bizonyos államok nemzetközi hatalmi koalíciója. Így áll elő előbb az európai nagyhatalmak csoportja a XIX. század első évtizedében: Ausztria, Poroszország, Oroszország, Anglia és Franciaország pentarchiája, melyhez 1866-ban Olaszország csatlakozik s Poroszország helyébe a Németbirodalom lép. E hat európai nagyhatalom akaratára jut érvényre a nemzetközi viszonyok szabályozása terén.

De hogy az államoknak osztályozása nem pusztán tényleges természetű volt, mutatja: a) az, hogy a nagyhatalmak képviseltethették magukat nagykövetek által, b) a hágai 1907. évi nemzetközi bíróság szervezetében csak a nagyhatalmak képviselőinek volt megfelelő sorrendben biztosított állandó ülési joga.

Régebben sok vitát okozott kongresszusokon, illetve szerződések aláírásakor az egyes államok rangelsőbbiségének a megállapítása. Ma már az a

1912. 203. l. Oppenheim: Die Zukunft des Völkerrechts. 1911. 31. s. köv. l. Magyary: A nemzetközi bíráskodás. 1918. 18. s. köv. l.

** Az amerikai szenátusban 1871 márc. 23-án tartott beszéde. Id. Foignet: Manuel du droit international public. 1921. 151. l.

szokásos, hogy az egyes államok francia nevének betűrendjét veszik irányadónak.

Az állami egyenjogúság elvének lényeges áttörésével találkozunk a párisi békeszerződésekben. Így már azokat megelőzően, 1919-ben a győztes hatalmak olyan klasszifikációja ment végbe, mely az öt szövetséges nagy és társult hatalmat mint elsőrangú államokat (Északamerikai Egyesült-Államok, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Japán) és a többi entente célokért küzdő 19 államot mint másodrangú hatalmakat ismeri el (lásd a békeszerződések: „Szövetséges és Társult Főhatalmak“ terminológiáját).

A Nemzetek Szövetségének alkotmánya szerint, mint láttuk, a Tanácsban a nagyhatalmaknak van közvetlen képvisellete, míg a Szövetséghez tartozó többi állam négy képviselőjét a Közgyűlés jelöli ki. Sokkal fontosabbnak tartjuk azonban az állami egyenlőség principiuma áttörésének elvi szempontjából az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetét.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság mikénti megszervezése körül lefolyt vitákban hosszú időn keresztül az volt az általánosan kiforrott vélemény, hogy abban az államok egyenlősége feltétlen elismerést nyerjen, hogy benne minden államnak, tekintet nélkül nagyságára és politikai súlyára, képvisellete legyen. Már a második hágai konferencián Amerika elejtette a bíróság megszerve-

zésében az állami egyenlőség követelményét, amikor egy kisebb tagösszetételű bírói kollégiumban látta a nemzetközi bíróság életképességének előfeltételét. A legutóbbi években lényeges változás áll elő a felfogásokban. Mindjobban az amerikai álláspont kezd előtérbe kerülni. Ebből a szempontból különös jelentőséghez jut az 1920. évi hágai jogászértekezlet. Ezen már nyíltan kifejezésre jutott, hogy a bíróság szervezetében a nagyhatalmaknak okvetlen képviselőt biztosítsanak. S bár egyesek* továbbra is védték az állami egyenlőség elvét, mégis azon határozatot fogadták el, hogy a bíróság tagjainak megválasztásában: a civilizáció főformái és a világ főjogrendszereinek képviselője legyen biztosítva. Ezen az elvi alapon nyugszik, amint láttuk, az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezete (Lásd 23. lap).

d) *Jog a nemzetközi érintkezésre.* A nemzetközi jog szabályozta, különböző államokat összefűző jogközösségből szükségképpen ered a jog a kölcsönös érintkezésre. Ez érintkezés elengedhetetlen feltételei: a nemzetközi érintkezést közvetítő szervek kölcsönös küldése és elfogadása, jogügyleteiket szabályozó szerződések kötése, államterületeik megnyitása a nemzetközi forgalom részére. Nemzetközi jogellenes ezért valamely államnak kizárása abból a forgalomból, amely a

* Így különösen: Hagerup, Lapradelle, Altamira, Procés-verbaux. 103. s. köv. 1.

többi államoknak meg van engedve. Mindamellett az államok saját szükségleteiknek megfelelően határozott esetekben a szabad forgalmat korlátozhatják, bizonyos szerződések aláírását megtagadhatják, amennyiben ez intézkedések a nemzetközi forgalmat meg nem bénítják.

e) *Jog a tiszteletre.* Az államok egyik további alapjoga: jog a kölcsönös tiszteletre. Ez az államokat magában foglaló jogközösség nemzetközi etika alapjából ered. Az államoknak kölcsönös kötelessége ezért arra ügyelni, hogy alattvalóik idegen államok nemzetközi képviselőit, az államfejét, az állami, illetve nemzeti élet szimbolikus jelvényeit meg ne sértsék, illetve, ha ezeken sérelem esett, kötelességük azt megtorolni. De már nem esik ebbe a körbe, vagyis nem képez nemzetközi deliktumot a nemzetközi udvariasság szabályainak a megsértése.

VIII. Az államhatalom megnyilvánulása befelé.

Minden állam területi felségjogánál fogva szabadon állapítja meg a maga jogrendjét. Más államoktól függetlenül szabja meg államformáját és alkotmányát, szervezi közigazgatását. Államakat függetlenül képezi ki más államokétól.

De az államok közötti forgalom szálainak sűrűsödésével mind nagyobb gondját kell az államoknak képeznie a különböző nemzeti jogszabá-

lyok összeütkezésének a megelőzése, amiről vagy maguk gondoskodnak törvényeikben, vagy pedig nemzetközi egyezményekben szabályozzák közösen. A területi felségjog kiterjed minden, az állam területén levő dologra és személyre egyaránt. Épp ezért az állam megtilthatja, illetőleg határozott feltételekhez kötheti idegenek ingatlanszerzési jogát. Az ingatlanokra vonatkozó dologi keresetek, ha a peres felek exterritoriális személyek is, az ingatlan területén fekvő bíróság illetékessége alá tartoznak. Az állam területi felségjoga kiterjed a területén tartózkodó személyekre, tehát nemcsak saját állampolgáira, hanem a területén levő idegenekre is. Eme jogból folyik azonban az állam azon kötelessége, hogy idegeneket is abban részesíti, mint a saját polgárait.

A területi felségjog, vagyis az államterületre vonatkozó államhatalom nem magánjogi, hanem közjogi jellegű, imperium s nem dominium. Éppen ezért elméletileg tarthatatlan az ú. n. condominium fogalma, vagyis több államnak ugyanazon terület feletti felségjoga. Korábban ez gyakrabban előfordult, ma azonban mind ritkábbá válik. Ilyen közösterületi felségjogot gyakoroltak a bécsi béke értelmében Ausztria és Poroszország Schleswig-Holstein felett s gyakoroltak Anglia és Egyiptom, Sudan felett.

A területi felségjog már a régi nemzetközi jog uralma alatt több rendbeli korlátozást szen-

ved
tor
abb
nem
haj
ext
élv
az
lam
tek
és
ken
tag
ügy
szen
szen
mel
jog
fels
lam
gen
gen
mon
dott
ben
lásá
mag
köz
elne

vedett: A) A területenkivüliség (exterritorialitás) elvével. A területenkivüliség lényege abban áll, hogy bizonyos személyekre és dolgokra nem terjed ki az államnak sem bírói, sem végrehajtói hatalma, vagyis úgy tekintetnek, mintha extra territorium lennének. Területenkivüliséget élveznek: a) minden állam más állammal szemben, az államfők, b) a pápa és követei, c) idegen államok diplomáciai képviselői, d) idegen hadtestek, állami- és hadihajók, e) a hágai választott és a genfi állandó bíróság tagjai hivatalos tevékenységük ideje alatt, f) a Nemzetek Szövetsége tagjainak képviselői és hivatalnokai a szövetség ügyeinek ellátása alatt. B) Ugyancsak korlátozást szenved az állam területi felségjoga, ha az állam szerződésileg kötelezi magát arra, hogy: a) valamely idegen állam saját területén területi felségjogot gyakoroljon, illetőleg b) ha saját területi felségjogának gyakorlásáról lemond. Pl. ha az állam megengedi, hogy a területére menekült idegen büntetteseket, katonaszökevényeket az idegen állam saját közegeivel elfogathassa, vagy lemond határerődítések, várak építéséről. Így mondott le Németország a versaillesi békeszerződésben a Saar-medence feletti felségjogának gyakorlásáról 15 évre. Ezen korlátozásokat helytelenül, magánjogi felfogás alapján: állami vagy nemzetközi szolgalmaknak is szokás nevezni, holott az elnevezés legfeljebb csak per analogiam vehető.

IX. Az államterületi felségjog korlátozása.

A nemzeti kisebbségek védelme.*

Láttuk, hogy az állami szuverénitás tanának megfelelően a régi nemzetközi jog alaptétele volt, hogy minden állam területi felségjogánál fogva szabadon állapítja meg alattvalóira érvényes jogrendjét.

Az új nemzetközi jogban ezen állami szuverén jog megszűkítettik, vagyis bizonyos irányban maga az állam is, saját alattvalóival szemben, nemzetközi korlátok közé helyeződik.

Aki a háború előtti pár évtized nemzetiségi mozgalmi politikai értékelésének figyelmes kísérője volt, láthatta, mint kerül egyre inkább szembe az állam-idea a nemzetiségi ideával, vagyis közelebbről, mint hódít egyre jobban azon tudományos felfogás, amely szerint az államok a nemzetiségek alkotásai és nem a nemzetiségek az állami élet fejleményei.

Ugy, hogy a háborús célkitűzések immár előművelt elméleti és gyakorlati talajt találtak.

Wilson 1917 április 2-iki üzenetében: „a né-

* A vonatkozó irodalomból I. különösen Wlassics: A kisebbségi jogokat védő szerződések. Magyar Külpolitika. 1921. máj. 1. sz. u. ö.: A kisebbségi védelem anyagi és alaki joga. Külügyi Szemle 1921 I. II. Horváth-Petrichevich: Der Schutz der Minderheiten. Ost. Rundschau. 1920. 63. k. Auer: The protection of nat. minorities. Int. Law. Paper 33 Baranyai: A kisebbségi jogok védelme. 1922. U. i. bibliográfia

pek felszabadítását“, „a nemzetek szabadságát“, „a kis nemzetek jogait és szabadságát“ akarja a világháborúval biztosítani. Grey szerint: „Azt akarjuk, hogy az európai nemzetek legyenek nagyok vagy kicsinyek, önálló létet éljenek, kormányformájukat meghatározva, teljes szabadságban, fejlődésükön dolgozhassanak.“ „Azt akarjuk, — mondja ismét Churchill — hogy ez a háború Európa térképét a nemzetiségek alapelveinek megfelelően átalakítsa, a népek igazi előnyére, — mely a fajokat felszabadítja, a nemzetiségek integritását új alapra fekteti.“

De a vezető államférfiakon kívül különféle egyesületek, nemzetközi konferenciák sürgetik a kisebbségi védelem békeszerződési biztosítását. Már az 1915. évi párisi nemzetközi nemzetiségi konferencia deklarálja a nemzetiségi jogokat; így többek között, hogy a nemzetiségeknek mint biológiai, földrajzi és történelmi tényezőkön alapuló természeti jelenségeknek: az élethez, fejlődéshez és önmeghatározáshoz való joga ugyanolyan alapelveken sarkaló eredeti jog, mint az emberi nemnek az alapjogai. „A nemzetiségeknek, hozta létre azokat akár a közös származás, nyelv vagy tradíció, vagy keletkezettek legyenek különféle népcsoportok egyesüléséből, a szabad önrendelkezésre joguk van“, — mondja a deklaráció.

Hogy milyen célkitűzéssel kerül a kisebbségek védelme a háborús entente célok előterébe,

e helyen nem vizsgáljuk; a valóság az, hogy kellő előkészítéssel a békekötésnél már mint megalapozott jogelv nyer polgárjogot az egyes államok békeszerződéseiben.

A Nemzetek Szövetségének egyességokmányában a nemzeti kisebbségek védelmének tiszta, határozott enunciációja, még inkább általános nemzetközi jogi szabályozása hiányzik. A 23. cikk 3. bek. pusztán annyit tartalmaz, hogy a szövetség tagjai: „Kötelezik magukat, hogy az igazgatásuk alá bocsátott területek benszülött lakosságával szemben igazságos bánásmódról gondoskodni fognak.“ Ezen homályos fogalmazás nem ad biztos támpontot arra nézve, hogy az pusztán a gyarmatok benszülötteire vonatkozik-e, vagy a nemzeti kisebbségekre is?

A kisebbségek védelmét, a nemzetközi béke, ezen annyira fontos, kérdését természetesen minden kételyt kizáró enunciációval általános nemzetközi kötelességgé kellett volna emelni.

Igy a kisebbségek jogait a Szövetséges és Társult Főhatalmaknak egyes államokkal kötött szerződésai biztosítják. (Pl. a Magyarországgal 1920 június 4-én Trianonban kötött békeszerződés 54—60. cikkelyei, Cseh-Szlovákiával, a Szerb-Horvát-Szlavon állammal, 1919 szeptember 10-én St.-Germainen-Layeben, Romániával, Páris 1919 decemb. 9-én stb.) Összesen mintegy tíz állammal kötött kisebbségi szerződés van ma életben. Több

állam pedig (mint Albánia, Finnország, Eszt- és Lesztország, Litvánia) ajánlat (recommandation) elfogadása alakjában biztosítja a kisebbség védelmét.

Ezen szerződések a kisebbségek védelmét kivesszik az illető államok szuverén jogköréből és nemzetközi kötelességgé emelik. A szerződő állam ugyanis kötelezi magát a kisebbségek védelmére vonatkozó rendelkezéseket a l a p t ö r v é n y e k ü l elismerni, vagyis, hogy azokkal szemben semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz ellentétben, illetve nem lesz hatályos. Ezek a rendelkezések a Nemzetek Szövetségének Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg. Azok nemzetközi érdekű kötelezettségeket képeznek s mint ilyenek, a Nemzetek Szövetségének védelme alatt állanak. Ha pedig idevonatkozó jogi vagy ténykérdések felett a szerződő állam és oly szövetséges és társult hatalom, vagy bármely oly hatalom között merülne fel véleménykülönbség, amely hatalom a Nemzetek Szövetsége Tanácsának tagja, ez a véleménykülönbség nemzetközi jellegű vitát képez, amely, ha a másik fél kéri, a Nemzetközi Állandó Bíróság elé terjesztendő. A bíróság döntése ellen nincs helye felelőzésnek.

A kisebbségek védelmére vonatkozó rendelkezések megtartását a Tanács ellenőrzi, s a Tanács minden egyes tagjának joga van, hogy a Ta-

nács figyelmét ezen kötelezettségek bármelyikének megsértésére, vagy megsértésének veszélyére felhívja, s ilyen esetben a Tanács úgy jár el és olyan utasításokat adhat, amilyenek alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

Valamennyi kisebbségi szerződés, lényegtelen változtatásoktól eltekintve, ezeket a fontos, az állami szuverénitásban mélyen belenyúló nemzetközi korlátozásokat tartalmazza. Az államok szuverén törvényhozási joga alattvalóira, kisebbségekre vonatkozó nemzetközi rendelkezések folytán fel van függesztve. Minden ilyen állam, akaratától függetlenül, alaptörvényileg van mihez tartás végett kötelezve. Ha tehát egy állam ezen nemzetközi imperativumokkal ellentétes törvényt hozna, nemzetközi jogsértést követne el, ami a Nemzetek Szövetségének kollektív eljárását vonná maga után. De a kisebbségek nemzetközi védelme nem pusztán az állami akarat kiképzést függeszti fel egy irányban, hanem az állami végrehajtói hatalmat is korlátozza, amikor annak mikénti gyakorlására idegen hatalmi tényező adhat utasítást.

És az állami szuverénitás ezen lényeges megszükitése a kisebbségek védelmének nemzetközi kötelességgé való emelésével ma még nem zárult le, mert amit a kisebbségi szerződések megvalósítottak, az a program-minimum, már pedig a fejlődés a program-maximum felé mutat (lásd különösen a finn recomandationt és a Lengyelország-

gal 1
pedig
sai az
áldoz

A
terüle
juk. A
követ
szág t
jokat,
tant).

A
körülz
övezte
rületre

A
sek lel

A
folyóv
ágyuló
lat. Fo
képzél
illetve

A
kövekk
úszó h
nak me

gal 1922 május 15-én kötött egyezményt), ennek pedig anyagi és alaki nemzetközi jogi vonatkozásai az állami szuverénitás egy részének újabb feladózását fogják maguk után vonni.

X. Az államterület.

Azt a területet, amelyre valamely államnak területi felségjoga kiterjed, államterületnek hívjuk. Az államterület a nemzetközi jog szerint a következő részeket foglalja magában: A) az ország területét, B) az ahhoz tartozó vizeket és hajókat, mint úszó területrészeket (*territoire flottant*).

A) *Az ország területe* az országhatárokkal körülzárt földdarabot, az államhoz tartozó tengerövezte szigeteket és más államoktól körülvevő területrészeket (*Enclave*) foglalja magába.

A határok: természetesek vagy mesterségesek lehetnek.

Az előbbieik közé tartoznak pl. a tenger, folyóvíz, vagy hegylanc. A tengeren még ma is ágyúlövés távolsága határozza meg a határvonalat. Folyónál a mindkét parttól egyenlő távolságra képzelt középvonal, hegyláncnál a hegygerinc, illetve annak vízválasztója a határvonal.

A mesterséges határok rendszerint határkövekkel, határdombokkal, árkokkal, tengeren úszó hordókkal, illetőleg csillagászatilag állapítottak meg. Az állam területéhez tartozik a földszín.

alatti része is, ami különösen a bányászat, alagút-fúrás, földalatti táviróvezetékek, vagy háború esetén földalatti megerősítések és aláaknázás szempontjából jut különös jelentőséghez.

A repülőgép megjelenésével gyakorlatilag aktuálissá válik az államterület feletti légút kérdésének a tisztázása is.*

A háború előtt a nemzetközi jogirodalomban két extrem felfogás állott egymással szemben. Az egyik szerint az államhatárok övezte szárazföldi és vízi terület feletti légür az állam területéhez tartozik. Éppen ezért minden állam a maga légüre felett szabadon rendelkezik, a légi közlekedés szabályait szuverén joggal állapítja meg. Ezzel szemben a másik felfogás a levegő szabadságát hirdette, amely minden állam részéről mint *communis omnium*, szabadon használható.**

* Meili. *Das Luftschiff und die Rechtswissenschaft*, 1909. u. ö.: *Das Luftschiff im internen Recht u. Völkerrecht*, 1908. Zitelmann: *Luftschiffahrtsrecht*, 1910. Richards: *Sovereignty over the Air*, 1912. Hazeltine: *The law of the air*, 1911. Kohler: *Luftfahrrecht*, 1912.

** Az első irány mellett főleg a német, angol-amerikai nemzetközi jogírók, a másik mellett pedig a francia, olasz, spanyol jogirodalom. A két végletet át igyekszik hidalni egy harmadik közvetítő felfogás, mely a partmelléki tengerre vonatkozó államterületi felségjog analogiájára bizonyos légürt (l. a különböző javaslatokat: egy ágyúlövésnyi, 1500—1000, illetve 500 méter magasságban, amint az *Institut de droit internationale* 1910-ben indítványozta) mentesít az internacionális légi közlekedéstől s azt az illető állam kizárólagos államterületi felségjoga alá utalja.

A légűr első nemzetközi jogi szabályozásával az 1919 okt. 13-iki egyezmény foglalkozik, amely 27 állam között létesült s 43 cikkelyben a légi közlekedést tüzetesen szabályozza.

Azon elvi alap, amelyen nyugszik: az államterülethez tartozó légűr feletti teljes és kizárólagos állami szuverén jogkör elismerése (1. cikk). A szerződő államok kölcsönösen biztosítják egymásnak a szabad, háboríthatatlan légi közlekedést saját területük felett, fentartva a jogot arra, hogy meghatározott zónát közbiztonsági célból a légi közlekedéstől elzárhassanak.

A légi járművek nemzetisége a bejegyzést foganatosító állam után igazodik.

Minden légi járműnek a következőket kell igazolnia: a bejegyzést (immatriculation), a hajózási engedélyt azon állam részéről, amelynél immatrikulálva van, a pilóták semleges képesítését, a fuvar- és útlevelet, a tulajdonos nevét és lakhelyét, illetve különleges engedélyt a drótnélküli táviratozáshoz

Az állami légi járművek közül a katonaiaknak idegen állam területe felett nem szabad átrepülniök, illetőleg csak annak engedélyével, amely esetben általában a hadihajókra vonatkozó szabályok irányadók.

Az egyezmény interpretációja körül fölmerülő viszályok az állandó választott nemzetközi bíróság elé tartoznak.

A trianóni békeszerződés a légi közlekedésre vonatkozó rendelkezései (260—267. cikk) a szövetséges és társult hatalmak légi járművei részére Magyarország területén az átrepülés, leszállás és a légi kikötők használata szempontjából ugyanazon jogokat biztosítják, amelyeket a magyar légi járművek élveznek. A belföldi kereskedelmi forgalomban pedig a legnagyobb kedvezményt élvező nemzettel egyenlő bánásmódban részesednek.

Nem nyert eddig még szabályozást a drótnélküli táviratozás.* Így annak hiányában az államterület feletti légűrre vonatkozó területi felségjogból kifolyóan az állam afelett szabadon rendelkezik. Saját területén bármily áramú drótnélküli táviró-állomást építhet. Az állam érdekeire veszedelmes közléseket tartalmazó hullámokat pedig feltartóztathat.

Teljesen egyoldalú jogfosztás ezért a párisi békeszerződések azon rendelkezése, amely a volt központi hatalmakat új nagyáramú táviróállomások építésétől eltiltja s a kereskedelmi táviratozást a szövetséges és társult hatalmak ellenőrzése alá helyezi (trianoni b. sz. 127. cikk).

Az államterülethez tartoznak a g y a r m a t o k

* Scholtz: Drahtlose Telegraphie und Neutralität. 1905. Meili: Die drahtlose Telegraphie. 1908. Kaufmann: Die Radiotelegraphie im Völkerrecht. 1909. Thurn: Die Funkentelegraphie im Recht. 1914.

is, vagyis azon tengerentúli területrészek, amelyekre egyes európai államok területi felségjogot szereztek. A gyarmatok az anyaállammal nem nemzetközi, hanem államjogi kapcsolatban állanak s így kifelé az képviseli amazokat.

B) *Az államterülethez tartozó vizek.* Az állam víziterülete két részre oszlik: belföldi vizekre és partmelléki tengerre.

A belföldi vizekhez tartoznak:

a) az állam területén eredő és torkoló, illetve az állam területén keresztül haladó folyók és folyamok. Csak amíg az előbbiek fölött az állam kizárólagos felségjogot gyakorol, addig az utóbbiak, amennyiben tengertől befelé nem hajózhatók, az érintett államok közös felségjoga alatt állanak. A tengertől befelé hajózható s több állam területén keresztül haladó folyamok nemzetközi jellegűek (pl. a Duna, Rajna, Elba stb.), amelyeknek az egyes államok részéről történő mikénti kihasználása nemzetközi szerződésekben van szabályozva.

b) *A csatornákra* is nagyban és egészben ugyanazon elvek nyernek alkalmazást, mint a folyókra és folyamokra, vagyis ugyanazon állam területén fekvő csatornák felett az államnak kizárólagos hatalma van, míg a több állam területén végighaladó csatornák felett az illető államok közösen gyakorolják a felségjogot. A nemzetközi

kereskedelmi forgalom szempontjából fontos csatornákra nézve újabban azt az elvet igyekezzenek elismertetni, hogy azok a partállamok korlátlan uralma alól kivéve, a szabad hajózásnak legyenek átengedve.

c) *Belföldi tavak és tengerek* alatt szűkebb értelemben azokat az ország határán belől fekvő falvakat és tengereket értjük, amelyek a nyílt tenger felől befelé nem hajózhatók. Ezek az állam kizárólagos felségjoga alatt állanak. De ezen általános szabály szerződésileg megváltoztatható (így pl. a Kaspi-tenger Oroszország és Perzsia között 1828-ban kötött szerződés értelmében, Oroszország kizárólagos uralma alatt áll). Tágabb értelemben belföldi tengerek alatt (zárt-tenger, mare clausum) a nyílt tenger felől hajózható, az államterület határaival körülvevett tengereket értjük. Ezek felett csak akkor van az illető államnak kizárólagos területi felségjoga, ha ez a tengerrel való összeköttetés felett teljesen uralkodni tud (így pl. az Azowi-tenger zárt tenger, ellenben a Fekete-tenger nyílt tenger).

d) *Tengeröblök, kikötők, révek* szintén az államterülethez tartoznak, amennyiben az állam területétől vannak körülveve s megvédhetők. A nagyobb tenger-öblöket (mint pl. a Hudson-öböl, mexikói-öböl) nyílt tengereknek tekintik.

e) *A tengerszorosokra* nézve még nem alakultak ki végleges nemzetközi jogi tételek, de azokat,

ha nyílt tengereket, illetve annak nyílt részeit kötik össze, nyílt tengerekként kezdik tekinteni.

f) *Partmelléki tenger.* Az államnak területi felségjoga nem terjed ki a nyílt tengerre; de igen a tengerpart melléki tengerrészre oly távolságban, amelyet a tengerpartról meg tud védelmezni. Ennek a határnak megállapítása ma igen bizonytalan. A parti ütegek lőtávolságának folytonos változása következtében az a régi felfogás, hogy *terrae dominium finitur, ubi finitur armorum* vis, vagyis, hogy a parti ütegek lőtávolsága képezi a természetes határt, ma már tarthatatlan. Ez vonta maga után, hogy egyes államok ezt a távolságot ismételten szerződésileg három tengeri mérföldben (5556 m.), partszélétől a legalacsonyabb apály idején számítva, állapítsák meg, anélkül azonban, hogy a megállapítás általános elismerést nyert volna (így pl. Anglia vám- és egészségügyi rendészeti szempontból 12 mérföldnyi távolságban állapítja meg e határt). E kérdés szabályozása tehát igen sürgős.

A partmelléki tenger államterület, amely felett azonban az állam területi felségjoga a nemzetközi forgalom érdekében bizonyos megszorításoknak van alávetve. Így nevezetesen: nem akadályozhatja meg idegen hadi és kereskedelmi hajóknak átvonulását a partmelléki vizeken. De viszont minden államnak jogában áll saját alattvalóinak ezeken a vizeken bizonyos kizárólagos

jogokat biztosítani. Ilyenek: a parti hajózásra (cabotage) s a halászatra vonatkozó jogok. Azonkívül az államok partmellékük védelmére, illetőleg a tengeri forgalom céljaira erődöket, kikötőket, gátakat, hidakat építhetnek. Idegen hadi és kereskedelmi hajóknak megtilthatják a parti vizeken való tartózkodást, tengeri vihar esetét kivéve. Továbbá a közeledő hajóktól felvilágosítást kérhetnek, azokat hajópapírjaik felmutatására kötelezhetik, jogsértés esetén zár alá helyezhetik. Az államot e víziterület feletti felségjogából kifolyólag illeti meg: a tengeri rendőrség és bírói jogkör gyakorlása a partmelléki vizeken tartózkodó vagy áthaladó összes hajók felett. Területenkívül is éget élveznek: a hadihajók, továbbá közvetlen állami szolgálatban álló más hajók, illetve azok, amelyek exterritorialitást élvező személyeket szállítanak.

g) *A hajók.* A nemzetközi jogban a saját államuk lobogója alatt közlekedő hajókat úgy tekintik, mint az állam úszó területrészét (territoire flottant). Ezért a hajókon történő cselekmények jogi értékelése az illető állam törvényei szerint történik (így a nyílt tengeren a magyar állam lobogója alatt haladó hajón elkövetett bűncselekmény úgy tekintendő, mintha Magyarországon követett volna el; az ott megkötött házasság pedig úgy, mintha nálunk kötött volna meg). A hajó

hovatarozását: lobogója és a hajóaljstromba való bevezetés igazolják. Exterritorialitást élveznek az állami és hadihajók. A kereskedelmi hajók nyílt tengeren saját államuk felségjoga alatt állanak, idegen vizeken azonban az illető állam joghatósága alá tartoznak.

XI. Az államterület változásai.

Nemzetközi tulajdonszerzés.

Az államterület változásait két tényező okozhatja, ú. m.: bizonyos természeti folyamat, vagy meghatározott jogi tény.

Az első csoportba tartoznak: az *alveus derelictus*, az *insula in flumine nata*, tengerpartok kiemelkedése, folyámdelta keletkezése. Ezeket illetően a növedékre (*accessio*) vonatkozó magánjogi elvek érvényesek, vagyis a természetes növedékek ahhoz az államterülethez tartoznak, amelyen képződtek.

Nemzetközi jogilag jelentősebbek az államterület azon változásai, amelyek jogi tényeken alapulnak. A nemzetközi tulajdonszerzés két módját szokásos megkülönböztetni: eredeti (*originarius*) és származékos (*derivativ*) módját, aszerint, amint a terület úratlan volt-e, vagy azelőtt más államhoz tartozott.

A legfontosabb eredeti szerzősmód: a foglalás (*occupatio*). A foglalás nem más, mint úratlan

területnek a birtokbavétele. Ujabban úratlan területnek tekintik a civilizálatlan népek lakta területeket is (l. Anglia, Francia-, Olasz- és Németország háború előtti gyarmatosító politikáját). A foglalásnak előfeltételei vannak. Ezek a következők: a) A foglalás tárgya csak úratlan dolog lehet. Egy terület akkor úratlan, ha az nem áll egyetlen állam területi felségjoga alatt sem, illetőleg, ha egy állam valamely területe feletti szuverénhatalmának gyakorlásával felhagy (így foglalta el pl. Franciaország 1871-ben a Hollandia által 1712-ben elhagyott Mauritius szigetet). b) A foglalás másik feltétele: az elfoglalt terület felett a tényleges uralom gyakorlása, vagyis szükséges, hogy a foglaló állam az illető területet tényleg birtokába vegye. Éppen ezért jelképes tények nem elegendők, mint pl. az állam lobogójának kitűzése, vagy az ú. n. *apprehensio oculis*, valamely földterületnek fölfedezése, hanem szükséges, hogy az *animus possidendi* tényleges cselekedetekben, mint amilyenek az állami adminisztráció szervezése, csapatok elhelyezése, telepítés foganatosítása stb. jusson kifejezésre. Ekkor nevezik az *occupatium effectivum*-nek. c) A foglalás nemzetközi jogilag csak úgy érvényes, ha az a hatalmakkal közölve van (*notificatio*). Ezt az elvet először az 1885-iki Kongo-akta juttatta kifejezésre a következőkép: „Az a hatalom, amely az afrikai földrész partjain a jövőben eddigi birtokain kívül

fekvő területeket vesz birtokba, vagy az, amely új területre védnökségét kiterjeszti, erről a többi szerződő hatalmat értesíteni tartozik, hogy ily módon nekik esetleges felszólalások érvényesítésére alkalmat nyújtson.“ Azóta ez általános nemzetközi jogi elv mindenféle occupatióra.

A foglalás terjedelme. Arra nézve nem kristályosodtak ki még jogi elvek, hogy valamely új terület bizonyos részének elfoglalása csak a tényleges uralom alatt álló terület felett biztosít-e területi felségjogot, vagy az azt környező lakatlan területrészekre is? E téren általában a következő szabályok irányadók: Ha aránylag kicsiny a foglalás tárgyát képező terület, a foglalás az egész területre kiterjed. Valamely víz partján nagyobb területen végzett foglalás nem terjed ki az egész területre, hanem csak a tényleg elfoglalt terület vízválasztójáig terjedő rész birtokára. Ha a két állam ugyanazon folyam két partján tesz tényleges foglalásokat, a folyam közepén képzelt vonal fogja a két foglalás határát szolgáltatni. Tekintettel a kérdés vitatott voltára, az egyes államok többnyire szerződésileg szokták biztosítani határaikat (ilyen szerződések jöttek létre az Afrikában történt foglalásokra: Anglia és Franciaország között 1889, 1890, 1898, 1899-ben. Anglia és Németország között 1891-ben).

Nem esik a foglalás fogalmi körébe, pusztán azzal külsőleg hasonlatos az érdekszférák

megállapítása. Ezek is nemzetközi jogilag úratlan területek felett keletkeznek. Így jött létre az afrikai gyarmatosításban érdekelt államok, Anglia, Francia-, Német-, Olaszország és Portugália között az afrikai érdekszférák megállapítása. Ezen állapot átmeneti a protektorátushoz, illetve a gyarmati állapothoz.

Származékosnak mondják a nemzetközi tulajdonszerzést, amikor valamely állam idegen államhoz tartozó területrészt felett terjeszti ki területi felségjogát.

A következő származékos szerzősmódokat szokás megkülönböztetni:

a) *A vétel.* Az államok közt különösen régebben fordult elő gyakran. (Így Napoleon első konzulása alatt 1803-ban Luisianát 60 millió frankért adta el az Egyesült-Államoknak. 1877-ben Svédország 320.000 frankért adta el St. Barthélémy-szigetet Franciaországnak. Ujabban 1899-ben pedig Spanyolország 25 millió frankért adta el a Karolina és Marianna-szigeteket Németországnak.)

b) *A csere.* Rendszerint határkiigazításoknál fordul elő s kisebb területrészek átengedéséről van szó. (Ilyen csere jött létre a berlini szerződés (1878) értelmében Oroszország és Románia között, amikor ez utóbbinak a dunai Delta-szigetek, a tultsai szandsák s a dobrudzsai terület ellenében Besszarábiáról kellett lemondania).

c) *Bérlés* útján is történhetik területszerzés.

A nemzetközi bérlettel a bérbeadó állam meghatározott időtartamra a bérbevevőre ruhazza át az illető terület feletti jogait (így Németország 99 évre bérelte Kínától a kiao-csau-i öblöt s vidékét).

Sajátságos nemzetközi tulajdonszerzési mód a területátengedés.

Az államterület változásának nemzetközi jogi értékelése terén még ma is túlságosan előtérbe nyomul a magánjogias felfogás. Így rendszerint a területátengedést is származékos szerzési módnak tekintik. Helyesen pedig eredeti szerzési módról van szó. Az államterület ezen változásánál u. i. nem a terület feletti tulajdonjog, a dominium, hanem a terület feletti felségjognak, imperiumnak a változása megy végbe, amikor az egyik állam feladja az illető területre szívesen gyakorolt államhatalmát és egy másik kiterjeszti a felett a maga felségjogát. Nincs tehát itt szó a régi államhatalom átvételéről, hanem egy új területre szívesen felett az államhatalom kiterjesztéséről.*

Területátengedés békés úton ma már ritkán fordul elő (így békés úton engedte át Szardinia 1860-ban Nizzát és Savoyát Franciaországnak; 1863-ban pedig Anglia a jóniai szigeteket Görög-

* Helyesen Gellmann: Technik der Staats-, insbesondere der Friedensverträge. Zeitschrift für das Privat und öffentliches Recht der Gegenwart. 42. k.; nálunk Buza: Államterület és területi felségjog. 1910 és A magyar béketervezetnek az állampolgárságra vonatkozó rendelkezései. Magyar Jogi Szemle. 1920. VII. sz.

országának) ellenben gyakran szerepel háború után az államoknak új háborút provokáló békeszerződéseiben.

Az új nemzetközi jogból hiányoznia kell az államok egymás területe ellen kölcsönösen biztosított rablási jogának. Vagyis éppúgy a nemzetközi jog feladatai közé kell tartoznia az államterületek nemzetközi védelmének, akár a magánjog feladatai közé tartozik a tulajdon szentségének oltalmazása.

A Nemzetek Szövetségének egyik rendelkezése látszólag erre gondol is, mikor 10. cikkelyében kimondja, hogy „a Szövetség Tagjai kötelezik magukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának területi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják és minden külső támadással szemben megóvják“. Ezen rendelkezés azonban éppen azért, mert a békeszerződés: történeti tradicionális és geográfiai természetes igazságok porbatiprásával létesült erőszak műve, az egységokmány egyik legominózusabbika. Nem céloz kevesebbet, mint a szövetséges és társult hatalmak győzelmi eredményeit időtlen-időkre biztosítani, mint magyar szempontból: az egykori Magyarország 325.000 km.²-ből meghagyott 91.000 km.²-t magában foglaló Kismagyarország megcsontított voltát örök időkre szankcionálni. Az államterület nemzetközi védelmének az új nemzetközi jog élő jogtételét kell képeznie; de ennek

előfeltétele a párisi békeszerződéseknek a jog és igazság elvi alapjain való teljes revíziója.

A területátengedésre vonatkozólag általános érvényű jogelvek máig sem alakultak ki.

A népszuverénítás tanával merül fel a plebiszcitum gondolata, vagyis, hogy az államterület sorsa feletti döntés a nép kezébe tétessék le. A népakarat lévén az összes felségjogok forrása, az határozhat az államterület átengedése felett is, amint ezt a francia forradalom doktrínája, a népek önmaguk feletti rendelkezési jogának deklarálásával ki is fejezte.*

A népszavazás területátengedés esetén első alkalmazást a XIX. század folyamán nyer, mikor az 1860-iki turini szerződés alapján Nizza és Savoya népszavazás útján egyesülnek Franciaországgal. Ugyanígy terjeszti ki 1863-ban Görögország területi felségjogát a joniai szigetek felett szerzi meg. Franciaország 1876-ban Svédországtól Saint-Barthélemy szigetét. Az 1866-iki bécsi béke szintén kilátásba helyezi a népszavazást, anélkül azonban, hogy alkalmazására került volna a sor. Az ugyanezen évi prágai békeszerződés szerint Ausztria lemond Poroszország javára Schleswig-

* Freudenthal: Die Volksabstimmung bei Gebietsabtretungen und Eroberungen. 1891. Rivier: Principes du droit le gens 1896. 150. l. du Card: Les annexions et les plébiscites. 1899. Blocher: Das sogenannte Nationalitätenprinzip. 1917. Renner: Selbstbestimmungsrecht der Nationen in bes. Anwendung auf Österreich. 1918.

Holstein-ról, de azon kikötéssel, hogy ha az északi kerületek népessége népszavazás útján Dániával való egyesítés mellett döntene, úgy azok Dániához csatolandók. Minthogy Ausztria és Németország 1878-ban ezen rendelkezést megszüntették, népszavazásra nem került a sor.

A plebiszcitum nemzetközi jogi meghonosítása mellett, immár a világháború előtt, különösen a francia nemzetközi jogi írók folytattak propagandát, anélkül azonban, hogy az a világirodalomban erősebb visszhanggal találkozott volna. Így általában a háború előtti nemzetközi jogi felfogás a népszavazással szemben bizalmatlan volt. Nem látta olyan nemzetközi aktusnak, mely az igazi népakarat hű visszatükröztetője volna, tekintettel főleg egyfelől arra, hogy a kérdéses terület felett megnyilvánuló népakarat könnyen megmásítható, másfelől azért, hogy az állameszme kerülhet veszedelembe akkor, ha a népszavazásban megnyilvánuló népi akarat az egységes államakarattal jut ellentétbe. Így mint Liszt írja: „Tegyük fel, hogy egy, a háborúban legyőzött állam kész, a győztes kívánságának megfelelően, területe egy részének átengedésével békéhez jutni: a plebiszcitum-elmélet szerint az átadandó, talán kicsiny és gyér népességű terület lakosainak kezében volna a hatalom a békekötést megghiúsítani s ezzel azon állam teljes megsemmisítését okozhatnák, amelyhez tartoznak. Éppen a népek sza-

badságának érdeke követeli a népszavazási elmélet mellőzését“.*

A világháború folyamán az entente-diplomácia részéről kidobott nemzetközi demokratikus jelszavak között találjuk a népek önrendelkezési jogát is.

A párisi békeszerződések azonban nagyon rendszertelenül és aránylag szűk körben realizálják. Így az 1919. évi versaillesi szerződés értelmében népszavazás állapított meg Eupen és Malmedy kerülete, a Sarre medence, Észak-Szilézia és Schleswig hovátartozásának eldöntésére. Míg Magyarországot, a népszavazás elejtésével, szakították szét négy részre s csupán Sopron és környékére nyert az 1920. évi velencei egyezmény alapján utólagos alkalmazást, amely az illető területeknek továbbra is a magyar állam imperiuma alatt való maradása mellett döntött.

Az állampolgárság szerzése és elvesztése (optio-jog). Minthogy a területátengedés eredeti szerzési mód, az állampolgárság pedig az egyének az államhoz való közjogi viszonya, az átvett terület felett imperiumot gyakorló új állam, ezen terület polgárai felett, mint jogutód, ipso jure nem rendelkezhetik. Innen származik az elszakított területrészek lakosainak nemzetközi jogilag biztosított döntési joga afelett, hogy a régi állam-

* Liszt: Völkerrecht. 1921. 88. l.

hoz való tartozásukat fenn akarják-e tartani vagy az új állam polgáraivá kívánnak lenni?

Eleinte az államok szerződéseikben az átengedett terület lakosainak, záros határidőn belől, kivándorlási szabadságát és ingóságaik elszállítását biztosítják (így már az 1713. évi utrechti béke). Majd (így az 1860. évi francia-szardíniai szerződés, illetve az 1864. évi bécsi béke óta) meg lesz engedve az új állampolgárságot optálók részére az átengedett területen fekvő ingatlanaik megtartása is.

Az állampolgárság megállapítására, területátengedés esetén, négy főrendszer ismeretes. Az egyik a lakóhelyet, a másik az eredetet, a harmadik a lakóhelyet és eredetet együttesen (mint az 1871-iki frankfurti szerződés), a negyedik pedig e kettőt vagylagosan veszi alapul (így az 1860-i turini szerződés).

A párisi békeszerződések a lakóhelyet (pl. a belga, cseh-szlovák szerződések), majd a lakóhelyet és eredetet kombinálva (pl. a lengyel, román, jugoszláv szerződések) tekintik irányadóul.

A magyar békeszerződés azonban (hasonlóan a német és osztrák szerződésekhez) az állami hovatartozóság megállapítására a községi illetőséget veszi alapul, mikor kimondja, hogy: „Mindazok a személyek, akiknek illetősége („pertinenz“) oly területen van, amely azelőtt a volt Osztrák-Magyar Monarchia területeihez tartozott, a ma-

gya
an
meg
talm
köv
s (a
vesz
élet
állan
lető
a fe
gyer
talm
mel
ritk
Vag
kikr
chiá
lako
külö
mito
Mag
mán
Szlo
több
ahh

koza
átte

gyar állampolgárság kizárásával jogérvényesen annak az államnak az állampolgárságát szerzik meg, amely az említett területen az állami főhatalmat gyakorolja“ (61. cikk.). Az opció jogot a következőképpen biztosítja: A 18 évesnél idősebb s (a 61. cikk alapján) magyar állampolgárságukat vesztett személyeknek jogában áll a szerződés életbeléptétől számított egy éven belül annak az államnak állampolgárságát igényelni, amelyen illetőségük volt. A férj opciója maga után vonja a feleségét és a szülőké a 18 évesnél fiatalabb gyermekét. Teljesen különleges optálási jogot tartalmaz a békeszerződés, mikor annak körét, mely eddig csak a régi állampolgárság körére szorítkozott, kiterjeszti más állampolgárságokra is. Vagyis a 64. cikkely rendelkezése szerint azok, kiknek illetősége a volt Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó valamely területen van s ott a lakosság többségétől fajra vagy nyelvre nézve különböznek, a békeszerződés életbeléptétől számított hat hónapon belül optálhatnak Ausztria, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén állam vagy a Cseh-Szlovák állam javára, aszerint, amint a lakosság többsége ott ugyanazt a nyelvet beszéli és ugyanahhoz a fajhoz tartozik, mint ők.

Az optálók kötelesek lakóhelyüket a nyilatkozatot követő 12 hónapon belül abba az államba áttenni, amelynek javára optáltak. Jogukban áll

ingatlanaikat megtartani, ingóságait (ki- vagy belépési) díjmentesen magukkal vinni.

A magyar békeszerződésnek az opció-jog gyakorlására vonatkozó rendelkezései nemzetközi jogilag nem haladást, de visszaesést jelentenek, így először, tekintettel a községi illetőség nehéz megállapíthatóságára, a tisztázás körülményes voltára, azután azon sérelmes, az állami függetlenséget sértő beavatkozásra, mely szerint illetőségi vitás kérdésekben idegen állam közegai dönthetnek, mert a 213. cikk értelmében Magyarország kötelezi magát „hogy elismeri saját polgárainak új állampolgárságát, melyet azok a szövetséges és társult hatalmak illetékes hatóságainak döntései alapján megszereztek“.

XII. Az állampolgárság nemzetközi jogi jelentősége.

A nemzetközi jog alanyai, amint láttuk, az államok s nem az egyének. A nemzetközi jog az egyént közvetlenül sem nem jogosítja, sem nem kötelezi. Az egyes csak annyiban nyer nemzetközi jogilag elismerést, amennyiben valamely államhoz tartozik. Így tehát az egyén jogai nemzetközi érvényesülésének előfeltétele valamely államhoz való tartozás, röviden az állampolgárság.*

* Weisz: Traité théorique et pratique de droit international. privé. 1907. I. k. Sieber: Das Staatsbürgerrecht im

Az állampolgárság megszerzésének vagy elvesztésének meghatározása minden állam szuverén hatalmába esik s így arról alkotmányjoga intézkedik; de tekintettel a nemzetközi forgalmi életre, a különböző államoknak az állampolgárság szerzésére és elvesztésére vonatkozó egymástól eltérő törvényes intézkedései következtében igen gyakori a jogszabályok összeütközése. Különösen két eset érdemel figyelmet: a) valaki új állampolgárságot szerez, mielőtt korábbi állampolgárságával felhagyott volna (*sujets mixtes*), b) valaki állampolgárságát elveszti anélkül, hogy más állam polgárává lett volna („nemzetközi hazátlanság“). Ezen összeütközések elkerülése végett a kérdést több állam szerződésileg igyekezett egyhangulag szabályozni (ilyen szerződés legelőbb Franciaország és Svájc között 1879-ben jött létre majd Németország s az egyes amerikai államok között). De a kérdésnek általános szabályozása ez ideig még nem sikerült.

Az állam kötelessége külföldön tartózkodó polgáraival szemben. Az állam kötelessége polgárait megvédeni minden jogtalanság ellen, történjék az belföldön vagy külföldön. Ennek a védelmi jogkörnek (*jus protectionis*) minden megsértése, minthogy az államhatalom szuverénitását

internat. Verkehr. 1907. Gaston de Leval: *De la protection diplomatique des nationaux à l'étranger.* 1907. Borchard: *The diplomatic protection of citizens.* 1905.

nak a megsértése, nemzetközi delictumot képez. De az ilyen diplomáciai védelemnek csak akkor van helye, ha a tartózkodási hely bíróságaihoz vagy hatóságaihoz intézett orvoslási kérés hiábavaló volt, illetve, ha azok nem jártak el igazságsan. Ezt szerződésben is szokták az egyes államok biztosítani (így Németország és Kolumbia 1892-ben) a fegyveres beavatkozás elkerülése végett. Ilyen fegyveres beavatkozásra szerzett igényt Anglia 1867-ben állampolgári védelmi jogkörének Abessyniával szemben, minthogy ez több angol állampolgárt jogtalanul letartóztatott; 1900-ban Kína ellen a hatalmak tettek kollektív lépést az idegen alattvalókkal szemben elkövetett kegyetlenségek megtorlásáért.

Az állam jogai idegen állampolgárokkal szemben. Az állam védelmi jogkörét kiterjesztheti idegen állam polgáira is, amennyiben az idegen állam ebbe beleegyezett. Ilyen megállapodás ismételtén jött létre az egyes államok között (pl. az 1891-iki német-osztrák kereskedelmi és vámszerződés). Ebben a védelemben részesülnek azon területeken, melyeken konzuli igazságszolgáltatás van szervezve az ú. n. „tényleges-alattvalók“ („de facto Untertanen“), vagyis azok az idegen személyek, kik magukat a konzuli bíróság védelmé alá helyezték. A tényleges-alattvalók fogalmi körének megállapítása az egyes államoktól függ.

Ilyen
zuli
R
maga
melle
tőzko
része
tásáh
ború
sen g
(Euró
ország
leneg
közi
talán
való
galma
mege
kény
megr
azt b
kíván
előtt
Az á
sítso
ahoz
rende
szok
az in

Ilyeneknek szokás tekinteni a követségi és konzuli kezelő tisztviselőket, tolmácsokat stb.

Az állam szuverén hatalmából kifolyólag maga állapítja meg azokat a feltételeket, melyek mellett idegeneknek a saját területén való tartózkodását, letelepedését megengedi. Idegenek részére határainak átlépését útlevel felmutatásához kötheti. Az útlevelkényszer a világháború előtt, mint a nemzetközi forgalmat feleslegesen gátló megszorítás mindinkább visszaszorult (Európában csak a Balkán államokkal és Oroszországgal való határforgalomban állott fenn). Jelenleg a békeszerződések által teremtett nemzetközi politikai feszültség következtében ismét általánossá lőn. Az állam határainak az idegenektől való teljes elzárása, mint ami a nemzetközi forgalmat gátolja, nemzetközi jogilag ma már nem megengedett (így a hatalmak kollektív-lépéssel kényszerítették Kínát, Japánt és Tibetet határaik megnyitására). De a bevándorlást korlátozhatja, azt bizonyos feltételekhez kötheti, illetve a nem kívánatos elemeket távoltarthatja (már a háború előtt Amerika, hasonlóan Anglia és Oroszország). Az államnak jogában áll, hogy idegeneket kiutasítson (Anglia kivételével, hol külön törvény kell ahhoz). Nemzetközi jogilag a kérdés még nincs rendezve, de tömeges kiutasítás ma már nem igen szokott előfordulni, háború esetén is azt inkább az internálás helyettesíti.

II. RÉSZ.

Az államok egymásközi viszonyai békében.

ELSŐ FEJEZET.

A nemzetközi forgalom szervei.

I. Az államok képviselői.

Amint láttuk, a nemzetközi jog alanyai csak szuverén államok lehetnek. De a nemzetközi jog ezen alanyainak, mint jogi személyeknek, hogy cselekvőképességhez jussanak, képviselőre van szükségük. Az államok eme képviselője fizikai személyek útján történik.

Az államok képviselőire rendszeresen a következő szervek vannak hivatva:

1. Az államfők.
2. Külügyminiszterek.
3. Követek.
4. Konzulok.
5. Külön megbízottak.

1. Az államfők.

Az államfő, mint a legfőbb állami hatalom viselője, kifelé egyúttal az állam képviselője. E képviselői jogkör terjedelmét az illető állam al-

kotm
hogy
mona
nyos
az is
talan
ciaon
Nap
a kö
főbb
lása
döbe
leti
kerü
kép
folyi
közi
béké
Az
érin
1843
meg
lehe
vezz
gána
élve
ame
riális

kotmánya határozza meg. Az teljesen közömbös, hogy milyen az állam alkotmányformája, hogy az monarchia vagy köztársaság-e, hogy az alkotmányos vagy abszolút monarchia-e. De közömbös az is, hogy az államfő uralkodása jogos vagy jogtalan-e (így kötöttek a hatalmak szerződést Franciaországban a forradalmi direktoriummal, illetve Napoleonnal, azután XVIII. Lajossal s 1848-ban a köztársasággal). Nemzetközi jogilag csak a legfőbb hatalom (summa potestas) tényleges birtoklása és gyakorlása a fontos. Mihelyt az veszendőbe megy, megszűnik az illető személy képviselői joga is (így III. Napoleonnak hadifogságba kerülésével Franciaországot Gambetta kormánya képviselte). Az államfő ezen képviselői jogából folyik, hogy az általa aláírt szerződések nemzetközi jogilag az államot kötelezik, háborút izenhet, békét köthet, fogadja idegen államok követeit. Az államfő személyében történő változások nem érintik a nemzetközi szerződések hatályát (az 1843-iki londoni konferencia határozata).

Az államfő, mint a legfőbb államhatalom megtestesítője, szuverénitásából kifolyólag nem lehet más állam hatalmának alárendelve. Ezt nevezzük a területenkívüliség (extritorialitás) jogának. Az államfő mellett a területenkívüliséget élvez még családja és kísérő személyzete. De amennyiben inkognito utaznak, nem extritorialisak.

Az államfő területenkívülisége a következő jogokat foglalja magában:

a) Az államfő személye idegen államban is sérthetetlen; b) idegen államok polgári és büntető jogszolgáltatása alól mentességet élvez; c) adókat és egyéb illetékeket nem fizet, amennyiben ezek nem az idegen területen levő ingatlanra vonatkoznak; d) lakása s az abban levő dolgok sértetlenek; e) szabadon érintkezik saját államával futárokkal, sifirrozott táviratokkal.

Az államfő jogai között szokás bizonyos tiszteleti jogokról is megemlékezni, melyek főleg a nemzetközi érintkezésben szokásos címzésekre, megszólításokra, szertartásos fogadtatásokra stb. vonatkoznak. Ezek azonban nem a nemzetközi jog, hanem a nemzetközi udvariaság szabályai.

2. A külügyminiszterek.

Az államok közti egyre sűrűsödő nemzetközi szálak tették szükségessé oly szervek beállítását, melyek a helyes külpolitikai taktika megállapításával és követelésével a nemzetközi érintkezés harmonikus voltának biztosítására vannak hivatva.

A külügyminiszterek jogkörét az egyes államok alkotmánya határozza meg. Alkotmányos

államokban az állam külpolitikájáért a külügyminiszterek viselik a felelősséget.

A külügyminiszterek hatáskörébe általában a következő ügyek tartoznak.

A külügyminiszter feladata az állam jogait, érdekeit, tekintélyét, méltóságát és békés fejlődését idegen államokkal szemben előmozdítani, illetőleg megvédelmezni. Mint az államfő tanácsosa, külpolitikai ügyekben előterjesztéseket tesz és tanácsokat ad. Közvetlenül érintkezik idegen államok követeivel. A külügyminiszter vezé-
tése alatt álló miniszterium feladata a külügyi politika körébe vágó szerződések, jegyzékek, expozék, okiratok elkészítése. A diplomáciai szolgálat ellátására alkalmas egyének kinevezését ő javasolja, megbízó leveleiket ő állítja ki, utasításokkal, meghatalmazással s felvilágosításokkal (cirkulárék) a követeket ő látja el. Örökös az állam gazdasági és kereskedelmi, nemkülönben politikai érdekei felett, megvédelmezi az állampolgárok jogait külföldön, ügyel a nemzetközi szerződések betartása felett. Ahol pedig a külügyminiszter egyúttal az uralkodó-ház minisztere is, kötelessége az uralkodóház azon családi ügyeinben, melyek nemzetközi vonatkozásuak, közreműködni. A külügyminiszterek úgy hivataluk elfoglalásáról, mint hivatalukból való távozásáról saját államuk és az idegen államok követeit értesíteni tartoznak.

3. A követek.

Az irodalomban a felfogások arra nézve, hogy állandó követségek, vagyis oly szervek, melyek az államok között a nemzetközi érintkezést közvetítik, mikor keletkeztek, igen eltérőek.* Általában mondhatjuk, hogy legelőbb a római kúria alkalmazott ilyen személyeket (Reverendissimi apocrisarii, Responsales ecclesiasticorum negotiorum), de a követküldés általánossá és rendszeressé csak a vesztfáli béke (1648) után vált.

Követek alatt azokat a személyeket értjük, kik államukat a megbízatás helyén állandóan és összes nemzetközi viszonylataikban képviselik.

Követek küldésének és fogadásának alapját a követségi jog képezi; az előbbit aktív, az utóbbit passzív követségi jognak nevezik. E joggal csak szuverén államok bírnak. Fél-szuverén államoknak követségi joga nincs, ezeket a védő állam képviseli. Államkapcsolatoknál az a döntő, hogy az abban elhelyezkedő államok szuverének-e, vagy nem? (L. 27. l.-t).

De e szabály alól lehetnek egyes kivételek. Így pl. a német birodalomban az összbirodalom követségi joga mellett az egyes államoknak még külön követküldési joga van, míg ellenben Ame-

* Krauske: Die Entwicklung der ständigen Diplomatie. 1885. Hübler: Die Magistraturen des völkerrechtlichen Verkehrs. 1900. Hrabar: De Legatis et Legationibus tractatus varii. 1905.

rikában és Svájcban e jog a központi hatalmat illeti meg. A passzív követségi jog megillet minden államot, melynek aktív követségi joga van. De egy állam küldhet követeket olyan államba, melynek követeit nem fogadja el s viszont (pl. Porosz- és Oroszország követeiket elküldték a pápai udvarba, anélkül, hogy a pápai nunciosokat elfogadták volna). Fontos okok miatt minden állam megtagadhatja bizonyos személyeknek követként való elfogadását (így tagadta meg pl. 1885-ben a monarchia akkori külügyminisztere Kálnoky, Mr. Keileynek bécsi követként való elfogadását, azon okból, hogy Rómában már visszautasították).

A követek rangosztályai.

Az állandó követségek meghonosodásáig a diplomáciai képviselőknek csak egy osztálya volt: a tulajdonképeni követek osztálya. Azóta azonban a tulajdonképeni követek mellett más diplomáciai képviselőket is alkalmaznak az egyes államok, kik között folytonos sűrűlódások voltak a rangelsőbbiségért. Ezek kikerülése végett a bécsi kongresszus (1815) a követeknek három, az aacheni szerződés (1818) négy osztályát állapította meg.

1. *Az első osztályú vagy nagykövetek* (ambassadeurs) az állam és az államfő személyének

a képviselői s mint ilyenek (a bécsi réglément szerint) egyedül bírnak „caractère représentatif“-val és részesülnek az államfőknek kijárni szokott szertartásos tiszteletben. Az államfővel közvetlenül érintkeznek, de vitatott, hogy igényt tarthatnának ez érintkezésre bármikor. Velük egy sorban állnak a pápai nunciosok, vagyis a pápa állandó követei és a legatusok, vagyis a pápának rendkívüli alkalmakkor kiküldött követei.

2. *A rendkívüli követek, teljesjogú miniszterek* (envoyés extraordinaires, ministres plénipotentiaires) vagy szűkebb értelemben vett követek alkotják a második rangosztályt. Minthogy nem az államfő személyének a képviselői, ezért nem jár ki részükre a nagyköveteket megillető tiszteleti szertartás. Velük egyenrangúak a pápai internunciosok.

3. *A miniszterrezidensek* (ministres résidents; az aacheni kongresszus óta).

4. *Az ügyvivők* (chargés d'affaires).

Címzéstől s a külső tiszteleti szertartástól eltekintve lényegesebb különbség csak a negyedik és a többi rangosztály között van, míg u. i. a három első rangosztályhoz tartozó követeket az államfő akkreditálja egy idegen államfőnél, addig az ügyvivőket a külügyminiszter az elfogadó állam külügyminiszterénél.

Az ugyanazon államban akkreditált követek együttesen diplomáciai testületet (corps

diplo
a leg

A
előfel
szeröl
az eli
áll az
rends
intézn
milyen

A
heti m
m e g l
ance)
átnyúj
nevét
Emelle
rends
azokat
bizony
tak va
gen ko
csak sa
ját ko
ket. To
(plein p

diplomatique) alkotnak, melynek élén mint doyen a legmagasabb rangosztályú, legidősebb követ áll.

A követségi jog gyakorlása.

A követi működési kör kifejtetésének két előfeltétele van. Szükséges: a) a küldő állam részéről a kinevezés; b) az elfogadó állam részéről az elismerés. Minthogy minden államnak jogában áll az elismerést megtagadni, ezért a küldő állam rendszerint kérdést szokott az elfogadó államhoz intézni (demande d'agrément), hogy nincs-e valamilyen kifogása a kinevezendő követtel szemben.

A követ hivatali működését csak akkor kezheti meg s lép jogainak teljes birtokába, ha megbízó levelét (creditive, lettre de créance) az államfőnek, illetve a külügyminiszternek átnyújtotta. A megbízó levél megjelöli a követ nevét és rangját s feltünteti a megbízatás körét. Emellett azonkívül a követek kormányuktól rendszerint utasításokat is kapnak, melyek azokat az elveket jelölik meg, melyekhez magukat bizonyos ügyekben tartani kötelesek. Ezek nyíltak vagy titkosak, aszerint, amint azokról az idegen kormánynak is tudomással kell bírnia, vagy csak saját kormányaiknak. Ez utóbbiak csak saját kormányaikkal szemben kötelezik a követeket. Továbbá kapnak még meghatalmazást (plein pouvoir), ha meghatározott ügyre, rendsze-

rint kongresszusokra, konferenciákra szól küldetésük; útlevelet, mellyel idegen államok területén át utazhatnak s a titkos írás kulcsát, mellyel a hozzáintézett táviratokat elolvashatják, illetve mely szerint a magukét megfogalmazzák.

A követek működése megszűnik, ha annak előbb említett két előfeltétele közül valamelyik veszendőbe megy, vagyis, ha a küldő állam visszahívja, illetve az elfogadó állam visszaküldi. Ezenkívül megszűnik még: a két állam közti diplomáciai érintkezés megszakadásával, a követ halálával, lemondásával; ha meghatározott megbízatása volt, annak elvégzésével, illetve lehetetlenné válásával. Nem szűnik meg a követség, csak a megbízó levél veszi el hatályát: ha a küldő vagy elfogadó államnak kormányformája változik meg, ha a monarchiákban az uralkodó személyében történik változás, illetve, ha a követ magasabb rangosztályba lép. Ezekben az esetekben a követ új megbízó levelet kap. A távozó követek rendszerint ünnepélyes búcsúkihallgatáson átveszik a rekreditívát (*lettre de récréance*), mivel követi megbízatásuk véget ér; de azért, míg az állam határát át nem lépték, a nemzetközi jog oltalma alatt állanak.

A területenkívüliség (exterritorialitás). Azon cél minél tökéletesebb megvalósítása érdekében, melyre a követek hivatva vannak, ré-

szül
birt
az e
telk
vül
tart

jed
a kö
kai
szer
szek
livre
gára

kivá

állan
nélk
röl
ame
alá

polg
jed

diplo
d'ex
deut
ciair

szükre a nemzetközi jog a területenkívüliséget biztosítja, ami annyit jelent, hogy ki vannak véve az elfogadó állam hatalma alól, vagyis jogilag úgy tekintetnek, mintha az idegen állam területén kívül (extra territorium), saját államuk területén tartózkodnának.*

A követet megillető területenkívüliség kiterjed az ő személyén kívül még: a követ családjára, a követség tagjaira, beleértve a katonai és technikai attachéket s ezek családtagjait, az ügyviteli személyzetre (gens d'uniforme) mint pl. a lelkészekre, orvosokra stb., a cselédségre (gens de livrée), amennyiben nem az elfogadó állam polgárai.

A követ területenkívüliségéből a következő kiváltságok folynak:

a) *A személyes sérthetlenség.* E jog kulturálumban tulajdonképen minden egyént kivétel nélkül megillet; de a követ személyének védelméről minden állam különös fokban gondoskodik, amennyiben megsértésük súlyosabb beszámítás alá esik.

b) *Mentesség az elfogadó állam büntető- és polgári jogszolgáltatása alól.* A mentesség kiterjed minden bűncselekményre, tehát a politikai-

* Carlino: Genesi e fondamento delle immunità diplomatique. 1915. Pietri: Etude critique sur la fiction d'extraterritorialité 1895. Beling: Die strafrechtliche Bedeutung der Extraterritorialität. Sinner: L'immunité judiciaire civile de agents dipl. étrangers. 1906.

akra is. Allamellenes bűncselekmények elkövetése esetén az elfogadó állam legfeljebb kiutasíthatja a vétkes követet (így utasította ki pl. a spanyol kormány Anglia követét, Henry Bulwert, mint-hogy a spanyol kormány elleni összeesküvés részese volt) s a küldő államtól annak megbüntetését követelheti. A követek eme kiváltsága különben sem jelent a törvény ereje alól teljes mentességet, amennyiben minden. az elfogadó államban elkövetett bűncselekményért a küldő állam törvényei szerint felelősséggel tartoznak. A követeknek büntetőjogi mentessége ma már a legtöbb államban tételes jogilag is el van ismerve. Így nálunk a Bp. 31. §-a szerint, ha terheltet a területenkívüliség megilleti, vagy ha ez iránt kétség van, az esetről, az eljárás megindítása előtt, azonnal jelentés teendő; a 379. §-a szerint pedig a területenkívüliség hivatalból veendő figyelembe. Éppígy ki vannak véve a követek az elfogadó állam polgárai peres és perenkívüli jogszolgáltatása alól.

E szabály alól kivételt képeznek az alábbi esetek. A követ az elfogadó állam polgári jogszolgáltatása alá tartozik: ha annak területén ingatlana van, ha a követ kereskedelemmel vagy iparral foglalkozik, ha mentességéről a küldő állam beleegyezésével lemond, ha a követ az elfogadó állam alattvalója.

c) Adó- és vámmentesség következtében a

követek ki vannak véve az összes állami és köz-igazgatási személyes egyenes adók alól, de nem mentesek az idegen állam területén birt ingatlanok vagy ott levő kereskedelmi üzleteik vagy iparvállalataik után járó adó elől. E téren az egyes államok szerződéses megállapodásai egymástól sokban eltérők.

d) *Szállásszabadság* (franchise de l'hotel) jogából kifolyólag a követ lakása és az ahhoz tartozó ingóságok mindenféle hatósági beavatkozástól mentesek. E kiváltság azonban nem foglalja magában az ú. n. menedékjogot (droit d'asyl), amelynél fogva régebben, ha a büntettes exterritoriális területre lépett, a büntető igazságszolgáltatás üldözése elől ott menedéket talált. Továbbá e kiváltság szorosan értelmezendő, azaz csupán a követségi szállásra terjed ki s nem a környező városrészre.

e) *Magánistentisztelet* jogánál fogva a követ olyan vallást is gyakorolhat, istentiszteletet tarthat s e célra diplomát állíthat, amelyet az elfogadó állam törvényei nem ismernek el.

f) *Teljesen szabad érintkezés a küldő állammal* a levél- és táviratitok korlátlan élvezése mellett. Podgyászuk a vámvizsgálat alól vámmentesiséget élvez.

Az igazságszolgáltatás joga a követet saját honfitársai felett csak annyiban illeti meg, amennyiben az elfogadó állam ezt megengedi.

4. A konzulok.

A konzulok általában az államok gazdasági és kereskedelmi érdekeinek képviselőire vannak hivatva a nemzetközi forgalmi életben.* A követeiktől tehát abban különböznek, hogy rendszerint a küldő államnak nem politikai érdekeit képviselik. Kivételesen azonban szélesebb, nevezetesen politikai képviselői joggal is felruházhatók. A konzuli intézmény kifejlődésének ezen gazdasági és kereskedelmi érdekképviselő képezi a történelmi alapját. A keresztes háborúk következtében a keleti államokban számos keresztény kereskedő telepedett le, minthogy pedig a keleti népek kereskedelemmel nem foglalkoztak, azokat szívesen fogadták s ezen kereskedelmi telepeket szerződéseikben (kapitulációk) különös jogokkal és kiváltságokkal ruházták fel. Ezekből a kereskedelmi telepekből fejlődtek ki a konzulátusok. A XVI. századig, a konzulok kereskedelmi társaságok képviselői voltak, azontúl az államoké.

A konzulátusok szervezete. A konzulok között a következő megkülönböztetéseket szokás tenni. Személyi szempontból: a valóságos (consules missi) és a választott (consules

* Salles: L'institution des consulats. 1898. Malfatti di Monte Tretto: Handb. des österr.-ungarischen Konsularwesens. 1904. Monnet: Manuel diplomatique et consulaire. 1910. Oppenheim: International Law. 1912 I. 481. s. köv. l.

electi) konzulokat szokták egymástól megkülönböztetni. Az előbbieket az állam polgárai közül kinevezett hivatalnokok, rendesen szélesebb jogkörrel, mint az utóbbiak, akik idegen állam megbízott polgárai is lehetnek. Hivatali státus szerint a következő osztályokba tartoznak: a) elsőosztályú főkonzulok, b) másodosztályú főkonzulok, c) konzulok, d) alkonzulok, e) konzuli attachék.

A főkonzulok több konzuli területet magában foglaló terület élén állanak és felügyeletet gyakorolnak a konzuli területük élén álló konzulok felett. Ez utóbbiaknak segéderői, némelykor azonban önálló hatáskörrel is felruházva: az alkonzulok. A konzuli attachék gyakornoki teendőket végző személyek. Konzuli ügynökök konzuli státusba nem tartozó olyan személyek, akiket a főkonzul vagy a külügyminiszter nevez ki olyan helyekre, ahol rendes konzulátusi székhely nincs.

A konzuli működés kifejtésének éppúgy, mint a követinek, két előfeltétele van. Szükséges először a küldő állam kinevezése (*lettre de provision*), másodsor az elfogadó állam jóváhagyása (*exequatur*).

Az állam politikai érdekből bizonyos területrészeket a konzulok elől, államonkint megkülönböztetést nem téve, elzárhat, illetve az *exequatur*-t megtagadhatja, vagy azt visszavonhatja.

A trianoni békeszerződés 214. cikkelye ezzel szemben a következő intézkedést tartalmazza: „A

szövetséges és társult hatalmak Magyarország városaiba és kikötőibe főkonzulokat, konzulokat, alkonzulokat és konzuli ügynököket nevezhetnek ki. Magyarország kötelezi magát, hogy ezeknek a — kijelölését, akiknek nevét vele közölni fogják, — elismeri és a rendes szabályok és szokások szerint megengedi feladataik teljesítését.“ Vonatkozó rendelkezés, amikor idegen államok konzuljait a magyar államra kényszeríti, nemzetközi jogellenes és állam-exisztenciát fenyegető. Áttörése egyfelől u. i. a nemzetközi konzuli jog egyik fontos szokásjogi tételének a viszonyosság elvének durva megsértésével, másfelől, mint a magyar békeküldöttség észrevételeiben rámutatott, valamely állam konzuli címmel felruházott kivándorlási ügynökeit, illetve egy kommunista állam a maga agitátorait küldhetné be konzuli cím alatt Magyarországra, anélkül, hogy a magyar állam ezzel szemben védekezhetnék.

A békeszerződés ezen intézkedését is, mint több mást, csak efemer jellegűnek kell tekintenünk, mert az ilyen kivételes rendelkezések a nemzetközi jog egyetemes eszméjével állnak ellentétben.

A konzulok hatásköre, jogai és kiváltságai keresztény államokban.

A konzulok feladata, amint már láttuk, a küldő állam gazdasági és kereskedelmi érdekei-

nek a védelme. Ellenőrzik a kereskedelmi szerződések betartását, évenként jelentést tartoznak tenni a kereskedelem, ipar s hajózás állapotáról, javaslatokat készítenek új szerződések kötéséről, vagy a régiéek megváltoztatásáról. A konzulok védelme alatt állanak a küldő állam polgárai, akiket támogatni s a rajtuk esett sérelmek orvoslását eszközölni kötelesek. Mint anyakönyvvezetők járnak el a küldő állam polgárainak házasság kötésénél, közjegyzői teendőket végeznek azok hagyatéki ügyeiben, útlevélügyekben eljárnak.

Minthogy a konzuloknak nincs diplomáciai karaktere, ezért őket ipso jure, a követeknek területenkivülségből folyó kiváltságai sem illetik meg. Rendszerint szerződésileg szokták az egyes államok a konzulok kiváltságait biztosítani. Így nevezetesen személyük, hivataluk és levéltáruk sérthetlenségét, az elfogadó állam bíróságai alóli mentességet. Személyes adók fizetése alól rendszerint mentesek. Államuk címerét és zászlóját használhatják.

A konzulok jogállása nem-keresztény államokban.

A konzulok nem-keresztény államokban (pays hors chrétienté) jóval kiterjedtebb hatáskörrel és több kiváltsággal bírnak, mint keresztény államokban, úgy, hogy jogállásuk sokban a diplomáciai képviselőkéhez válik hasonlóvá. Azonkívül ezeken a területeken rendszerint külön konzuli bírás-

kodást is gyakorolnak.* Ezeket a jogviszonyokat kapitulációk szabályozzák az illető államokkal. Ilyen kapituláció először Francia- és Törökország között létesült (1535-ben), majd más államok is (mint Marokkó, Perzsia, Kína, Siam) követik példájukat.

A konzuli bíróság illetékessége alá: a magyar és osztrák honosok és a védencek tartoztak. Hatásköre pedig: az összes polgári peres ügyekre, csődügyekre, perenkívüli ügyekre és bűnügyekre kiterjedt. Azonkívül a konzulok gyakorolták kezületükön a kizárólagos rendőri hatalmat. A konzuli bíróságok ítélete ellen a fellebbvitel a különböző államokban eltérőleg van szabályozva. Nálunk az 1891: XXXI. t.-c. a konstantinápolyi fő-törvényszéket létesítette, amely a konzuli bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben, mint második és utolsó fórum működött.

A konzulokat nem-keresztény államokban ugyanolyan területenkívüliség és abból eredő kiváltságok illetik meg, mint a követeket.

5. *A külön megbízottak* meghatározott ügy-

* L. különösen: Lippmann: Die Konsularjurisdiktion im Orient. 1898. Lers: A konzuli bírászkodás intézménye. 1904. Hadjilenska: De la juridiction consulaire en Turquie. 1907. Pélassié du Rauzas: Le régime des capitulations dans l'Empire Ottoman. 1902—1905. Lehmann: Die Kapitulationen. 1917. Kandelafte: L'avenir réservé au régime des capitulations en Turquie. 1911. Piggot: Exterritoriality. The law relating to consular jurisdiction and residence in oriental countries. 1908.

körben képviselik a küldő államokat a tőlük nyert különleges mandátum alapján. Hatáskörük csak azon ügyekre terjed ki, amelyekre a megbízás szól. A megbízás szólhat esetről-esetre, vagy állandó jellegű lehet (pl. nemzetközi bíróságokba való kiküldés esetén).

II. A nemzetközi forgalom egyéb szervei.

A nemzetközi forgalom előbb ismertetett szervei állami szervek, amelyek mindig a küldő állam sajátos érdekeit képviselik.

A XIX. század folyamán, ezek mellett, a nemzetközi forgalmi élet közös érdekeit szem előtt tartó különböző nemzetközi szervek is létesültek. Ezek közül a nevezetesebbek a következők:

1. A nemzetközi uniók.

A nemzetközi uniók az államok közös céljainak kölcsönös erővel való megvalósítására létesült állandó alakulatai.* Állandóságukat egyfelől a kebelükben létesített közigazgatási szervek, az úgynevezett nemzetközi irodák, másfelől az időközönként tartott konferenciák biztosítják.

A nemzetközi irodáknak nincs hivatalos jel-

* Moynier: Les Bureaux internat. des Unions universelles. 1892. Reinsch: Public internat. Unions. 1911. Der Völkerbundsentwurf der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht. Hgb. von Niemeyer. 1919. 114. l.

legük, hiányzik ezért rendelkezési joguk. Hatáskörükbe az anyag gyűjtése és közzététele, a hozzájuk intézett tudakozásokra felvilágosítások nyújtása, javaslatok kidolgozása és konferenciák előkészítése tartozik.

A nemzetközi uniók hivatalai működési körük szerint a következőképpen csoportosíthatók:

Forgalom.

1. A nemzetközi táviró-egyesület irodája (Bureau international des administrations télégraphiques 1868 óta).
2. A világposta-egyesület irodája (Bureau de l'Union postale universelle 1875 óta).
3. A nemzetközi szikratáviró hivatala (Bureau internationale de radiotélégraphique, 1906 óta).
4. Az úti kongresszusok nemzetközi egyesületének a hivatala (1908).
5. A nemzetközi vasúti árufuvarozás központi hivatala (Offic central des transports internationaux, 1890 óta).

Ipar és kereskedelem.

6. A vámtarifák közzétételére alakult nemzetközi egyesület irodája (Bureau de l'Union internationale pour la publication des tarifs douaniers, 1890 óta).
7. Az állandó cukorbizottság irodája (1902).

Földmivvelésügy.

8. Nemzetközi földmivvelési intézet (1905).

Magánjog.

9. Az ipari tulajdonjog, illetve

10. az irodalmi és művészi tulajdonjog védelmére létesült nemzetközi egyesületek hivatalai (Bureau de l'Union international — pour la protection de la propriété industrielle, és pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques; az előbbi 1883, az utóbbi 1886 óta).

Egészségügy.

11. A nemzetközi egészségügyi hivatal (1903).

Súly- és mértékügy.

12. A nemzetközi súly- és mérték hivatal (Bureau international des poids et mesures 1875 óta).

Földmérés.

13. A nemzetközi földmérési egyesület hivatala (Bureau central de l'association géodésique international, 1864 óta).

Rabszolgakereskedés elfojtása.

14. A rabszolgakereskedés elfojtására alakult két hivatal. Az egyik Zanzibarban (Bureau international maritime 1890 óta).

15. A másik Brüsszelben (b. special, 1890 óta).

Tenger és földrengés kutatás.

16. A tengerek kutatásának központi hivatala (1901 óta).

17. A földrengés kutatásának központi hivatala (1903 óta).

Munkaügy.

18. A nemzetközi munkaügyi hivatal (1919 óta).

2. Nemzetközi bizottságok.

Ilyenek: 1. a nemzetközi folyam-, 2. egészségügyi-, 3. pénzügyi és 4. jóvátételi bizottságok.

1. *A nemzetközi folyambizottságok* célja a nemzetközi folyamokon a szabad hajózás biztosítása és szabályozása. Ezen munkakörükben megfelelő rendeleti és bírói joggal vannak felruházva.

Ilyen bizottságok: a) az Európai Dunabizottság, az 1856. évi párisi szerződéssel létesítve. A bizottság a Németbirodalom, Ausztria-Magyarország, Franciaország, Anglia, Románia, Orosz-, Olasz- és Törökország képviselőiből állott. A párisi békeszerződések a bizottság hatáskörének fenntartásával, annak összeállítását akként módosítják, hogy tagjai egyelőre csak Nagybritannia, Franciaország, Olaszország és Románia képviselői“ (trianoni b. sz. 285. cikk.) b) *A Rajnai Hajózás központi bizottsága*, melyet az 1831. évi rajnahajózási rendelet létesített,

utóbb 1868-ban a mannheimi egyezményel módosítva. A bizottság Poroszország, Baden, Bajorország, Hessen, Franciaország és Németalföld között létesült. A párisi békeszerződések itt is a hatáskört nem érintve, a bizottság összeállításán változtatnak, mikor annak tagjaiul: Svájcot, Nagybritanniát, Olaszországot, Belgiumot, Német- és Franciaországot, (az utóbbi nevezi ki a bizottság elnökét is) jelölik meg, a két utóbbit 4—4, a többieket 2—2 képviselővel (a versaillesi b. sz. 354. cikk). c) A Kongó-bizottság az 1885-iki Kongó-akta által szereztve, anélkül azonban, hogy működését megkezdette volna. d) A Suez-csatorna-bizottság 1888 óta, melyet azonban az 1904. évi angol-francia egyezmény megszüntetett.

2. *A nemzetközi egészségügyi bizottságok feladata bizonyos ragályos betegségek tovaterjedésével szemben a nemzetközi védekezés biztosítása.* Ilyenek: a) a bukaresti nemzetközi egészségügyi tanács (conseil international de santé 1881), b) a konstantinápolyi felsőbb nemzetközi tanács (conseil supérieur de santé 1839) és c) a tangeri egészségügyi tanács (1840).

3. *A nemzetközi pénzügyi bizottságok a külföldi hitelezők érdekeinek megvédelmezését az illető állam pénzügyeinek ellenőrzésével szolgálták.* Ilyen bizottságok a világháború előtt: Törökországban (1878), Egyiptomban (1876) és Görögországban (1879) voltak.

4. Sajátságos, a győztes hatalmak létesítette nemzetközi szerv a Jóvátételi bizottság. A háborúvesztes államok köteleztettek mindazon károk megtérítésére, melyeket polgári egyének személyében vagy életében, illetve hátramaradottainak bárminő szárazföldi, tengeri vagy légi támadással bárhol okoztak. A szerződésileg részletesen körülírt károk, és a törlesztés mikéntjének megállapítása a bizottság hatásköréhez tartozik.

A bizottságba az Északamerikai Egyesült-Államok, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Belgium, egy-egy kiküldöttet neveznek ki; Görögország, Lengyelország, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén állam és Cseh-Szlovákország pedig közösen egy kiküldöttet. A szövetséges és társult hatalmak bármelyikének, amelyik érdekelve lehet, jogában van kiküldöttet kinevezni, de ez csak akkor lehet jelen és a tárgyalásban mint ülnök csak akkor vehet részt, amikor az illető hatalom követeléseit és érdekeit veszik vizsgálat alá, anélkül azonban, hogy szavazati jogot gyakorolhatna. A bizottság tagjai és igazolt meghatalmazottjai a diplomáciai személyeket megillető jogokat és mentességeket élvezik.

3. Kongresszusok és konferenciák.

Ugyancsak közös nemzetközi érdekeket szolgálnak a nemzetközi kongresszusok és konferen-

ciák. Ezeknek egymástól való éles elhatárolása a gyakorlatban igen nehéz. Elméletileg köztük a résztvevő személyek, a tanácskozások tárgya és célja szerint lehet különbséget tenni. Így a kongresszusokon vagy maguk az állam uralkodói (pl. mint a bécsi, aacheni, veronai kongresszuson) vagy olyan képviselői jönnek össze, kik a végleges döntés jogával vannak felruházva. A kongresszusok tárgyát rendszerint az államok nemzetközi viszonyaira vonatkozó új állapotot teremtő vagy jogelvet kimondó végleges megállapodásai képezik (pl. békekötés, vagy új nemzetközi szabályok felállítása), míg a konferenciák egy meghatározott ügynek a rendezésével (pl. az 1883-iki dunahajózási és az 1884-iki Kongo-akta), valamely vitás kérdés tisztázásával, fontos nemzetközi előmunkálatok végzésével foglalkoznak.

Ami a kongresszusok és konferenciák tárgyalási rendjére vonatkozik: összehívhatja azokat bármelyik érdekelt vagy nem érdekelt harmadik állam is. A kongresszusokon csak szuverén államok vehetnek részt, félszuverén államokat a szuverén hatalmat gyakorló állam képviseli. Konferenciákon ellenben a félszuverén államok is képviseltethetik magukat (így az 1878. évi berlini konferencián az akkor még félszuverén Románia, Szerbia és Montenegro is résztvettek). A kongresszus és konferencia, összeülése után, azonnal elnököt választ és pedig a nemzetközi udvarias-

sági konvenciónak megfelelően rendszerint azon állam képviselőjét, melynek területén a tanácskozások vannak. Ezt a képviselők igazolása követi, mi meghatalmazásuk kölcsönös kicserélésével és megvizsgálásával történik meg. Minden ülésről jegyzőkönyvet vesznek fel, mely a jelenvoltak névalírást, véleményét és szavazatát tartalmazza. A tanácskozások tárgyát képező kérdések felett szótöbbséggel döntenek; de azért a többség véleménye a kisebbséget nem kötelezi (*droit de sécession*), miért is, ha nem jöhet létre egyhangú megállapodás, a tanácskozás eredménytelen marad. A nemzetközi jog fejlődéseinek ez volt a múltban egyik legfőbb akadálya, mert megtörténhetett, hogy egy kis Balkán állam külön akaratkijelentése a nemzetközi akarat kialakulását meg hiúsította. Egy fejlettebb nemzetközi jog és ezzel kapcsolatban a nemzetközi jogrend kiépítésének elengedhetetlen előfeltétele: a többségi elvnek nemzetközi jogi meghonosulása, aminek elméleti lehetősége az állami szuverénitás-tannak az intenzívebb állami szervezéstől folyó ártértekelésével adva van. Az okmányokat a résztvevő államok képviselői államaik francia nevének betűrendje szerint írják alá.

4. Nemzetközi bíróságok.

1. *Vegyes bíróságok.* Ezek alatt bennszülött és idegen bírókból nem keresztény államokban

szervezett bíróságokat értjük. Tehát átmenetet alkotnak a konzuli bíróságoktól az állami bíróság felé. Ilyen bíróságok voltak a háború előtt: Törökországban (1846 óta) és Egyiptomban (1867 óta). Illetékességük alá tartozott polgári jogszolgáltatás terén: a) egyiptomiak és nem egyiptomiak között, továbbá ugyanazon vagy különböző államhoz tartozó idegenek között lévő olyan perek, melyeknek tárgyát Egyiptomban fekvő ingatlan vagy ilyenre vonatkozó jog képezi; b) a polgári és kereskedelmi ügyek ugyanolyan honosságú személyek között; c) a csődügyek, amennyiben azokban különböző államok honosai vannak érdekelve; a büntető jogszolgáltatás terén: a) a rendőri kihágások; b) mindazok a büntettek és vétségek, melyeket a vegyes bíróságok azoknak tagjai ellen vagy az általuk hozott ítéletek végrehajtása ellen követnek el, illetőleg c) melyeket a vegyes bíróságok tagjai hivataluk gyakorlatában vagy abból kifolyólag követnek el; d) egyszerű és vétkes vagyonbukás, továbbá az azzal összefüggő vagy a csődeljárás tartama alatt felfedezett bűncselekmények. Ilyen vegyes bíróság: a marokkói állam bank ellen felmerülő panaszok elbírálására 1906-ban szervezett három konzuli hivatalnokból és két ülnökből álló bíróság.

2. A fennebb említett nemzetközi bizottságok, illetőleg hivatalok közül külön büntetőjogi bírói hatósággal vannak felruházva az európai Duna-

bizottság és a rajnai hajózás központi bizottsága; a hajózási rendőri szabályok ellen irányuló kihágási esetekben; a nemzetközi egészségügyi bizottságok: a nemzetközi egészségügyi rendelkezések megsértése esetén; a világposta-egyesület központi hivatala: a világposta-egyezményre vonatkozó peres ügyekben.

Tulajdonképpen állandó nemzetközi bíróságok:

3. Az 1899-iki konvenció által létesített hágai Állandó Választott Bíróság (Cour permanente d'arbitrage) l. a 207. s köv. l.).

4. A Nemzetek Szövetségének 14. cikkelye alapján szervezett *Állandó Nemzetközi Bíróság* (Cour permanente de justice internationale), melynek székhelye Genf (l. a 43. s köv. l.-on).

MASODIK FEJEZET.

Nemzetközi szerződések.

Nemzetközi szerződések alatt két vagy több állam azon megállapodásait értjük, melyek állami felségjogokra vonatkoznak.* Ha tehát az államok között olyan megállapodások létesülnek, melyeknek tárgya nem felségjog, úgy ezek nem nemzetközi szerződések. Minthogy csak a szuverén államot illetik meg az állami felségjogok, azok felett csak szuverén állam is diszponálhat. Röviden: nemzetközi szerződéseket csak szuverén államok köthetnek. Kivételt képez ez alól azon eset, mikor félszuverén államok részére nem politikai (rendszerint kereskedelmi) szerződések kötése biztosítottatik.

Minthogy nemzetközi szerződések csak államok között létesülhetnek, ezért egy állam és magánszemély vagy társaság között létesült megállapodás még akkor sem nemzetközi szerződés, ha az felségjogra vonatkoznék.

* Jellinek: Die rechtliche Natur der Staatenverträge. 1880. Huber: Gemeinschafts- und Sonderrecht unter den Staaten. 1911. Nippold: Der völkerrechtliche Vertrag. 1894. Grosch: Der Zwang im Völkerrecht. 1912. Bar: Grundlage und Kodifikation des Völkerrechts. Arch. f. Rechts- u. Wirtschaftsphilosophie. 1912—13. V. 145. s köv. I. Somló: Juristische Grundlehre. 1916. 170. s köv. I.

Nemzetközi szerződések formális kötésére az államfő, illetve az erre feljogosított állami képviselők jogosítottak, de azoknak jogérvényessé válásához külön megerősítés (ratificatio) szükséges. Ezen megerősítés lehet bizonyos határidőhöz kötött (így az 1878. évi berlini szerződés három hetet, az 1871. évi frankfurti szerződés 10 napot, vagy az 1885. évi berlini akta egy évet engedélyezett a megerősítésre) vagy ettől független (így a párisi békeszerződések ratifikációs időpontot nem tartalmaznak). Háború esetén azonban a hadvezér kötötte megállapodások enélkül is érvényesek. A nemzetközi szerződések jogérvényessége külön megállapodás híján a megerősítés napjától kezdődik. A szerződéshez csatolt pótegyezmények, protokollok külön ratifikáció nélkül a szerződéssel egyidejűleg lépnek életbe. Annak megállapítása, hogy a megerősítés az államfő, vagy az államfő és törvényhozás együttes jogkörébe tartozik-e, az államjog feladata, mit a nemzetközi jognak is figyelembe kell vennie.

A nemzetközi szerződések érvényessége nincs semmiféle alakszerűséghez kötve, de ma már azokat rendszerint írásba szokás foglalni. Rendesen három főrészből állanak: a) annak kitétele, hogy a szerződő hatalmak képviselői meghatalmazásukat kicserélték, tehát az igazolás megállapítása, b) a szerződés tárgya, c) az aláírások s a megerősítési záradék.

I. A nemzetközi szerződések hatálya és magyarázata.

A nemzetközi szerződésekből jogok és kötelelések csak azon államokra nézve származnak, melyek azokat megkötötték. De, ha a szerződés megengedi a hozzájárulást (*accessio, adhesio*), a hozzájárult államot is kötelezi.

A nemzetközi szerződések hatálya csakis a szerződésbe foglalt jogviszonyra terjed ki. Kivételt képeznek ez alól a legtöbb kedvezményes záradékkal ellátott szerződések (*traitement de la nation la plus favorisée*), amennyiben ezeknél a szerződések kölcsönösen kötelezik magukat, hogy mindazon kedvezményeket megadják egymásnak, melyeket egy harmadik államnak biztosítanak.*

II. A nemzetközi szerződések biztosítékai és megszűnése.

A régi nemzetközi jog uralma alatt az állam felett, az állami szuverénitásról uralkodó felfogásból kifolyólag, amint láttuk, nem lehet olyan hatalmi szervezet, mely szerződésileg vállalt kötelezettségeinek teljesítését kikényszeríthetné. De elméletileg nincs is rá szükség, minthogy a nemzetközi jog alapja a nemzetközi bizalom s így a szer-

* Cavaretta: *La clausola della nazione piu favorita*. 1906. Glier: *Die Meistbegünstigungsklausel*. 1905. Hornbeck: *The most favored-nation clause in commercial treaties*. 1910.

ződésileg vállalt kötelezettségek teljesítésének morális garanciái vannak. Így ezért régebben a nemzetközi szerződések teljesítését vallásos formások között történt megkötésével, illetőleg a szerződések ünnepélyes vallásos alakszerűségével, esküvel igyekeztek biztosítani. De, mikor ezek ereje nem elegendő, más biztosítékok (mint tuzok vétele) is alkalmazást nyernek.

Később mindinkább a kötelezett állam reálgaranciái, illetőleg más államok garanciaszerződése i szolgálnak a nemzetközi szerződések biztosítására. Az előbbi csoportba tartoznak: a) az államjövendelmek egy részének zálogszerű lekötése, b) az államterület, illetve egy részének megszállása, kapcsoltan a közigazgatás átvételével, c) katonai megszállás, a közigazgatás átvétele nélkül.

Garancia-szerződések alatt azon szerződéseket értjük, melyekben egy vagy több állam kezeséget vállal idegen államok között létrejött szerződések teljesítéséért. Tárgya mindaz lehet, mi az állami felségjog tárgya, tehát kezeség vállalható valamely állam területi épségéért, függetlenségéért, semlegességéért stb.*

A világháború a nemzetközi jog nemzetközi

* Nippold: Der völkerrechtliche Vertrag, 1894. 213. l. Qabbe: Die völkerrechtliche Garantie. 1911. Milovanowitsch: Les traités des garanties au XIX. siècle. 1888. Teopilian: Les traités de garantie au point de vue juridique. 1904.

bizalomban rejlő alapjának fiktív természetét az eddigi nemzetközi fegyveres konfliktusoknál még kirívóbb színekben leplezte le.

Nemzetközi szerződések jogi szankció nélkül, amint a történelem bizonyítja, valóban bármikor széttéphető papírrongyok.

A nemzetközi jog továbbfejlődése e téren ezért csakis a nemzetközi jogi szankciók meghonosítása irányában mehet végbe (l. a 79. és köv. l.-on.)

A nemzetközi szerződések megszűnésének általában ugyanazok az okai, amelyek a magánjogi szerződések megszűnésének. Így a nemzetközi szerződés megszűnik a kötelelem teljesítésével, a kikötött idő elteltével, a szerződés végrehajtásának lehetetlenné válásával, lemondással, közös megegyezéssel, valamely feloldó feltétel bekövetkezésével, felmondással, a határidő leteltével. A régi nemzetközi jogi felfogás a határozatlan időre kötött nemzetközi szerződéseket azon hallgatólagos záradékkal kötöttnek tekintette, hogy ha azok a tényleges állapotok, amelyek között a szerződés létrejött, lényegesen megváltoztak, a szerződés felmondható. Ezt fejezi ki a: *clausula rebus sic stantibus* elve.*

* Schmidt: Über die völkerrechtliche *clausula rebus sic stantibus* sowie einige verwandte Völkerrechtsnormen. 1907. Kaufmann: Das Wesen des Völkerrechts und die *clausula rebus sic stantibus*. 1911.

Ezen felfogás, mely nélkülöz minden jogászi alapot, a nemzetközi szerződéseket a szerződő államok önkényének szolgálja ki s ezzel a nemzetközi jogrend megszilárdulását teszi lehetővé.

Végül megszűnnek a nemzetközi szerződések a háborúval, amennyiben azok nem éppen háború esetére kötettek. Ellenben azok a szerződések, amelyek nem pusztán a háborút viselő felek, hanem más államok közötti jogviszonyokat is szabályozzák (pl. a világposta-egyezmény, szabadalmi szerződések) a háborúban is érvényben maradnak.

III. Nemzetközi kötelmek keletkezése nemzetközi deliktumból.

Kötelmek szerződéseken kívül nemzetközi deliktumokból is származhatnak. Nemzetközi deliktum alatt valamely állam azon szándékos magatartását értjük, amellyel egy más állam nemzetközi jogilag védett érdekeit jogellenesen megsérti.* Elkövetője tehát mindig csak szuverén állam lehet. Félszuverén államok nemzetközi jogellenes magatartásáért ezért a felettes állam felelős. A nemzetközi deliktum éppen abban külön-

* Triepel: *Völkerrecht und Landesrecht*. 1899. 324. l. Anzilotti: *Teoria generale della responsabilità dello Stato nel diritto internazionale*. 1902. Schoen: *Völkerrechtliche Haftung der Staaten aus unerlaubten Handlungen*. 1917.

bözik a nemzetközi jogok ellen elkövetett bűncselekményektől, hogy ez utóbbiaknak az államok polgárai az alanyai, akikre a tételes büntetőjog szabályai vonatkoznak. Minthogy a nemzetközi jog nem állapítja meg tüzetesen a nemzetközi jogsérelem tényálladékeit, minden nemzetközileg védett érdeknek a megsértését: nemzetközi deliktumnak kell tekintenünk. Ellenben nem nemzetközi deliktum valamely államnak barátságatlan magatartása (*acte peu amical*); ilyenből tehát nem származnak kötelmek.

Minden állam közvetlenül felel azon bűnös jogsértő cselekményekért, amelyeket a nemzetközi képviselési joggal felruházott szervei hatáskörükben elkövettek, közvetve felelős pedig az állam területén idegen állam, illetve idegen állam polgárai ellen elkövetett minden olyan bűnös jogellenes cselekedetért, amelynek megakadályozását nemzetközi jogellenesen elmulasztotta.

A nemzetközi jogsérelem jogi következményei általában a következők lehetnek:

a) A *status quo ante* lehető helyreállítása és pénzbeli kárpótlás.

b) Súlyosabb esetben: a kárpótlás mellett még külön elégtételadás (pl. tisztelgés a sértett lobogója előtt).

c) Ismétlődéssel fenyegető veszély esetén megfelelő biztosítékadás (pl. az államterület egy részének megszállása).

d) Ha a jogsértő állam ebbeli kötelezettségének nem tenne eleget, a sértett félnek jogában áll azt békés eszközzel kikényszeríteni, mint ultima ratio pedig a fegyveres erő alkalmazása áll rendelkezésére.

IV. A nemzetközi szerződések nemei.

A nemzetközi szerződéseket két nagy osztályba: a politikai és szociális szerződések osztályába csoportosíthatjuk.

Az előbbiek az államok közös politikai célkitűzéseit szolgálják, az utóbbiak pedig az államok gazdasági és kulturális viszonyait szabályozzák.

I. A nevezetesebb politikai szerződések közül a következőket említjük meg:

Szövetségi szerződések (alliance), amelyek vagy békés vagy háborús jellegűek lehetnek. Az előbbiek az illető államok közösen követendő politikai irányelveit tartalmazzák a többi államokkal való békés együttélésre (célkitűzésében kifelé ilyen pl. az 1815. évi Szent Szövetség). Az utóbbiak pedig két vagy több államnak kölcsönös megállapodását foglalják magukban közös védelemre vagy támadásra, avagy e kettőre együttesen. Eszerint ezek: *véd-szövetségek*, *dacszövetségek* vagy *véd- és dacszövetségek* lehetnek. (Ilyen szövetségi szerződés jött

létre Németország és Ausztria s Magyarország között 1879-ben arra az esetre, ha e hatalmak bármelyikét Oroszország megtámadná, amelyhez Olaszországnak 1887-ben történt csatlakozásával keletkezett a hármasszövetség. Vagy az Anglia és Franciaország közötti entente cordiale, amelyhez 1907-ben Oroszország csatlakozásával a hármas entente jött létre Németország izolálására.)

E szövetségi szerződések rendszerint a következő pontokat szokták tartalmazni: a casus foederis, vagyis azon eset megjelölését, amelynek bekövetkezésével a szerződéses köteletség teljesítendő; a célt, amelynek megvalósítására a szövetség hivatva van; a közös támogatás nemét, terjedelmét s azt az időt, amelyre szól.

Nevezetesebb politikai szerződések még: a védkézességi szerződések (l. fenn), békeszerződések; új államok vagy államkapcsolatok keletkezésére, felosztására, semlegesítésére, védnökség létesítésére, megszüntetésére, területátengedésre, határkiigazításra vonatkozó szerződések. A szövetségi szerződéseknek, mint általában az államok és népek sorsa felett igen gyakran döntő kihatású nemzetközi megállapodásoknak létesítése a régi nemzetközi jogközösségben, az államfők, illetve diplomaták hatáskörébe tartozott.

A titkos diplomáciának immár a történelem folyamán ismételten megnyilvánult átkos gyü-

mölcsseit különös színekben mutatta be a lezajlott világháború, úgy, hogy egyre hangosabbá lőn annak megszüntetése iránt a nemzetközi óhaj.

A Nemzetek Szövetségének alkotmánya utal is erre, amikor előírja, hogy ezentúl minden nemzetközi szerződést vagy megállapodást a Szövetség tagjainak haladéktalanul be kell iktatni a titkárságnál, az pedig tartozik, mihelyt lehetséges, közzétenni. A beiktatás előtt semmiféle ilyen nemzetközi szerződésnek vagy megállapításnak nincs kötelező ereje (18. cikk).

Ezen rendelkezés azonban a titkos diplomáciát nem teszi lehetetlenné. A beiktatás u. i. csak hatályossági, de nem érvényességi feltétel. A titkos diplomáciának továbbá a nyilvánosság az elenszere. Az a nyilvánosság, amely nemcsak a már kész nemzetközi szerződésekre vagy megállapodásokra, de ezek létrejövetelének egész folyamataira, összes előzményeire kiterjed. Ezt az előfeltételt az egyességokmány azonban nem valósítja meg.

Az összes szabad államokat magában foglaló igazi államközi organizáción belül nem lehet helye külön szövetségeknek. Az állami szuverénitás ezen korlátozása az államközi organizációból ipso facto adódik.

A népszövetségi egyességokmány az államok szerződéskötési jogát a következőképen korlátolja: a) a szövetség tagjai között az egyesség-

okmány elfogadásával megszűnik minden olyan kötelezettség és megegyezés, amely annak rendelkezésével össze nem egyeztethető; b) ezen rendelkezésekkel össze nem férő kötelezettségeket nem vállalnak; c) ha pedig valamely tagja a szövetségbe való lépése előtt vállalt volna ilyen kötelezettséget, kötelessége annak felbontása iránt a lépéseket haladéktalanul megtenni (20. cikk).

A Nemzetek Szövetsége ma még nem az összes államoknak az őszinte tartós béke védelmére, egyenlő jogok és kötelességek alapján létesített, organizációja. Így ezen intézkedései sem kimerítőek. A külön szövetségek létesítésének kategorikus eltiltását nem tartalmazzák, aminthogy azóta is jött létre az utódállamok kis-entente név alatt ismert, Csonka-Magyarország ellen irányuló, véd- és dacsövetsége.

B., Szociális szerződések.

1. A tengeren, nemzetközi folyamokon és csatornán való szabad hajózásra vonatkozó szerződések.

Hugo Grotius mondja ki először a XVII. század elején megjelent munkájában a mare liberum elvét, vagyis azt, hogy a nyílt tenger communis omniumot, azaz köztulajdont képezvén, minden állam részéről szabadon használható, ami azután

a nemzetközi jog élő jogelvévé is válik* (a bel-
földi tavak és tengerek használatára nézve l. a
122. lapot).

A nemzetközi szerződések azonban a tenger-
rek szabadságának az elvét több irányban módosítják. Nevezetesen: a nyílt tengerhez tartozó tenger-
részek semlegesíthetők. Így zárta el az 1856-iki
párisi egyezmény a Fekete-tengert a hadihajók
elől (utóbb 1871-ben ezen megállapodást a londoni
konferencia hatályon kívül helyezte). Továbbá: a
nyílt tengerrel összeköttetésben álló s az állam-
területéről uralható tengerszorosok is semlegesít-
hetők. Így mondotta ki az 1848-iki londoni szer-
ződés, hogy a Dardanellákon és a Bosporuson
török hadihajókon kívül más nem közlekedhetik.

A nyílt tenger szabadságának alapelvéből
folyó ama jogtétel alól, hogy a nyílt tengeren ál-
lami felségjogok nem gyakorolhatók, a következő
kivételeket kell megemlítenünk:

a) A parti államnak joga van idegen hajót
abban az esetben, ha a felségjoga alatt levő terü-
leten követ el jogsértést, nyílt tengeren addig ül-
dőzni, amíg egy más állam parti vizeibe érkezik.

b) Allamszerződési alapon a hadihajóknak

* Castel: Du principe de la liberté des mers et ses
applications dans le droit commun international. 1900.
Perels: Das intern. öffentliche Seerecht der Gegenwart.
1903. von Calker: Das Problem der Meeresfreiheit und
die deutsche Völkerrechtspolitik. 1917. Stier-Somlo: Die
Freiheit der Meere und das Völkerrecht. 1917.

jogában áll idegen lobogó alatt haladó hajókat feltartóztatni, a hajórakományokat felülvizsgálni, a hajó belsejét átvizsgálni s ha a gyanú megerősítést nyert, lefoglalni.

c) A hadihajóknak háborúban joguk van a semleges hajók átvizsgálására és lefoglalására.

d) Tengeri rablókát csak hadihajóknak van joga üldözni. Tengeri rablás alatt a nemzetközi jogban mindenféle bűncselekményt értünk, amelyet nyílt tengeren valamely magánhajó legénysége, személyek vagy dolgok ellen elkövet. A tengeri rablók elfogatásuk után az illető állam törvényei szerint büntetendők, az illetékes bíróság dönt a hajó és rakomány sorsa felől is, az elrablott dolgokat tulajdonosaik visszkapják.

Bár a *mare liberum* elvéből kifolyólag minden állam maga állapítja meg tengeri jogának közjogi és magánjogi elveit, mégis a nemzetközi forgalom közös érdekei következtében az idők folyamán egy csoport nemzetközi jogi elv alakult ki. Ilyenek a következők. A hajó hovátartozását s így jogállását a hajó lobogója állapítja meg. Minden állam saját törvényhozása határozza meg a hajó nemzetiségének és a lobogó használatának a feltételeit. Így nálunk magyar nemzetiségű az olyan hajó amely kétharmadrészben magyar állampolgárok birtokában van és amelynek parancsnoka, hosszújratú hajón annak hajóhadnagya is, magyar állampolgár (1879: XVI. t.-c.). A hajó lo-

bogóviselési jogosultságát a hajóokmányok igazolják. Ezeknek felülvizsgálása azon állam előírásai szerint történik, amelyhez a hajó tartozik.

A tengeri hajózási útrendtartást szintén minden állam maga szabályozhatja; de tekintettel, hogy a legtöbb állam az angol eljárást követi, így az nemzetközi érvényűvé emelkedett. Így: a) a nemzetközi jelzésekre nézve ma általában a Commercial code of signals for the use of all nations (1857), b) a hajóütközések elkerülésére a Regulations for preventing collisions at sea (1862, 1906-ban módosítva) érvényes. Ezenkívül a tengeri utak fentartására, tengeri világító jelek felállítására stb. az egyes államok különféle szerződéseket kötöttek.

Bár a tengerek szabadsága a XVIII. század elejétől a nemzetközi jog jogelvévé válik, mégis Anglia gyakorolja azok felett a tényleges hatalmat. A világháború alatt ezért kerül a volt központi hatalmak háborús célkitűzésének előterébe: a tengerek szabadságának kivívása.

A párisi békeszerződések a kérdést nem érintik. Már pedig, ha a Nemzetek Szövetsége komolyan a nemzetközi béke biztosítására létesített szervezet, úgy a tengerek feletti uralom gyakorlását ennek kellett volna átvennie.*

* L. helyesen a német népszövetségi hivatalos tervezet 43. s. köv. cikkelyeit.

A nemzetközi folyamok és csatornák. A nemzetközi folyamokra, vagyis olyan folyamokra, melyek több állam területén folynak keresztül s a tenger felől hajózhatók, a szabad hajózás elve érvényes. A nemzetközi szabad hajózás előtt először a Rajna (1814-ben) nyílt meg, amikor a párisi békeszerződés kimondotta, hogy a Rajnán való hajózás szabad azon ponttól, ahonnan hajózható egészen a tengerig, s amely így senki elől el nem zárható. Addig a szabad hajózásban legfeljebb a parti államok részesültek. Ezen egyezményt követőleg azután a hatalmak egymás után tették nemzetközivé a következő nagy európai folyamat: a Maast, Scheldet, Elbát, Wesert és a Dunát; Afrikában a Kongot és a Nigert; Amerikában a Rio de la Platát.

Ezen folyamok nemzetközi jellegét megállapító egyezmények általában a következő elvek kimondását tartalmazzák.

A parti államoknak területi felségjoga épségben marad, kötelesek azonban a folyam hajózhatóságáról gondoskodni s a hajózási rendtartást megállapítani. A hajózás az összes államok előtt megnyílik. Díjak csak ellenszolgáltatásért, illetőleg a közlekedés megkönnyítése érdekében tett kiadások fejében szedhetők. A parti államok bizottságai mellett többször nemzetközi bizottságokat is szerveztek a szabad hajózás ellenőrzésére. Ugyane cél szolgálta a folyammedrek jókarban tartására

hivatott intézetek, illetve ellenőrző bizottságok semlegesítése is.

A párisi békeszerződések a hajózás szabadsága cím alatt részben új intézkedéseket tartalmaznak. Így a Dunára vonatkozóan kimondják, hogy a Duna, Ulmtól kezdve, nemzetközinek nyilvánítottatik, minden hajózható részével, amely egy-nél több állam részére a tengerhez természetes kijáratként szolgál, továbbá azok az oldalsatornák és vízmedrek is, melyek akár a vízhálózat természetétől fogva hajózható szakaszainak megketőzésére vagy megjavítására, akár ugyanazon víziút természetétől fogva hajózható szakaszának összeköttetésére szolgálnak. De a parti államok megegyezésével a többi részek is nemzetközi igazgatás alá helyezhetők.

A nemzetközi szakon az összes hatalmak állampolgárai, javai és lobogói egyenlő elbánásban részesülnek. A parti hajózásra Magyarországon mégis azzal a korlátozással, hogy magyar hajók a személy- és áruforgalmat rendes járatokkal valamely szövetséges és társult hatalom kikötői között csak ennek különös felhatalmazása alapján bonyolíthatják le.*

A nemzetközi forgalom érdekeit szolgálná a szabad hajózás elvének a különböző tengerrésze-

* A Duna nemzetközi kérdésére vonatkozó nagy irodalomból l. különösen Lers: A Duna folyóra vonatkozó nemzetközi jogállapot. 1891. Sturcza: Rocueil de

ket összekötő csatornákra való kiterjesztése is; de eleddig ez elv csak a Suez-csatornára (1888) nyert elismerést. Ez egyezmény kimondja, hogy a csatornát békében és háborúban az összes államok szabadon használhatják, blokád alá nem helyezhetik, annak biztonságát nem veszélyeztetik, az építményekre, berendezésekre, munkálatokra figyelemmel lesznek, a hadihajók a csatornában és annak kikötőiben csak addig tartózkodhatnak, míg magukat élelemmel és egyéb szükségleti eszközökkel ellátják. Hadihajóknak az érvényben levő szabályzat értelmében rövid idő alatt a csatornát el kell hagyniok. Tartózkodásuk, apály esetét kivéve, Port-Saidban és Suezben 24 órán túl nem terjedhet. Az ellenfelek hadihajóinak a csatorna bemeneti kikötőiből való elindulása között 24 órai időköznek kell eltelnie. A hatalmak a csatornában hadihajókat nem tarthatnak, de az említett két kikötőbe minden hatalom, kivéve a hadviselő államokat, két hadihajót küldhet. Az egyezmény határozatainak a betartását a hatalmaknak Egyiptomban levő képviselői ellenőrzik.

A *Panama-csatorna*. Bár az amerikai Egyesült-Államok és Anglia között 1850-ben létrejött Clayton-Bulwer szerződés az Atlanti és Csendes-

documents relatifs á la liberté de navigation du Danube. 1904. Dermogny: La question de Danube. 1911. Bleyer: Die zwischenstaatl. Regelung des  ff. Donaurechts. 1916.

Oceán közt létesítendő csatornára nézve a szabad hajózás elvét kimondotta, ez elv a valóságban a Panama-csatorna létrejöttével nem vált életre. A korábbi megállapodás megváltoztatásával, az Egyesült-Államoknak a Columbiától különvált és függetlenített Panamával a Hay-Varilla szerződésben u. i. olyan megegyezésre jutottak, mely a csatornát az Egyesült-Államok területi felségjoga alá rendelte.*

2. Kereskedelmi szerződések.

Az állam szuverénitásából szükségképen folyik, hogy saját kereskedelmi politikáját maga alapíthatja meg. Ezért éppúgy üzhet szabad kereskedelmi, mint védvamos politikát. De tekintettel azon kereskedelmi érdekközösségre, mely az egyes államokat összefűzi, a nemzeti kereskedelmi politikának bizonyos korlátai vannak.

A nemzetközi kereskedelem szabályozására a kereskedelmi szerződések vannak hivatva. Bár ilyen szerződésekkel már a XVIII. század folyamán találkozunk, fejlődésük alapját mégis az 1860-ban létrejött angol-francia szerződés fektette le a legtöbb kedvezményi elv megvalósításával, melynél fogva minden, a szerződéshez csatlakozott állam ellenérték nélkül azonnal élvezhette a szerződőknek biztosított kedvezményeket.

* L. különösen Oppenheim: *The Panama Conflict*. 1913. Pensa: *La République et le canal de Panama*. 1906.

A kereskedelmi szerződések közelebbi tartalmát rendszerint azoknak a feltételeknek a megállapítása képezi, melyek mellett az árúknak a be- és kivitele meg van engedve. Azok az árúk, melyek a forgalomból ki vannak tiltva, tüzetesen meg vannak jelölve. Ilyen tilalmak szoktak előfordulni azon árúkra, melyek állami monopolium tárgyát képezik, továbbá olyanokra, melyek behozatala egészségügyi szempontból veszedelmes, illetve, melyeknek kivitele honvédelmi, vagy kulturális érdekeket sért. Gyakran a szerződő államok ezzel a záradékkal: „közbiztonsági és erkölcsi szempontból“ fenntartják a tilalmi jogot más árúk be- és kivitelére is. A behozott árúk után, amennyiben az illető államban nincs szabadkereskedelem, beviteli vámokat szedhet. Átviteli vámok csak ritkán fordulnak elő.

A kereskedelmi szerződéseknek leggyakrabban ez a két alakja szokott előfordulni: a) a legtöbb kedvezményes záradékkal kötött (la clause de la nation la plus favorisée) és b) a tarifás szerződések.

Az előbbieken a szerződők kötelezik magukat, hogy egymást ugyanolyan előnyökben részesítik, mint aminőben a legtöbb kedvezménnyel bíró államot részesítik. Az utóbbiak az alkalmazandó vámtételek tüzetes megjelölését tartalmazzák. Ujabbán egyes államok szerződésai olyan záradékot is felölelnek, melyben a szerződő felek

kötelezik magukat, hogy a szerződésből köztük esetleg keletkező nézeteltérések tisztázását válasszott bíróságra bizzák.

A kereskedelmi szerződések mellett újabb alakulat: a termelést szabályozó szerződés. Eddigél ilyen még csak egy létesült az 1902-iki brüsszeli cukortermelési szerződésben. A cukortermelésben jelentkező túltermelés meggátlására a szerződő államok kötelezték magukat, hogy a cukortermelőknek a cukorkivitel fokozása érdekében adott kiviteli jutalmakat megszüntetik s megállapították a cukorbevételre kivethető vámtétel legmagasabb nagyságát.

3. Érem-, mérték- és súlyegység nemzetközi szabályozása.

A nemzetközi forgalmat sokban zavarják az egyes államok különféle érem-, mérték- és súlyegységei. Ezek egységesítésének gondolata ezért a nemzetközi jogban ismételten felvetődött. Eddig azonban csak a méter- és a súlyrendszer egységesítésére és tökéletesbítésére 1875-ben létesült egy nemzetközi konvenció (Convention internationale du mètre; 21 állam között, melyhez utóbb még 10 állam csatlakozott). Az éremrendszer nemzetközi egységesítése helyett csak az egyes államok között jöttek létre megállapodások. Ilyenek az 1865-ben létesült latin éremunió (Franciaország, Belgium, Olaszország és Svájc között, mely-

hez 1868-ban még Görögország csatlakozott). Azután a skandináv érem-konvenció (Dánia, Svédország és Norvégia között 1875 óta).

4. A mezőgazdasági érdekek védelmét szolgáló szerződések.

E csoportból a következő egyezmények jutnak különös jelentőséghez.

A *phylloxera* elleni védekezés céljára 1878-ban létrejött, illetőleg az ennek helyébe lépett 1881. évi konvenció (Convention phylloxérique international; hat állam között, hozzájárult utóbb még hét állam) kötelességévé teszi az egyes államoknak, hogy a maguk részéről, benső törvényhozási intézkedéseikkel, mindazt megtegyék, mi a *phylloxera* *vastratix* behurcoltatásának, illetőleg elterjedésének meggátlására szükséges. Ide tartoznak a mezőgazdaságra hasznos madarak védelmére 1902-ben Párisban kötött nemzetközi egyezményen kívül még azon szerződések, amelyeket az érdekelt államok: a halászatnak nyílt tengeren és nemzetközi folyamokon való szabályozására, az afrikai hasznos állatok védelmére, ragályos állat-kórok terjedésének meggátlására kötöttek.

5. Vasúti, posta- és táviróügyi szerződések.

A vasútnak a nemzetközi forgalomban jutó óriási jelentősége következtében az olyan

szerződéseknek egész sora keletkezett, melyek a vasúti forgalom nemzetközi szabályozását célozzák. Ezeknek a szerződéseknek a tárgya a legkülönfélébb. Nevezetesebbek: a határ- és átmenő forgalomra, vasúti csatlakozásokra, posta- és áruszállításra, közös vasútépítésre, nemzetközi vonalak kiépítésére, más állam területén fekvő állami vagy magánvasutak átvételére stb. vonatkozó szerződések. Az 1886-iki berni nemzetközi konvenció megállapítja a vasutak nyomszélességét. A vasútszállítás egységes szabályozására nézve pedig 1890-ben nemzetközi egyezmény jött létre, mely részletesen szabályozza a szerződő államok között fuvarlevél alapján a szerződésileg megállapított vonalakon történő áru fuvarozást.*

A *postaforgalom* megkönnyítésére előbb egyes szomszédos államok között létesültek megállapodások. Ezek azonban az államok között egyre növekvő forgalom szükségleteit ki nem elégíthették. Így jött létre 1874-ben huszonegy állam részvételével Bernben az általános postaegetesület. Ennek helyébe az államok 1878-ban a párisi kongresszuson a Világpostaegetesület (Union postale universelle) alapították (ezt több ízben módosították, így legutóbb 1906-ban Rómában). A konvenció tüzetesen szabá-

* Eger: Das internationale Übereinkommen über den Eisenbahnfrachtverkehr. 1909. Loyau: La convention de Bern. 1911.

lyozza a levelek, levelezőlapok, nyomtatványok, üzleti papirok és árúminták forgalmát. Míg a postautalványok, pénzeslevelek, csomagok és postai megbízások forgalmát külön szerződések szabályozzák.

A táviróforgalmat szintén eleinte az egyes államok között létesült szerződések szabályozták. Míg végül annak nemzetközi szabályozására 1865-ben Párisban az általános táviró-egyesület (Union télégraphique universelle) jött létre. Bár ez régibb eredetű, mint a nemzetközi posta-egyesület, fejlettségére nézve amellet mégis elmarad, így még máig sem jött létre egységes tarifa az európai táviró-forgalomban.

A drótnélküli vagy szikra-távirást az 1906-iki berlini szerződés szabályozta, melynek helyébe az 1912. évi londoni egyezmény lépett. Az egyezmény ennek szabad használatát, legyen az bármilyen rendszerű, megengedi.

A tengeralatti kábelek nemzetközi védelmére 1884-ben a párisi egyezmény jött létre, mely kiterjed mindazon tengeralatti kábelekre, melyek a szerződő felek egyikének vagy több szerződő fél területén, gyarmatain vagy birtokain parthoz kötve vannak. Az egyezmény megtiltja a kábelek megsértését, elszakítását s annak az államnak a bíróságát mondja ki illetékesnek, melyhez a sértést elkövető vízi jármű tartozik.

A telefon-forgalmat az egyes államok külön szerződésai szabályozzák.

6. Magánjogi szerződések.

A nemzetközi forgalom érdekeivel éles ellentétben áll, ha az egyes államok magánjogai ugyanazon jogügyletre vonatkozóan különböző intézkedéseket tartalmaznak. Ilyenkor, ha olyan magánjogi jogügyletről van szó, melyet külföldön kötöttek és belföldön kell teljesíteni vagy fordítva, a jogszabályok összeütközése állhat elő. A magánjogi szabályok kollíziójának elhárítására az államok között több nemzetközi megállapodás jött létre, melyek közül a következőket említjük meg:

a) *Az ipari tulajdonjog védelméről* szóló 1883-ik párisi konvenció. Ennek értelmében a szerződő államok az ipari tulajdonjogra saját állampolgáraiknak megállapított jogokat biztosítják a szerződő idegen állam polgárai részére. Így nevezetesen: a találmányok, védjegyek, cégek oltalmatekintetében ugyanazon jogokat élvezik, mint az illető állam polgárai.

b) *Az irodalmi és művészeti művek védelmére* létrejött 1886-iki genfi konvenció szerint a szerződő államok egy uniót alkotnak. A genfi egyezményt az 1908. évi berlini pótegyezmény lényegesen továbbfejlesztette, melynek főbb intézkedései a következők.

Az unió minden tagja a szerződő államok alattvalóit ugyanazon védelemben részesíti, melyben saját állampolgárait. Ugyanez áll olyan munkák kiadóira, mely munkák valamelyik szerződő államban jelentek meg, de a munka szerzője a szerződő államok egyikének sem alattvalója.

Az egyezmény szerint irodalmi és művészeti művek alatt az irodalom, a tudomány vagy a művészet minden terméke értendő, tekintet nélkül megjelenési módjára. Magában foglalja ezért: a könyveket, zene- és színműveket, azokat a koreografiai műveket és némajátékokat, melyek színrehozásának módja írásban vagy másként meg van örökítve, a rajz, festés, építészet, szobrászat, metszés és nyomás alkotásait, szövegeképeket, tervek, vázlatokat, plasztikai műveket. A védelem kiterjed a fordításokra, gyűjteményekre, fényképezési-, illetve mozgófényképészeti művekre is. Iparművészeti tárgyak csak akkor részesednek védelemben, ha az illető állam törvényhozása megengedi.

A védelem legmagasabb időpontja szerző halálától számított ötvenedik év.

Az egyezményhez való csatlakozás meg van engedve. Így csatlakozott ahoz 1921-ben Magyarország is, míg azelőtt hosszú ideig külön szerződésekkel igyekezett a szerzői jog védelmét biztosítani. Az unióba való belépését az 1922 : XIII. t.-c. „Magyarország belépéséről az irodalmi és műv-

szeti művek védelmére alakult berni nemzetközi unióba“ tartalmazza.

c) *Az 1890-iki nemzetközi vasuti fuvarjegyzmény*, mely egy sereg kereskedelmi, jogi és polgári perjogi előírást tartalmaz.

d) *Az 1896. évi hágai konvenció a nemzetközi jogsegély kérdését szabályozza* egységesen. Foglalkozik a bírói megkeresések és végzések kézbesítésével, a bírói jogsegély iránti megkeresésekkel idegen államok bíróságaihoz, a perköltségek s e körbe tartozó más perjogi kérdésekkel.

e) *Az 1910. évi hágai konvenció a családjogra*, nevezetesen a házasságkötésekre, a házasság felbontására és a kiskorúak feletti gyámságra nézve tartalmaz nemzetközi rendelkezéseket.

f) *Az 1904. évi hágai konvenció a házassági vagyoni jog, a felnőttek feletti gyámság, örökösödési és csődjog kérdéseit szabályozza.*

g) *Az 1912. évi nemzetközi váltójogi egyezmény*, főleg német és angol-amerikai jog alapján.

h) *Az 1910. évi két tengeri magánjogi egyezmény*, úgymint hajók összeütközése és az apály esetén nyújtandó segély és mentés esetére.

7. Büntetőjogi és kiadatási szerződések.

Az államok közös érdekei szükségképen vonják maguk után bizonyos cselekményeknek közös pönalizálását. E téren még csak a kezdet elején

tartunk. Így megemlíthető ezen szerződések csoportjából: a kábelek, vadászat és halászat, a tengeri hajózás védelmét büntetőjogi szankció alá helyező, a csempészkereskedés, rabszolgakereskedés elleni szerződések stb.

A nemzetközi büntetőjogi szerződések közül ma a legnevezetesebbek a kiadatási szerződések.* Ezen szerződések a nemzetközi jogsegélyt vannak hivatva megvalósítani olyan büntetteseknek az egyes államok közti kiadatásával, kik a büntetés elől valamely idegen állam területére menekültek. Az állam szuverénitásából folyik, hogy saját területére menekült büntettesek ki vagy ki nem szolgáltatása felett szabadon rendelkezék. A kiadatás kötelessége az államra nézve csak magát megkötő szerződéses megállapodásból származik.

A kiadatás egységes nemzetközi szabályozása ezideig még nem sikerült. Így azt az egyes államok

* A kiadatási jogra vonatkozó bő irodalomból l.: Doleschall: Honosság a büntetőjogban. 1901. U. ö. Külföldi hatóságok előtt előterjesztett magánindítvány. 1901. Angyal: Tankönyv. 1920. 134. s köv. l. Finkey: Tankönyv. 1914. 114. s köv. l. Vámbéry: The territorial conflict of criminal law. 1909. Bar: Lehrbuch des intern. Privat- und Strafrechts. 1892. Liszt: Lehrbuch 1918. 23. §. Binding: Handbuch 370. s köv. l. Mendelsohn Bartholdy: Vergl. D. Allg. VI. 85. l. Meili: Lehrbuch des intern. Strafrechts u. Strafprozess. 1910. Lairé: L'extradition et les délits politiques. 1911. Schildmacher: Das Auslieferungsverfahren und die Auslieferungsverträge 1911.

között létesült megállapodások egymástól sokban eltérően szabályozzák. E szerződések mégis a következő főbb közös irányelveket mutatják:

a) Kiadatásnak rendszerint csak idegen állampolgárokkal szemben van helye, míg az államok saját állampolgáraikat, ha azok külföldön követtek is el bűncselekményeket, nem adják ki. E felfogás alól kivételt képez Anglia és az amerikai Egyesült-Államok álláspontja.

b) Kiadatásnak csak azon bűncselekmények elkövetése esetén van helye, melyeket a szerződés taxative felsorol. Általános szabályok nem állíthatók fel, de kiadatás rendszerint csak súlyosabb bűncselekmények esetén foglalhat helyet. Nincs helye kiadatásnak rendszeren: katonai deliktumok, vallás és erkölcs elleni, illetőleg politikai bűncselekmények esetén. A politikai bűncselekmény fogalmi megállapítása sok nehézséget okoz. A belga törvény mintájára: abszolút és relatív politikai bűncselekmények között szokásos különbséget tenni. Az előbbieknél az állam léte és biztonsága, az államfő személye és az állampolgárok politikai jogai ellen irányuló bűncselekményeket értjük, az utóbbiak pedig azok a közönséges bűncselekmények (pl. gyilkosság, testi sértés stb.), melyek valamely abszolút politikai bűncselekmény elkövetésének eszközéül szolgálnak. A menedékjognak ezen bűncselekményekre való kiterjesztésével szemben újabban azon korlátozás tör-

tént, hogy az államok az ú. n. „belga merénylet-záradék“ (az 1856-iki belga törvény) mintájára rendszerint a következő vagy ehhez hasonló kikötéssel látják el kiadatási szerződéseiket: „Idegen fejedelem vagy fejedelmi ház tagjai elleni merénylet nem tekintetik politikai bűncselekménynek vagy azzal kapcsolatos cselekménynek“. Egyébként azon kérdésnek eldöntése, hogy valamely bűncselekmény politikai bűncselekmény vagy sem, azon államnak a feladata, melytől a kiadást kéri.

c) A kiadást kérheti úgy azon állam, melynek a vádlott alattvalója (pl. az Oroszország és Magyarország közti 1874. évi szerződés értelmében), mint az, melynek területén a tettes a bűncselekményt elkövette.

d) Ha valaki több állam területén követett el bűncselekményt s kiadatását valamennyi vagy több állam kéri, a tettest annak az államnak kell kiadni, melynek területén a legsúlyosabb bűncselekményt követte el. Egyébként annak az államnak adandó ki, akinek megkeresése előbb érkezett be.

e) Kiadatásnak csak akkor van helye, ha a cselekmény mindkét állam törvénye szerint büntetendő. Nincs helye, ha a büntetendő cselekmény azon állam törvénye szerint, melytől a kiadást kéri, már elévült, illetőleg, ha már afelett jogerős ítélet hozott.

f) A kiadott büntettes csak azon bűncselekmény miatt ítélhető el, melyért kiadását az illető állam kérte. Kivételt képez e szabály alól az az eset, mikor a kiadó állam beleegyezik a bűnvádi eljárás megindításába más bűncselekmények miatt is; továbbá ugyancsak kiterjeszhető az eljárás más bűncselekményekre, ha a kiadott egyén részére bizonyos határidő engedélyezett az ország területéről való távozásra s az alatt nem távozott el, illetőleg oda ismét visszatért.

A kiadatás iránti megkeresés rendszerint diplomáciai úton szokott megtörténni. A kiadatásnak előfeltételei: a kiadandó személy azonosságának igazolása, annak feltüntetése, hogy az elkövetett bűncselekmény azok közé tartozik, melyek miatt kiszolgáltatásnak van helye, hogy a büntető eljárás folyamatba van téve. Ezen előfeltételek fennforgását Angliában és az Egyesült-Államokban a bíróságok, a kontinensen a legfelsőbb közigazgatási hatóságok a bíróságok közreműködésével vizsgálják felül.

8. Közegészségügyi szerződések.

Az egészségügy nemzetközi védelmére létrejött szerződéseket két csoportba oszthatjuk. Az első csoportba egyes szomszédos államok azon megállapodásai tartoznak, melyek főleg a határszéli községekben lakó orvosok, sebészek, állatorvosok, szülésznők kölcsönös igénybevételére, kór-

házak használatára, elmebetegek szállítására, ragályos betegségek behurcolásának megakadályozására stb. vonatkoznak. A másik csoport az államoknak kolera, pestis és sárgaláz leküzdésére vonatkozó általános érvényű nemzetközi megállapodásait foglalja magában.

A kolera elterjedésének meggátlására az első nemzetközi egészségügyi konferencia (1851) hatása alatt már 1853-ban egyezmény jön létre, de azt az államok nem ratifikálván, minden eredmény nélkül maradt. Fontosabb ennél az Ausztria és Magyarország kezdeményezésére összejött konferencia eredménye: az 1892-iki velencei egyezmény, mely a kolera főleg Egyiptomból való behurcolásának meggátlását célozza. Azután az 1894. évi párisi egyezmény, mely a Perzsa-öbölben követendő egészségügyi felügyeletnek és a mekkai zarándokok ellenőrzésének szabályozásával és a kolerának keletkezési helyén való elfojtásával foglalkozik.

A pestis behurcolása és továbbterjedésének meggátlására az 1897. évi velencei egyezmény jött létre.

A fent említett egyezmények által elért eredményeket összefoglalja és továbbfejleszti az 1903-iki párisi konvenció, mely a kolera és pestis mellett a sárgaláz elleni védelmi intézkedésekre is kiterjeszkedik. Az újabb tudományos

tapasztalatok értékesítésével ezt kiegészíti az 1912. évi párisi egyezmény.

Az emberi élet védelmére tengeri utazás esetére egyezmény létesült, ezt azonban a hatalmak a háború következtében nem ratifikálták.

9. Vallási, erkölcsi, humanitárius és tudományos érdekek védelmét szolgáló szerződések.

I. Bár a vallásgyakorlat szabadsága a keresztény államokban a vesztfáli béke óta egyre fokozódó mérvben nyert elismerést, mégis azt ismétellen kellett szerződésileg biztosítani. Ezen szerződések közül legnevezetesebbek: az 1878. évi berlini szerződés és az 1885-iki Kongo-akta.

Az előbbi a balkánállamokat, Bulgáriát, Romániát, Szerbiát, Montenegrót és Törökországot kötelezte, hogy úgy a törvényhozás, mint a közigazgatás terén a teljes vallásszabadság elvét valósítsák meg. Így kimondotta, hogy vallása miatt senki nem zárható polgári vagy politikai jogainak élvezetéből, közhivatalok, tisztségek viseléséből, el nem tiltható különféle ipar- vagy üzletágak viselésétől. Minden vallás szabadon gyakorolható, sem a különböző felekezetek egyházi szervezkedését akadályozni, sem a híveknek lelki főnökeikhez való viszonyát zavarni nem szabad.

A *Kongo-akta* szerint pedig: „A lelkiismeret szabadsága és a vallásos türelem úgy a benszülöt-

teknek, mint a nemzetbelieknek és az idegeneknek kifejezetten biztosítatik. Bármely hitvallásnak szabad és nyilvános gyakorlása, a jog istentisztelet célját szolgáló épületek emelésére és missziók szervezésére, tartozzanak bármilyen hitvalláshoz, semmiféle korlátozásnak vagy akadályozásnak alá nem vethető“.

Kína a különböző államokkal kötött szerződéseiben kötelezte magát, hogy keresztény alattvalóit a többi hitfelekezet tagjaival egyenlően fogja védelemben részesíteni, a keresztény missziókat nem zavarja, s ezek előtt a birodalom még meg nem nyitott részeit is megnyitja. Ezek a szerződések arra az esetre, ha Kína vállalt kötelezettségek eleget nem tenne, a szerződő keresztény államok részére beavatkozási jogot biztosítanak (ezt a jogot érvényesítették a nagyhatalmak 1900-ban kollektív-beavatkozással).

II. Az erkölcsi és humánus érdekek védelmét célzó szerződések közül a legjelentősebbek a következők:

a) *A leánykereskedelemmel** előbb az egyes államok külön szerződesei (így legelőbb 1889-ben Németország és Hollandia között létesült ilyen

* Appleton: La traite des blanches. 1903. Butz: Die Bekämpfung des Mädchenhandels im internationalen Recht. 1908. Schidlof: Das Mädchenhandel. 1904. Baer: Das internationale Mädchenhandel. 1912. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület 1899. évi budapesti tárgyalásai. (Bulletin VIII. k.)

szerződés) igyekeztek a küzdelmet felvenni, anélkül azonban, hogy annak kellő gátat tudtak volna vetni. Ez annyira fontos kérdés végül az 1904. évi párisi szerződésben általános nemzetközi szabályozást nyert, melyhez 1905-ben Magyarország is hozzájárult a szerződés intencióinak megfelelően a leánykereskedelmet törvényhozásilag szigorú büntetési szankció alá helyezi (1908. évi XXXVI. t. c. 45. §. 3. bek.). Az 1910. évi második párisi egyezmény az első kiegészítőleg kötelezi a szerződő államokat, hogy a leánykereskedelmet kriminalizálják s a kivándorlási deliktumok közé felvegyék.

b) *A szegényügy rendezésére az egyes államok ismételten kötöttek külön szerződéseket, nevezetesen a segélyre szoruló alattvalóik, betegek, tengerészek, gyermekek, védelmére.*

c) *Az erkölcstelen közlemények terjesztésének meggátolására 1910-ben Párisban nemzetközi szerződés jött létre.*

d) *Az 1890. évi brüsszeli egyezmény Afrika területének egy meghatározott zónáján belül eltiltja szeszes italok bevitelét, illetőleg gyártását, hogy a benschülötteket a testi és erkölcsi elfajulástól megvédje. Továbbá eltiltja bizonyos lőfegyvereknek és muníciónak a bevitelét.*

e) *Az 1885-iki Kongo-akta a középafrikai benschülöttek oltalmazását, szellemi és erkölcsi fej-*

lesztését a védnökséget gyakorló hatalmak kötelességévé teszi.

f) *Tudományos érdekek védelmére* szolgáló általános jelentőségű nemzetközi megállapodások közé tartozik az 1885. évi *Kongo-akta* azon intézkedésével, melynek értelmében: „Tudósok, kutatók, valamint kíséretük vagyona és gyűjteményei különös védelemben részesülnek“. Ugyancsak nemzetközi tudományos célt szolgál az 1864-ben Berlinben alapított *Nemzetközi földmérés-társulat* (Association géodésique internationale). Továbbá idetartozik az irodalmi és művészi tulajdonjog védelmére hozott 1886-iki *berni nemzetközi egyezmény*. Az államok külön megállapodásai közül nevezetesebbek: a Németország és Görögország között 1874-ben kötött szerződés az olympiai ásatások kivételére vonatkozólag és Németország és Kína között 1861-ben történt megállapodás, mely megengedi német alattvalóknak a kínai nyelv és tájszólás el-sajátítását, kínaiaknak más nyelvre tanítását, továbbá német könyvek terjesztését s kínai könyvek megszerzését.

g) *A rabszolgakereskedés elleni nemzetközi küzdelem*.* Az európai hatalmak gyarmatosító

* Scherling: Die Bekämpfungen von Sklavenraub und Sklavenhandel seit dem Anfange dieses Jahrhunderts. 1897. Kaysel: Die Gesetzgebung der Kulturstaaten zur Unterdrückung des afrikanischen Sklavenhan-

politikája következtében egyre jobban elfajuló négerkereskedelem meggátlására Angliából megindult mozgalom látható alakban, eltekintve azonos szerződésektől, melyeket Anglia 1810 óta különböző államokkal kötött, az 1815. évi bécsi kongresszus azon kijelentésében nyilvánul meg, mely szerint a négerekkel űzött kereskedés (*traite des noirs*) nemzetközi jogellenes. Ezen elvi alapra helyezkedve jött létre a nevezetes 1841-iki ötös szerződés (*Quintupelvertrag*) Anglia, Ausztria, Franciaország, Porosz- és Oroszország között, melyhez 1879-ben Németország is hozzájárult. E szerződés megjelöli az Atlanti és Indiai óceán azon zónáját, melyen belül a szerződő hatalmak jogosultak a gyanús hajók átvizsgálására.

Az egyre fokozódó afrikai gyarmatosítás a terjeszkedő európai államokra a rabszolgakereskedés elleni küzdelem terén újabb feladatokat rótt. Így nevezetesen az Afrika belsejében arab kereskedők űzte rabszolgakereskedés elfojtását és azon rabszolgakereskedés elnyomását, mely Afrika keleti partjairól és Madagaszkárból Ázsiába vette útját. Erre vonatkozólag mondják ki a hatalmak a Kongo-aktában, hogy a szerződő hatalmak szuverénitása alatt álló Kongo-medencéhez tartozó területek semmiféle rabszolgakereskedés piacául vagy átviteli útjául nem használhatók s a ren-

dels. 1905. Sarrien: *La traite des négres et le droit de visite au cours du XIX. siècle.* 1910.

delkezésükre álló eszközökkel annak meggátlására és megbüntetésére kötelezték magukat.

A rabszolgakereskedelem elleni küzdelem tüzetes szabályozását és betetőzését az 1889-iki brüsszeli konferencia eredményeként létrejött 1890. évi nemzetközi szerződés nyújtotta. A szerződés a rabszolgakereskedelem elleni küzdelmet hét fejezetben szabályozta. Az első fejezet: a rabszolgakereskedésnek saját fészkeiben való elfojtásával (a rabszolgavásárok, vadászatok megszüntetése, utak elzárása stb.); a második: a szárazföldi rabszolgakereskedéssel (karavánutak, tengeri kikötők ellenőrzése); a harmadik: a tengeri rabszolgakereskedéssel (gyanús zóna megállapítása, hajók feltartóztatása stb.); a negyedik: a házi rabszolgakereskedéssel (azon államok, ahol ezen intézmény még fennáll, kötelezik magukat, hogy a rabszolgák be-, át- vagy kivitelét meggátolják) foglalkozik. Az ötödik fejezet: egy nemzetközi hivatal felállításáról gondoskodik Zanzibarban s egy külön hivatal felállításáról Brüsszelben; a hatodik: az alkohol-kereskedelem eltiltását; a hetedik pedig a záróintézkedéseket tartalmazza.

Még ma is sokban a rabszolgakereskedelemre emlékeztetnek az ú. n. Labor trade alatt ismert munkaszerződések, vagyis a kínai kulik és a polynéziai szerződéses munkások (kanakok) munkarejével űzött kereskedés. E leplezett rabszolgakereskedelem nemzetközi eltiltása még mindig ké-

sik. Ennek hiányában egyes államok tiltó intézkedései igyekeznek azt visszaszorítani.

h) *A nemzetközi munkáskérdés.* Bár a háború előtti fél évszázadban már mindinkább nyilvánvalóvá lesz, hogy a munkáskérdés nemzetközi szabályozása a tartós béke elengedhetetlen előfeltétele, mégis ezen nemzetközi probléma megoldása iránt az államok részéről a legutóbbi időkig alig történt valami.

Így e téren először az 1906. évi berni egyezmény jut különös jelentőséghez, mely egyfelől a fehérkénnek gyufagyártásnál való alkalmazását, másfelől nőknek éjjeli ipari munkára alkalmazását tiltja el.

Az államoknak a munkáskérdés rendezésére vonatkozó külön szerződéseire döntő kihatással volt a Francia és Olaszország között 1904-ben létesült szerződés, melyben a szerződők kötelezték magukat, hogy a munkásvédelemre és biztosításra vonatkozóan a másik állam polgárait saját állampolgáraival egyenlő elbánásban fogják részesíteni. A háború előtti évtizedben különösen a munkásbiztosítás terén jönnek létre nemzetközi megállapodások (így először az 1905. évi német-luxemburg, majd az 1909. évi francia-angol és ugyanez évi angol-magyar egyezmény).*

* Métin: Les traités ouvriers. 1908. Lasz: Die Staatsverträge über Arbeitversicherung. 1908. Dochow: Vereinheitlichung des Arbeiterschutzes durch Staats

A munkáskérdésnek első külön szervezeti nemzetközi szabályozását a párisi békeszerződések nyújtják. A szervezet lényege a következő.

A Nemzetek Szövetségének tagjai ennek a szervezetnek is eredeti tagjai s a jövőben a népszövetségi tagsággal együtt jár ezen tagság is. Ez azonban nem teszi lehetetlenné, hogy olyan állam, mely nem tagja a népszövetségnek, ezen szervezet tagja lehessen (így ma már Németország is a munkaügyi szervezet tagja).

A szervezet két főszerve: a tagok képviselőinek Egyetemes Értekezlete és az igazgatótanács ellenőrzése alatt álló Nemzetközi Munkahivatal.

Az Egyetemes Értekezlet mindegyik tag négy-négy képviselőjéből alakul, akik közül kettő kormánykiküldött, a másik kettő közül az egyik az illető tag munkaadóinak, a másik pedig munkásainak képviselője. Összeül időről-időre, de évenként legalább egyszer a népszövetség székhelyén vagy más jelenlevő kiküldöttek kétharmadrészének szavazatával kijelölt helyen. Mindegyik kiküldött önállóan gyakorolja a szavazati jogát.

A Munkahivatal, melynek székhelye Genf, egy 24 tagú Igazgatótanács vezetés alatt áll. Az

verträge. 1907. Sinzot: Les traités internat. pour la protection des travailleurs. 1911. Mannheim: Le droit internat. ouvrier. 1913. Heller: A nemzetközi munkásvételelem. 1921. Pap: A magyar békeszerződés. 1921. 268—271. l.

Igazgatótanács: 12 kormányképviselőből, a munkaadókat, illetve munkásokat az Értekezleten képviselő kiküldöttek részéről választott 6—6 személyből alakul meg. A Munkahivatal hatáskörébe tartozik: mindazoknak a felvilágosításoknak összegyűjtése és megadása, amelyek a munkásviszonyok és munkarendszer nemzetközi szabályozására és főképen azoknak a kérdéseknek tanulmányozására vonatkoznak, amelyeket nemzetközi egyezmények kötése céljából az Értekezlet elé kívánnak terjeszteni, úgyszintén az Értekezlet részéről elrendelt mindennemű különleges vizsgálatok lefolytatása. Továbbá megilleti mindaz a hatalom és jogosultság, melyet az Értekezlet reáruház.

A Munkaügyi Hivatal a Nemzetek Szövetségével szemben, tekintettel egyfelől a hatáskörök elkülönítésére, mikor az Értekezlet körébe a jogalkotás, az Igazgatótanácsba az előkészítés és vitás ügyekben a vizsgálat van utalva, másfelől arra, hogy a munkaadó és munkásérdekképviselőnek is helyet biztosít, demokratikus szervezetnek mondható.

Az egyezmény a nemzetközi munkaügy főbb programmpontjait a következőkben állapítja meg: 1. a munka nem tekinthető csupán árunak vagy kereskedelmi cikknek; 2. a szabadszervezkedés joga minden törvényes célra úgy a munkások, mint munkaadók részéről; 3. a munkások tisztességes életmódot biztosító munkabérral való díja-

zása; 4. a 8 órás munkanap vagy 48 órás munkahét elfogadása, mint elsőrendű zsinórmérték; 5. hetenként 24 órás munkaszünet, mely lehetőleg a vasárnapot magában foglalja; 6. a gyermekmunka megszüntetése és mindkét nembeli fiatalkorúak munkájának oly korlátozása, amely nevelésük folytatását és kellő testi fejlődésüket lehetővé teszi; 7. az az elv, hogy férfiak és nők egyenlő értékű munkáért egyenlő munkabért kapjanak; 8. a munkaviszonyokra vonatkozólag alkotott jogszabályok minden országban méltányos gazdasági elbánásban részesítsenek az ország területén jogosan tartózkodó minden munkást; 9. abból a célból, hogy a munkásvédelmi törvények és szabályok alkalmazása biztosíttassék, minden államban felügyelet rendszeresítéséről kell gondoskodni, amelyben nők is résztvesznek.

Amint látható, ez sem kimerítő program. Bizonyítja ezt az azóta tartott egyetemes értekezleteken létesült egyezményekben, illetve ajánlásokban foglalt új programpontok felvétele, illetve a már megállapítottak továbbfejlesztése. A munkaügyi egyezmény ezt el is ismeri, de alkalmazásnak tekinti „a Nemzetek Szövetsége politikájának irányítására“. S valóban, az érintett intézkedésekben nagy haladást látunk a munkáskérésnek, mint a tartós béke egyik legfőbb garanciájának nemzetközi rendezése felé.

III. RÉSZ.

Az államok egymásközi viszonyai nemzetközi viszályok esetén.

Minél szervezetlenebb az államok közössége s jogilag minél kevésbé szabályozott az államok életműködésének szabad kifejtése más államokkal szemben, annál gyakrabban támadnak köztük nemzetközi viszályok tényleges vagy vélt jogaik, függetlenségük vagy becsületük, szerződéseik vagy idegen polgárok jogainak valódi vagy képzelt megsértéséből.*

Az államközi organizáció sem küszöbölheti ki teljesen nemzetközi viszályok keletkezését. De a nemzetközi anarchia az a termékeny talaj, amelyen azok felburjánzanak.

Az igazi államközi organizációval adódó nemzetközi jogrend szükségképpen vonja maga után az állami önsegély visszaszorulását, a háború ille-

* Nippold: Die Fortbildung des Verfahrens in völkerrechtlichen Streitigkeiten. 1907. Meurer: Die Haager Friedenskonferenz. 1905. I. k. Az American Society for judicial settlement of internat. disputes — És a Zentralorganisation für einen dauernden Frieden — munkálatai.

gizálását.* Az államközi szervezettség s jogrend mai fokán ettől még távol vagyunk (l. a 79. s köv. l-on). Ugy, hogy a nemzetközi jog az államok között keletkező viszályok elintézésének két módját ismeri: a békés és háborús elintézt.

A békés elintézt eszközei közé: a jószolgálatok, a közvetítés, a nemzetközi vizsgálóbizottságok, a nemzetközi választott bíróságok és az Állandó Nemzetközi Bíróság tartoznak.

Enyhébb természetű nemzetközi viszályok esetén azoknak békés elintéztére a közvetlen diplomáciai tárgyalások kínálkoznak, amelyek törtenhetnek szóbelileg vagy írásbeli jegyzékek váltásával. Ezen tárgyalások eredményét az érdekelt államok nyilvános jegyzék alakjában közzé is tehetik s ezzel állásfoglalásukat mintegy a közvélemény ítélőszéke elé bocsátják. Olyan viszályok, amelyek több állam érdekszféráját érintik, igen gyakran nemzetközi kongresszusokon és konferenciákon nyertek megbeszélést és elintézt.

* L. helyesen Magyary: Die internationale Schiedsgerichtsbarkeit im Völkerbunde. 1922. 22. s köv. l.; helytelenül Kelsen, mikor a háborút, mint az állami végrehajtás funkcióját tekinti. Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts. 1920. 264. l.

ELSŐ FEJEZET.

A nemzetközi viszályok elintézésének békés eszközei.

A nemzetközi viszályok tulajdonképpeni, nemzetközi jogilag szabályozott, intézményesített módjai közé: a közvetítés, a nemzetközi vizsgálóbizottságok, a nemzetközi választott bíróságok és az Állandó Nemzetközi Bíróság tartoznak.

1. A közvetítés.

A régi nemzetközi jog uralma alatt a nemzetközi viszályok egyik elég gyakran alkalmazást nyert békés elintézési módja: a közvetítés (mediation) volt. Így az 1856 április 15-iki párisi akta nemzetközi nézeteltéréseknek közvetítés útján történő elintézésére irányuló óhajt már le is szögezi, amikor kimondja, hogy: „a teljeshatalmú megbizottak saját kormányaik nevében nem haboznak azon kívánságukat kifejezésre juttatni, miszerint abban az esetben, ha az államok között komoly nézeteltérés támadna, mielőtt fegyverhez nyúlnának — amennyiben a körülmények megengedik — egy barátságos hatalom jószolgálatait

vegyék igénybe“. Így az államok több ízben külön szerződéseikben kötelezték magukat a közvetítés igénybevételére. Az 1856-iki párisi szerződésben a szerződést kötő államok pl. kimondották: „ha a magas Porta és a szövetségkötő államok egyike vagy több tagja között olyan nézeteltérések támadnak, amelyek a köztük fennálló viszony megzavarását fenyegetik, úgy a Porta és ezen hatalmak mindenike felhatalmazza a többi szerződő hatalmat, hogy a kényszerrendszabályok alkalmazása előtt azt közvetítéssel megelőzzék“. Vagy pl. collectív szerződésben vállaltak erre kötelezettséget a hatalmak a Kongo-aktában.

A közvetítés nemzetközi jogi szabályozásával az 1899. évi hágai konferencia foglalkozott.

A nemzetközi jogban szokásos volt régebben a jószolgálat (bons offices) és közvetítés (mediation) között különbséget tenni. A kettő között azonban lényegbeli különbség nincs, csupán fokbeli. A jó szolgálat a közvetítés kezdőfoka.* „A közvetítő maga tesz javaslatokat, ellenben a jószolgálatot tevő a feleket csak összehozza“ — mondja Magyary.** Ebben az értelemben használja e két kifejezést a hágai egyezmény is. Amint az egyezmény kimondja: „A szerződő hatalmak megegyeznek abban, hogy komoly nézeteltérés

* Leser: Die Vermittlung und Intervention. 1917.
l. még Mélik: La médiation et les bons offices. 1900.

** Magyary: A nemzetközi bírászkodás. 1918. 212. l.

vagy viszály esetén, mielőtt fegyvert fognának, egy vagy több barátságos hatalom jó szolgálatait vagy közvetítését kéri ki, amennyiben ezt a körülmények megengedik.“ (2. cikkely.)

A viszályban részt nem vevő államok bármikor, tehát az ellenségeskedés alatt is felajánlhatják jószolgálataikat vagy közvetítésüket, amit egyik fél sem tekinthet barátságtalan cselekedetnek.

A közvetítő feladata abban áll, hogy az ellentétes követeléseket kiegyenlítse és az ezekből eredő nézeteltéréseket megszüntesse.

A közvetítés véget ér, ha a megegyezés alapjául ajánlotta eszközöket a viszályban álló felek nem fogadják el.

A közvetítés elfogadása azonban a mozgósítást és más, a háborút előkészítő rendszabályokat nem szakítja félbe és nem akadályozza meg. Az egyezmény kiemeli, hogy a jószolgálatok és a közvetítés „kizárólag jótanács-jellegűek és soha sincs kötelező erejük“.

Emellett a hágai egyezmény még az u. n. „különleges közvetítés“ (médiation spéciale) intézményét is meghonosítja, amely abban áll, hogy komoly, a békét veszélyeztető, viszály esetén a felek mindegyike felkér egy államot, hogy a másik fél kijelölte harmadik állammal közvetlen érintkezésbe lépve, a békés viszony megszakadását meggátolja. A megbízás tartama alatt, amely,

ha más irányú intézkedés nem történik, harminc nap lehet, a viszályban álló hatalmak minden közvetlen tárgyalást a viszályról megszüntetnek. Ha a közvetítés sikertelenül végződnék, ezen hatalmaknak továbbra is feladata marad, hogy a béke helyreállítására minden alkalmat felhasználjanak.

A régi nemzetközi jog kötelező erőt nélkülöző közvetítése a reá váró nagy feladatoknak nem felelt meg.* A hágai konferencia szabályozásában sem maradt más, mint *pium desiderium*. A közvetítésnek a körülményektől függő kötelező igénybevétele az intézményt értékétől teljesen megfosztja. Amint a nemzetközi jogi gyakorlat mutatta, a közvetítésnek sem felajánlása, sem pedig igénybevétele nem volt kötelező. Az 1856-iki párisi nyilatkozatnak hatálytalanságát bizonyítja az 1856—1871. évek véres korszaka. De a hágai egyezmény óta sem nyert életképességet. Teljes csődjét láttuk a világháborúban (l. a világháború kitörésekor az angol; a háború folyamán a pápai közvetítés sikertelenségét).

A közvetítés lényeges továbbfejlesztésével találkozunk a népszövetségi egységokmányban. Amint már láttuk, a szövetség tagjai a felmerülő szakadásra vezethető vitás ügyeket, vagy választott bíróság vagy a Tanács vizsgálata alá tartoznak bocsátani.

* Fourchault: *Da la médiation*. 1900. Auer: *A népek szövetsége*. 1918. 91. s. köv. l.

Az új nemzetközi jogban a közvetítés kötelező erejű.

Amennyire helyes az intézmény ezen továbbfejlesztése, annyira kifogásolható ezen funkciónak a Tanács, illetve Közgyűlés hatáskörébe való utalása, ezen perenkívüli eljárásnak a szövetség kormányzati és közigazgatási szerveire való bízása. Helyesen ezen feladatkör az előbbiektől teljesen külön szervre: nemzetközi egyeztető bizottságra (Conseil de Conciliation) volna bízandó.

Nemzetközi vizsgáló bizottságok.

Az államok közötti viszályok békés elintézésének szintén egyik igen régóta alkalmazásban levő eszköze a vizsgáló bizottságok (comissions internationales denquete) intézménye.*

Ugy hogy az első hágai konferencia annak csak szilárdabb jogi szerkezetet adott, amikor azt szabályozta. Az intézményt a hágai második konferencia továbbfejleszti.

A vizsgáló bizottságok célja az egyezmény szerint: diplomáciai úton el nem intézhető olyan nemzetközi viszályok esetén, amelyek sem a be-

* Magyary: A nemzetközi bíraskodás. 1918. 214. s köv. I. Boghitchévitch: Die Enquête-Kommissionen des Völkerrechts. 1905. Herr: Die Untersuchungskommissionen. 1911. Bokanowski: Les commissions internat. d'enquête. 1908.

csületet, sem pedig lényeges érdekeket nem érintenek, és a tények különböző értékeléséből származnak, amennyiben a körülmények megengedik, pártatlan és lelkiismeretes vizsgálat alapján a ténykérdések felderítésével, ezen viszályok elintézését megkönnyíteni (9. cikkely). A vizsgáló bizottságoknak tehát működési köre a felek között felmerülő vitás tényállás kiderítésére korlátozódik. Külön egyezményvel azonban ez a jogkör kiterjeszthető jogkérdésekre is. Így az orosz-japán háború idejében felmerült hulli-eset alkalmával, amikor az orosz flotta Hull mellett angol halászbárkákban, japán hadihajóknak nézve azokat, érzékeny kárt okozott, a nemzetközi vizsgáló bizottság a felelősség kérdésében is véleményt nyilvánított, kimondván, hogy az orosz flotta-parancsnok tüzelést elrendelő parancsa „nem volt igazolt“, miért is Oroszország Anglia részére 65.000 font sterling fizetésére köteleztetett.

A vizsgálat eredményét a bizottság jelentés alakjában előterjeszteni tartozik, amelynek azonban a felekre nincs kötelező ereje. Az eljárás részletesen szabályozott perrendszerű.

A vizsgáló bizottság intézménye, a hágai konferencia szabályozása dacára is, lényeges fogyatkozásban szenved. A nemzetközi vizsgáló bizottság igaz hivatásának csak akkor felelhet meg, ha annak kötelező jellege van. Ezt az álláspontot képviselte már az első hágai konferencián Mar-

tens orosz professzor, mint az intézmény egyik leglelkesebb támogatója; de különösen a kisebb (balkán) államok ellentállása következtében, amelyek a kötelező jellegű vizsgáló bizottságtól állami függetlenségüket féltették, csak facultativ elismerést nyert, amikor az első konferencia a vizsgáló bizottságok igénybevételét: hasznosnak („utile“), a második konferencia kívánatosnak („désirable“) mondotta ki. Még jobban gyengíti az intézmény erejét a kettős korlátozás. Az egyik szerint az államok csak akkor folyamodnak a vizsgáló bizottsághoz, „amennyiben a körülmények megengedik“, a másik szerint, ha a felmerült viszályok az illető államoknak „sem becsületét, sem lényeges érdekeit nem érintik“.

Nem csoda tehát, ha az intézmény igazi lényegének ilyen kiforgatása után az európai nemzetközi joggyakorlatban egyáltalában nem vált be.

Az intézmény lényeges továbbfejlesztésével találkozunk azokban a nagyfontosságú egyezményekben, amelyek Bryan nevéhez fűződnek. A nagynevű amerikai államférfiú már 1906-ban felhívja a világ figyelmét az Interparlamentáris Unió londoni konferenciáján a tökéletesebb vizsgáló bizottságok eszméjére. Államtitkársága alatt pedig az eszmét realizálja, amikor az összes idegen államok akkreditált diplomáciai képviselőinél javaslatot tesz annak megvalósítása iránt. Kitartó munkájának eredménye, hogy 1916. év végéig 30

állam kötött az Egyesült Államokkal ilyen egyezményt.

A Bryan-féle egyezményeknek, amelyek között részletekben több eltéréssel találkozunk, lényege általában a következő.

A felek kötelezik magukat, hogy minden diplomáciai úton el nem intézhető vizályt egy 5 tagból álló állandó vizsgáló bizottság elé utalnak és nem indítanak egymás ellen addig háborút, amíg a vizsgáló bizottság működését be nem fejezi, illetve jelentését meg nem teszi.

A jelentést egy éven belül azonban meg kell tenni. A jelentésben foglalt megállapításoknak kötelező ereje nincs.

A Bryan-féle szerződésekben foglalt vizálati bizottságok intézményének, a hágai egyezményekben szabályzattal szemben, nagy előnye főleg, hogy az intézmény állandó jellegű, amely a vizály keletkezésének frissében léphet közbe, amikor még a vizálykodás el nem fajult és közbelépésétől nincs háborúnak helye egy évi határidőn belül.*

Az Állandó Választott Nemzetközi Bíróság.

A párisi békeszerződések az állandó nemzetközi bíróság mellett a választott bíróságot továbbra is életben hagyják.

* L. különösen Lange: Die amerikanischen Friedensverträge. 1916. Wlassics: Adalékok a tartós jogbéke intézményeihez. Jogállam. 1919. 1—2. f.

Az államok közötti szervezetlenség korában, amikor annak tagjai még ridegen elzárkóznak a köztük támadt peres ügyeknek egy állandó független bíróság elé utalásától, a nemzetközi viszályok békés elintézésének egyik legjobban bevált eszköze a választott bíróság intézménye volt. Az államoknak indokolatlan félelme a nemzetközi jog alapján ítélező állandó nemzetközi bíróságoknak az állami szuverénitást absorbeáló természetétől, másfelől az arra irányuló törekvés, hogy az államok között felmerülő minden konfliktust ne kövessen nyomon a fegyverek döntése, hozza létre a választott bíróság intézményét a nemzetközi jog területén.*

Ha a legkülönbözőbb népek jogfejlődésében a választott bíróság kialakulásának történetét ta-

* A kérdés gazdag irodalmából l. Magyary e téren alapvető munkáját: A nemzetközi bíraskodás. 1918., u. ö. Die internationale Schiedsgerichtsbarkeit im Völkerbunde. 1922. Auer: A népek szövetsége. 1918. 70. s. köv. l. Lammasch: Die Lehre von der Schiedsgerichtsbarkeit in ihrem ganzen Umfange. 1914 (Stier-Somlo Hb. des Völkerrechts, III. 3. Abt.) Mérignac: Traité théorique et pratique de l'arbitrage internat. 1895. Revon: L'arbitrage internat., son passé, son présent, son avenir 1892. Nippold: Fortbildung des Verfahrens in völkerrechtlichen Streitigkeiten. 1907. Wehberg: Internationale Schiedsgerichtsbarkeit. 1911. Strupp: Die internationale Schiedsgerichtsbarkeit. 1914. La Fontaine: Pacifisme internat. 1794—1900. Histoire documentaire des arbitrages internationaux 1902. Fried: Handbuch der Friedensbewegung. 1911. I. 148. s. köv. 1.

nulmányozzuk, ugyanezen motivumokat találjuk meg az állami viszonylatokon belül. Ugy a római, mint a germán vagy a magyar jogfejlődésben azt látjuk, hogy az a magánbosszú majd a kompozíciós rendszer visszaszorultával akkor kezd felcsillanni, amikor az államon belőli teljes konszolidáció még nem ment végbe, amikor a perben álló felek még inkább bizzák peres ügyük eldöntését saját maguk közül választott bírákra, mintsem azt tőlük független bírói szerv kezébe tennék le.

A választott bíróság az államok közötti konfliktusok békés elintézésének egyik legrégebbi idő óta alkalmazásban levő eszköze. Így egyesek visszanyomozzák már Thukydides és Herodotos munkáiból, az antik görög korban, de annak sűrű elterjedésével mégis a XIX. század eleje óta találkozunk, úgy hogy a háború kitöréséig mintegy 300 választott bírósági szerződés volt érvényben.

A választott bíróság életképességének és ezzel egyúttal népszerűsítésének legkiemelkedőbb esetei az Alabama és Behring tengersizoros vizsály esetei.

Az amerikai polgárháború alatt a déli államok részére Angliából kalózhajókat szereltek fel, amelyek az északamerikai államok kereskedelmi hajói között óriási pusztításokat okoztak. Ezen kalózhajók között egy Alabama nevű vált a leghirhedtebbé, úgy hogy innen nyerte az egész nem-

zetközi vizsály az elnevezését. A polgárháború után az északamerikai Egyesült Államok kormánya az angol kormányhoz jegyzéket intézett, kártérítést követelvé az okozott károkért. A már már háborúval fenyegető vizsályt a felek, miután 1871-ben Washingtonban választott bírósági szerződést kötöttek, hosszas tárgyalás után választott bíróság elé utalták. A bíróság, amely az Egyesült Államok, Anglia, Olaszország, a svájci köztársaság és Brazília államfőiből alakult meg, 4 szavazattal egy ellen (az angollal szemben) az Egyesült Államok kártérítési követelését alaposnak találván, Angliát 15½ millió dollár fizetésére kötelezte.* Ugyancsak nagy szerephez jutott a választott bírósági intézmény fejlődésében a Behring tengerszorosban való fókahalászat körül keletkezett orosz-angol északamerikai vizsály választott bírósági elintézése, amely meghatározott szélességi fok szerint megállapított halászati jog biztosításával a már háborús előkészületeket tevő ellenfelek között békét teremtett.** A magyar joggyakorlatból a tátrai Halas-tó miatt Magyarország és Ausztria között támadt nemzetközi kon-

* L. Mérignac: *Traité theorique pratique de l'arbitrage internationale*. 1895. Hacket: *The Alabama clams*. 194. A vonatkozó iratokat közli a: *Pacirisie internationale*. 138.

** Barclay: *La question des pecheries dans la mer de Behring*. *Revue de droit international* 1893. XXV. k. Vonatkozó ckmányok *Pacirisie* 422. l. (VIII. alatt.)

fliktus választott bírói elintézését említhetjük meg.*

A nemzetközi vizályok választott bírósági elintézése részben általános jellegű szerződésen (compromissum), részben különös jellegű szerződésen (ú. n. compromissarius záradékon) nyugszik. Amíg ez utóbbi bizonyos szerződések azon záradéka, amelyben a szerződések arra kötelezik magukat, hogy a megkötött szerződés értelmezése és alkalmazása terén felmerülő esetleges nézeteltéréseket választott bíróság elé utalják, addig az előbbi két vagy több állam között létesült olyan megállapodás, amelyben a szerződő felek kötelezik magukat, hogy az összes közöttük felmerült vizályokat választott bírósági döntés alá bocsátják és pedig vagy minden korlátozás nélkül, vagy bizonyos korlátozással: amennyiben a választott bírósági eljárást rendszerint azokban az esetekben, amelyek az állam létérdekét, becsületét, vagy függetlenségét érintik, kizárják.

Az általános jellegű szerződések közül az újabb időből Franciaország és Anglia között létesült 1903. évi szerződés jut különös jelentőséghez, amely kimondja, hogy a két állam között támadt diplomáciai úton el nem intézhető vizályokat, feltéve, hogy azok a szerződő felek lét-

* Részletesen Magyary: A nemzetközi bíraskodás a magyar jogban. 1917. 19. l

érdekeit, függetlenségét vagy harmadik hatalom érdekeit nem érintik, a hágai állandó választott bíróság elé utalják. Ezen angol-francia „minta-egyezmény“ példáját számos állam követte. Így mi is Portugáliával (1906), az Egyesült Államokkal (1909), Nagy-Britanniával (1910), Braziliával (1910), Svájjal (1913) kötöttünk hasonló egyezményt, úgy, hogy kb. mintegy 120 ilyen általános választott bírósági egyezmény ismeretes.

A nemzetközi jogi irodalomban az állandó nemzetközi bíróság felállítására rég megnyilvánult törekvések végül az 1899-iki hágai egyezményben nyertek részben megvalósulást, amely kimondja, hogy „jogi kérdésekben és elsősorban nemzetközi megállapodások magyarázatában vagy alkalmazásában a szövetséges államok a választott bíróságot a leghatályosabb és egyúttal a méltányosság legmegfelelőbb eszközének tekintik olyan viszályok elintézésére, amelyek diplomáciai úton el nem intézhetők. (16. cikk.) A választott bíróság célját az egyezmény a következőképpen határozza meg: „A választott bíraskodás célja az, hogy az államok közt felmerült vitás ügyek választott bírakkal a jog tisztelete alapján nyerjenek elintézését.“ (15. cikk.)

Az intézményt az 1907. évi egyezmény tökéletesbíti. Négy fejezetben foglalt főbb intézkedései a következők.

Szerződő hatalmak állandó bíróság felállítá-

sában állapotnak meg, amely mindig a felek rendelkezésére áll. A viszályban álló hatalmak között létesült szerződések alapján ül össze s ellenkező megállapodás hiányában, a jelen egyezményben megállapított szabályok szerint jár el. Az állandó választott bíróság minden ügyben illetékes, amennyiben a felek különös választott bíróságot ki nem kötöttek. Székhelye Hága. A bíróság akként alakul meg, hogy minden állam legfeljebb négy olyan nemzetközi jogtudóst nevez ki, akik a legnagyobb erkölcsi tiszteletnek örvendenek s készek a bírói tisztt vállalására. Több állam ugyanazon vagy több személy jelölésében is megállapodhatik, ugyanazon személyt különböző hatalmak nevezhetik ki. A kinevezés hat évre szól. A bírák nevei jegyzékbe foglalva, az összes szerződő hatalmakkal közlendők. A bíróság tagjait a viszályban álló felek e névjegyzékből választják és pedig mindegyik fél kettőt, akik közösen elnököt választanak. Ha a szavazatok megoszlanak, az elnököt egy, a felek által kijelölt harmadik hatalom választja, illetőleg, ha nem tudnának ebben megegyezni, mindegyik fél egy külön hatalmat jelöl meg s az elnököt ezek választják. A bíróság megalakítása után a felek azon elhatározásukat, hogy a bíróság működését igénybe akarják venni, a választott bírósági szerződés szövegét és a választott bírák neveit a hivatallal közlik. A bírák működésük tartama alatt diplomáciai

előjogokat és kiváltságokat élveznek. Az egyezmény kiemeli, hogy az egyezményt aláírt államok kötelességüknek tekintik, ha két vagy több állam között komoly viszály kitörése fenyeget, ezeket figyelmeztetni, hogy számukra az állandó választott bíróság nyitva áll, amely figyelmeztetés és tanács mindig jó szolgálat bizonyítékának tekintendő. Két hatalom között támadt viszály esetén bármelyik a nemzetközi hivatalhoz jegyzéket intézhet, amelyben bejelentheti, hogy a viszály elintézését a választott bíróság döntésére bízza. A nemzetközi hivatalnak ezen jelentést azonnal a másik hatalom tudomására kell hoznia.

A bírói eljárást a hágai egyezmény, amennyiben a felek más megállapodásra nem jutottak, a következőképp szabályozza. Az eljárás írásbeli előkészítésre és szóbeli tárgyalásra oszlik. Az indokolással ellátott és kézbesített ítélet a vitás kérdést a felelbezés kizárásával végérvényesen eldönti. A felek azonban fentarthatják azon jogot, hogy az ítélet revízióját kérik. Revíziónak olyan, a bíróság és felek előtt a tárgyalás végén ismeretlen új ténykörülmények közlése esetén van helye, amelyek az ítéletre döntő kihatással lehetnek. Az indítványt azon bíróságnál kell benyújtani, amely az ítéletet hozta. Az 1907-ik egyezmény (4-ik fejezete) a gyorsított eljárást is meghonosította. Ennél a feleket ügynökök képviselik. Az eljárás kizárólag írásbeli. de

a feleknek épp úgy jogában áll, hogy tanúk és szakértők megjelenését kérjék, mint ahogy a bíróság is kérhet szóbeli felvilágosítást az ügynököktől, tanúktól és szakértőktől.

A választott bíróság intézményének tökéletlenségei régóta állanak a megvitatás központjában. Az első hágai konferencia azokat teljesen tisztázta s a megoldásra vezető utakat meg is mutatta, anélkül azonban, hogy e téren az intézmény lényeges fejlődéséről adhatnánk számot. Az államok közötti szervezetlenség, a jogilag elismert korlátlan állami szuverénitás korában a minden fenntartás nélküli kötelező nemzetközi bírászkodásra való áttérés az államközi élet eddigi formáival olyan szakítást jelentett volna, mely súlyos nemzetközi közös érdek teljes felismerése nélkül nem volt várható. A hágai konferenciát megelőző nemzetközi készség légköre ehez, úgy látszik, még nem volt eléggé terhes.

A kötelező nemzetközi bírászkodással szemben az állami szuverénitás védelmének előretolt bástyái: az állami létérdekek, függetlenség és becsület szempontjai. E fogalmak elfogulatlan analízise, a ma már államon belőli etikai értékelő szempontnak az államközi élet jelenségeire való alkalmazása azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy szavakkal való játékról van szó egy be nem vallott cél: az államok imperialista politikájának szolgálatában.

Redslob, a kérdés e részének egyik legmélyebben járó vizsgálója megcáfolhatatlan logikával írja: „A választott bíráskodásra irányuló mozgalom — a jogra törekvő akarat, arra néző hatalmas törekvés, hogy az államok közti érintkezésben a normák tekintélye biztosíttassék. De, ha valóban arról van szó, hogy a jog uralma nem pusztán látszatra, hanem őszinte meggyőződéssel kivívassék, úgy nem lehetséges, hogy a *jurisdictio* körét a tárgy fontossága korlátozza és hogy a bíró tevékenysége kicsiny vitás esetekre utalódjék. *Maxima non curat praetor!* Egy ilyen teória a joggal űzött gúny volna, melynek tekintélyét mégis megóvni illenék. A norma uralkodik vagy erőtlén. Feltételes tisztelete egyenlő a tisztelet hiányával. A jognak félérvénye nem létezik“.*

A fejlődés iránya adva van. Ma már a nemzetközi jogirodalom legkiválóbb művelői mindinkább a feltétlen kötelező erejű választott bíróság mellett nyilatkoznak. Mind jobban kezd átmenni a köztudatba, hogy voltaképpen a „fenntartási záradékkal korlátolt obligatórium bizalmatlansági szavazat a nemzetközi bíráskodás ellen“.**

Ezen fejlődési vonalban találjuk meg azon, igaz ma még nem nagyszámú egyezményt, mely

* Redslob: *Das Problem des Völkerrechts*. 1917. 320. l.

** Magyary: *A nemzetközi bíráskodás*. 1918. 174. l.

minden záradék nélkül, minden ügyre a választott bíraskodás illetékességét állapítja meg. Így ezek sorában az 1904. évi dán-németalföldi egyezményt, mely 1. cikkelyében kimondja, hogy a választott bíraskodás kiterjed minden köztük felmerülő vitás ügyre, amennyiben diplomáciai úton nem volna elintézhető („... tous les différends et tous les litiges entre Elles, qui n'auront pu être par les voies diplomatiques“). Ezt követte Németalföld és Portugália (1904), Olaszország és Dánia (1905), Dánia és Portugália (1907), az öt középamerikai köztársaság (1907), illetve Olaszország és Németalföld (1909) egyezménye.

A jog egyes területein a fejlődés gyorsabb tempójú, mint másokon. A nemzetközi bíraskodás területén ilyen lassúbb fejlődés megy végbe.

A principiális horderejű kérdésen, az államok közötti joguralom minden tekintetektől ment megvalósításán kívül u. i. ezen folyamatra még számos igen fontos perjogi részletkérdés is lassítólag hat. Így nevezetesen a választott bíróság hatáskörének a megállapítása, vagyis, hogy az kizárólag jogi vagy politikai természetű ügyekre is kiterjedjen-e? A második hágai konferencián előterjesztett javaslatok még azon az állásponton vannak, hogy az csak jogi természetű ügyekre legyen illetékes. A nyílt vagy hallgatóságos indokolás: az államok feltétlen szabad mozgásának, korlátlan szuverénitásának a védelme. Ma már

azonban, mikor a jogi és politikai természetű kérdések elhatárolására irányuló kísérletek negatív eredménnyel záródnak, e téren is tisztultabb a felfogás.*

A választott bíróság intézménye fejlődésében új fázishoz érkezik az államok közötti organizáció kiépülésével.

Amint láttuk, a párisi békeszerződések az állandó Nemzetközi Bíróság mellett a Választott Bíróságot továbbra is fenntartják. És arra valóban ezen organizáció tökéletlensége és az Állandó Nemzetközi Bíróság hiányai következtében még nagy hivatás vár.

De a tökéletesebb államközi organizációt s abban a nemzetközi jog magasabb fejlődését tartva szem előtt, a választott bíróság intézményét átmeneti jellegűnek kell tekintenünk. Leglelkesebb védelmezői is kénytelenek elismerni, hogy a választott bíró igaz értelemben soha sem bíró, hanem egyeztető fél, az érdekellentétek elsimítására törekvő diplomata. Feladata nem a jog elvé-

* Nincs szükség semmiféle fenntartásra, — még a régi államközi látszógból sem — mihelyt a választott bírások igaz rendeltetése helyes megállapítást és az a bírósági egyezményekben hű visszatükröződést nyer. Ez a rendeltetés pedig Magyary szabatos megjelölésében az, hogy: „oly kérdések legyenek annak értelmében eldöntendők, amelyek általában a nemzetközi jog, de különösen nemzetközi szerződések értelmében két államnak egymáshoz való jogi helyzetére vonatkoznak“ (i. m.: 109. l.).

nek érvényre juttatása, hanem a viszályban álló felek között, ha kell, a jog ellenére is, békességet létesíteni. Nem csoda ezért, ha a választott bírósági döntések a nemzetközi jog továbbfejlesztéséhez alig járultak hozzá s ha a nemzetközi jogászok részéről annyi súlyos bíráltnak voltak kitéve.

A szervezetlen nemzetközi jogközösség idejében a választott bíróság népszerűségének legfőbb motivuma az állami szuverénitás lehető megóvása volt.* Az államközi organizáció azonban, amint láttuk, az állami szuverénitás szükségképpen korlátozója, úgy, hogy ebben a csalfa lélektani látszatnak már kevésbé lehet politikai motiváló ereje.

Az igazi államközi organizációban a jog feltétlen uralmának kell megvalósulnia. Ezért miként az államon belől a jog feltétlen érvényesülésével a választott bíraskodást az állami rendes bíraskodás elsorvasztotta, aként fogja a nemzetközi választott bíraskodást is idővel az Állandó Nemzetközi Bíróság felváltani.

* „A választott bíróság — írja Redslob — azt a lélektani benyomást kelti, mintha szuverén volna. De ez a benyomás igazában csak látszat. Mert a választott bíróság szerződési úton jön létre és szerződéssel szuverénitás sohasem keletkezik.“ (i. m. 335 l.)

Előszó

A név

I. A

II. A

n

III. A

IV. A

V. A

1

2

3

I.

II.

III.

IV.

TARTALOM:

	Lap
Előszó	3

BEVEZETÉS.

A nemzetközi jog fogalma, felosztása és forrásai	5
--	---

I. RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

A nemzetközi hatalom.

I. A nemzetközi jog normáinak természete	14
II. Az államközi organizáció. — Népszövetségi mozgalmak	20
III. A Nemzetek Szövetsége	24
IV. A Nemzetek Szövetségének jogi természete	36
V. A nemzetközi hatalom tagozódása	40
1. Nemzetközi parlament	41
2. Állandó Nemzetközi Bíróság	43
3. Nemzetközi végrehajtói hatalom	46

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetközi jog alanyai.

I. Az államok mint a nemzetközi jog alanyai	48
II. Az összetett államok vagy államkapcsolatok mint a nemzetközi jog alanyai	55
III. Az államok keletkezése és megszűnése	56
IV. Az állami szuverénitás tana a régi nemzetközi jogban	59

	Lap
V. Az állami szuverénitás korlátai	67
1. A felszuverénitás	67
2. Az állandó semlegesség	70
3. Nemzetközi gyámság bizonyos gyarmatok és területek felett	77
VI. Az állami szuverénitás tana az új nemzetközi jogban	79
VII. Az államok alapjai	95
1. Jog az önfentartásra	97
2. Jog a függetlenségre	98
3. Jog az egyenlőjogúságra	105
4. Jog a nemzetközi érintkezésre	108
5. Jog a tiszteletre	109
VIII. Az államhatalom megnyilvánulása befelé	109
IX. Az államterületi felségjog korlátozása. A nemzeti kisebbségek védelme	112
X. Az államterület	117
XI. Az államterület változásai. — Nemzetközi tulajdonszerzés	125
XII. Az állampolgárság nemzetközi jogi jelen- tősége	136

II. RÉSZ.

Az államok egymásközi viszonyai békében.

ELSŐ FEJEZET.

A nemzetközi forgalom szervei.

I. A) Az államok képviselői	140
1. Az államfők	140
2. A külügyminiszterek	142
3. A követek	144
4. A konzulok	152
5. A külön megbízottak	156

II. B) A nemzetközi forgalom egyéb szervei	157
1. A nemzetközi uniók	157
2. A nemzetközi bizottságok	160
3. Kongresszusok és konferenciák	162
4. Nemzetközi bíróságok	164

MASODIK FEJEZET.

Nemzetközi szerződések.

I. A nemzetközi szerződések hatálya és magyarázata	169
II. A nemzetközi szerződések biztosítékai és megszűnése	169
III. Nemzetközi kötelek keletkezése nemzetközi deliktumból	172
IV. A nemzetközi szerződések nemei	174
A) Politikai szerződések	174
B) Szociális szerződések	177
1. A tengeren, nemzetközi folyamokon és csatornán való szabad hajózásra vonatkozó szerződések	177
2. Kereskedelmi szerződések	184
3. Érem-, mérték- és súlyegység nemzetközi szabályozása	186
4. A mezőgazdasági érdek védelmét szolgáló szerződések	187
5. Vasúti, posta- és táviróügyi szerződések	187
6. Magánjogi szerződések	190
7. Büntetőjogi és kiadatási szerződések	192
8. Közegészségügyi szerződések	196
9. Vallási, erkölcsi, humanitárius és tudományos érdekek védelmét szolgáló szerződések	198

III. RÉSZ.

Az államok egymásközi viszonyai nemzetközi
viszályok esetén.

ELSŐ FEJEZET.

- I. A nemzetközi viszályok elintézésének békés eszközei 210
1. A közvetítés 210
2. Nemzetközi vizsgáló bizottságok 214
3. Az Állandó Választott Nemzetközi Bíróság 217

Alaba
Alany
nak
Alapj
Állam
hely
Állam
nulá
Állami
rég
59
Állami
az ú
ban
Állami
látai
Állam
Állam
Állam
zetk
Állam
elves
Állam
közi
136
Állam
Állam
Álland
róság

TÁRGYMUTATÓ.

A számok az oldalszámokat jelentik.

- Alabama-eset 219
Alanyai a nemzetközi jognak 48
Alapjogok 95
Államfő nemzetközi jogi helyzete 140
Államhatalom megnyilvánulása befelé 109
Állami szuverénitás tana a régi nemzetközi jogban 59
Állami szuverénitás tana az új nemzetközi jogban 79
Állami szuverénitás korlátai 67
Államkapcsolatok 55
Államközi organizáció 20
Állampolgárok mint nemzetközi jogalanyok 49
Állampolgárság szerzése, elvesztése 133
Állampolgárság nemzetközi jogi jelentősége 136
Államszövetség 55, 37
Államterület 112, 125
Állandó Nemzetközi Bíróság 43
Állandó semlegesség 70
Állandó Választott Nemzetközi Bíróság 217
Beavatkozás 104
Behring tengersiz esete 220
Belföldi vizek 121
Belföldi tavak 122
Belföldi csatornák 121
Bérlet 128
Bryan-szerződések 216
Büntetőjogi szerződések 192
Clausula rebus sic stantibus 171
Családjogi hágai konvenció 192
Csere 128
Cukorbizottság irodája 158
Deliktum, nemzetközi 172
Diplomáciai testület 146
Drago-doktrina 101
Drótnélküli táviratozás 189
Duna 160, 181, 182

- Elbe 181
 Egészségügyi bizottság
 161
 Egészségügyi hivatal 159
 Elsőcsztályú követek 143
 Egyetemes nemzetközi
 jog 11
 Egyenlőjogúsága az álla-
 moknak 45, 60, 105
 Érdekszférák 117
 Éremegység nemzetközi
 szabályozása 186
 Európai Dunabizottság
 165
 Exterritorialitás I. Terü-
 letenkivülség c. alatt

 Félszuverénítás 68
 Foglалás 123
 Folyambizottság 160
 Folyók, folyamok 121, 181
 Forrásai a nemzetközi
 jognak 10
 Földmérési egyesület 159
 Földmívelési intézet 159
 Függetlenségre való jog 96

 Garancia-szerződések 170
 Gyarmatok 69, 120
 Gyámság 77
 Hajók 179
 Hajózás szabadsága 179
 Halastó esete 220
 Háború illegizálása 208
 Hübér állam 68

 Interparlamentáris Unió
 42
 Ipari tulajdonjog 190
 Irodalmi és művészeti tu-
 lajdonjog 190

 Józsolgálatok (bons offi-
 ces) 210
 Jóvátételi bizottság 162

 Kábelék tenger alatt 189
 Kereskedelmi szerződések
 184
 Kiadatási szerződések 192
 Kikötők 161
 Kisebbségek védelme 112
 Kodifikációja a nemzet-
 közi jognak 12
 Konferenciák 162
 Kongo-bizottság 161
 Kongresszusok 162
 Konzulok 152
 Konzulok jogállása 154
 Konzulok bírászkodása 156
 Követek 145
 Követek rangosztálya 145
 Követségi jog gyakorlása
 147
 Követségi jog megszűnése
 148
 Közegészségügyi szerződés-
 sek 196
 Közvetítés 33, 104, 210
 Közgyűlése a Nemzetek
 Szövetségének 27

Külüg
Külüg

Latin
Leány
Lefeg
Legtö
kötö
zöd
Leveg

Magár
190

Mene
Megbi

Mező
sek

Minis
Monro

Munk
Munk

Nemz
Nemz

jogi
Nemz

a n
118

Nemz
Nemz

— b
bünt

14 -
dása

- Külügyi Társaság 13
 Külügyminiszterek 142
- Latin éremunió 186
 Leánykereskedelem 199
 Lefegyverzés 29
 Legtöbb keedvezménnyel kötött keresked. szerződések 185
 Levegő joga 118
- Magánjogi szerződések 190
 Menekéjog 151
 Megbízó levél 73
 Mezőgazdasági szerződések 187
 Miniszterrezidensek 146
 Monroe-doktrina 99
 Munkaügyi hivatal 205
 Munkáskérdés 204
- Nemzetek Szövetsége 24
 Nemzetek Szövetségnek jogi természete 36
 Nemzetek Szövetsége és a nemzeti kisebbségek 118
 Nemzeti kisebbségek 112
 Nemzetközi bíróságok 164
 — bizottságok 160 — büntetőjog 8 — hatalom 14 — hatalom tagozódása 40 — érintkezés 108 — forgalom szervei 158 — deliktumok 172 — jog forrásai 10 — jogközösség 5 — jog és államjog viszonya 49 — jogrend 14 — közjog és magánjog 8 — parlament 41 — szabályok jellege 14 — perjog 8
 Uniók 157 — végrehajtó hatalom 46
- Népek önrendelkezési joga 133
 Népek családja 5
 Népszövetségi mozgalmak 20
 Népszavazás 131
 Nobel-intézet 13
 Nyílt tenger 178
- Opció joga 133
 Önfentartás joga 96
 Önszegély 61
 Összetett államok 55
- Panama csatorna 183
 Partikuláris nemzetközi jog 11
 Partmelléki tenger 125
 Pápa jogállása 52
 Perszonálunió 55
 Pénzügyi bizottságok 161
 Politikai szerződések 174
 Protektorátus 68
 Posta szerződések 185

- Rabszolgakereskedés 159, 201
- Rajnai hajózás bizottsága 160, 181
- Reálgaranciák 170
- Reálunió 55
- Rendkívüli követek 146
- Repülőgép 118
- Révek 122
- Semlegesség 70
- Suez-csatorna bizottsága 161, 183
- Súly- és mértékshivatai 159
- Szegényügy 200
- Szent Szövetség 106
- Szerződések 174
- hatálya, magyarázata 169
- biztosítékai 169
- Szerződésgyűjtemények 11
- Szociális szerződések 177
- Szövetséges állam 56
- Szövetségi szerződések 174
- Szuverénitás tana 59, 79
- Tanácsa a Nemzetek Szövetségének 27
- Tarifás szerződések 185
- Távíró szerződések 189
- Telefon 190
- Tengerek szabadsága 177
- Tengeri rablás 179
- Tengerhajózási úrendtartás 180
- Tengeröblök 121
- Tengerszoros 122
- Területátengedés 129
- Területenkivülség 111, 148
- Területi felségjog 110
- Termelést szabályozó szerződés 186
- Titkársága a Nemzetek Szövetségének 28
- Titkos diplomácia 176
- Tudományos érdekek védelme 201
- Uti kongresszusok irodája 158
- Utlevél 139
- Ügyvivők 146
- Vallásszabadság 58, 198
- Vasúti árúfuvarozás irodája 188
- fuvarjegyzmény 192
- szerződések 190
- Váltójogi egyezmény 192
- Vegyes bíróságok 164
- Véd- és dacsövetség 174
- Vétel 128
- Világposta-egyesület 188
- Viszályok, békés elintézési eszközei 210
- Vizsgálóbizottságok 214

Ts

k

és

ia

Os

2

4

3-

A
h
M

A Magyar Külügyi Társaság kiadásában
megjelentek:

Külügyi könyvtár.

- I. Külügyi almanach. A Magyar Külügyi Társaság évkönyve. Első évfolyam 1921. Budapest 1921. 96 l. --- Ára 100 K
- II. *Horváth Jenő*: A balkáni kérdés utolsó fázisa 1895–1920. Tanulmány a huszadik század diplomáciai történelméből. Budapest 1921. 228 l. --- Ára 400 K
- III. *Irk Albert*: A Nemzetek Szövetsége. Budapest 1921. 137 l. --- Ára 200 K
- IV. *Horváth Jenő*: Modern Afrika. Bevezetés az afrikai alakulások és az afrikai kérdés történetéhez 1415–1920. Budapest 1922. 112 l. --- Ára 200 K
- V. *Bonkáló Sándor*: Az ukrán mozgalom története 1917–1922. Budapest 1922. 224 l. --- Ára 400 K
- VI. Külügyi almanach. A Magyar Külügyi Társaság évkönyve. Második évfolyam 1922. Budapest 1922. 100 l. Ára 100 K
- VII. *Czakó István*: A világsajtó multja és jelene. Budapest 1923. --- Ára 400 K

A felsorolt kiadványok kaphatók minden hazai könyvkereskedésben, valamint a Magyar Külügyi Társaság bizománysánál:

PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek)

nemzeti könyvkereskedésében

BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-UTCA 7.

